

Slike brez okvira.

F. S. Finžgar.

»Ciril! Hoj, Ciril!« je zaklical na cesto s praga krčme mlad fant. Na čelo mu je visel čop bujnih, zmršenih las, klobuk je imel pomaknjen daleč nazaj, toliko da je še tičal na glavi.

Popotnik na cesti, takisto sedemnajstleten fant, se je ustavil in se mu začuden nasmehnil.

»Ciril, ali že veš? Na nabor greval!«

Fant na cesti je razprl oči, še usta so mu zinila in rahla bledica ga je obšla.

»Ne glej no tako! Noter pojdi! Mi že pijemo!«

Ciril je zavrtel pisker, zavezan v plavo ruto, sem ter tja, postal še za hip brez besede, nato se je sunkoma odtrgal z mesta in krenil v gostilno. Rdečica mu je šinila v lice, ko je prestopil prag. Neokretno je iskal stola, zakaj pregrešna se mu je zdela ta pot v krčmo.

Tovariši pri mizi so začeli peti. Hripavi, deški glasovi so bili žalostni, da bi se človek razjokal.

»Poj, Ciril!« ga je vabil Janče, ki ga je poklical v krčmo.

»Ne znam,« je tiho rekel Ciril.

»Moraš!« mu je velel drug fant, izprijen potegon, in trkal z litrom ob mizo ter klical natakario.

»Če si za vojsko dober, moraš biti dober tudi za petje in pijačo.«

Ciril je plašno gledal za natakario, ko je odnesla liter, in stiskal lonček na kolenih. Nato se je nagnil k Jančetu in mu pošepetal:

»Jaz nimam nič denarja.«

Janče se je zasmeljal in zamahnil z roko.

»Nič se ne boj. Danes plačam jaz,« nato se mu je nagnil prav do ušesa, »veš, sem prodal en mernik prosa.« In se je zasmeljal vnovič, segel po polnem litru ter natakal.

Ciril je bil ves zbežan.

Fantje so prijeli kozarce in trkali. Ciril pa ni.

»Janče je proso ukradel,« je pomislil in ni mogel seči po vinu.

»Tak daj no!« je planil tisti potegon izza mize, zgrabil Cirilov lonček in mu ga potegnil iz naročja.

»Saj si vendar poglodal zadnjo drobtino iz njega, pa ga tiščiš, kot bi bilo kdovekaj v njem.«

Fant je postavil lonec trdo na klop, da je sklano zaječal in so se črepinje sesule v ruto.

Drugi so se zasmeljali, Ciril je prebledel.

»Lump!« je stisnil skozi zobe.

»Še enkrat, če upaš,« je stopil fant predenj in prijel steklenico za vrat.

Ciril se je dvigal počasi s stola, izpod zavihanega rokava so mu gledale trde mišice, vse ožgane od prezgodnjega trdega dela na progi. Janče se je potegnil zanj in izvil potegonu liter iz rok.

»Pusti ga! Ciril, le sedi in pij. Lonec plačam jaz.«

Pomolil mu je dve kroni.

Ciril ga je hvaležno pogledal, spravil kroni in trčil z Jančetom. Komaj dvakrat je srknil iz kozarca,

»Izpij, glej ga no!« je silil vanj Janče.

Ciril je res izpil. In natočili so mu drugič in tretjič.

Trda tema je bila, ko se je vračal Ciril domov. Zdelo se mu je, da se pot udara pod nogami. Omahaoval je sem in tja, ob vsaki malenkosti se je spotaknil, da se je le s težavo ujel in ubranil cestnega jarka. Vrišč krčme mu je šumel po ušesih in izmed vsega se je edino živo spominjal Jančeta, ki je plačal za vso mizo in njemu namignil: Jutri potegneš denar — boš plačal ti.

Ko je krenil s ceste na stezo proti domu, ga je obšel strah pred materjo. Hipoma je občutil, da se iztreznjuje. Sedel je ob poti na mejnik — od tam je že videl drobno okno, za katerim je gorela še luč. Mati ga je čakala. Odpel si je srajco na prsih, zakaj vročina ga je kuhala, z roko je potegnil po rosni travi, ujel nekaj kapelj in si hladil z njimi ustnice.

Iskal je besedi, kako bi se izgovoril pred njo. Nikoli ji še ni lagal — ali to noč je občutil, da bi moral. Deset izgovorov si je izmislil, vseh deset je zavrgel — vstal in šel: »Naj bo, kar bo. Če se bodo jezili, se bom pa še jaz. Na nabor pojdem, kdo mi sme še kaj reči.«

Ko je vstal, je občutil, da se ni iztreznil. Noge so se mu še bolj zapletale — da je dvakrat omahnil v travo in le težko v temi otipal klobuk, ki mu je padel z glave. Na vrata je skusil rahlo potrkati — pa se je z vsem telesom naslonil nanje.

Materino uho je čulo. S svetilko je stopila v vežo in naglo odrinila zapah. Ciril je prekoračil prag, se opotekel, da se je komaj ujel za podboje.

»Bog se usmili, Ciril, kakšen pa si?« je vzkliknila mati in ga lovila.

Ciril se je zgrudil k peči na klop.

»Nate!« je molil materi z gugajočo roko ruto, v kateri je prinesel domov črepinje.

Mati je vzela ruto.

»Lonec si razbil. Ali te ni sram?«

»Ne bodite no sitni!«

Potipal je po žepu in ji pomolil dve kroni.

»Spravite, tisti, ki ga je ubil, ga je plačal. Na vojsko gremo, da boste vedeli.«

»Na vojsko?« se je preplašila mati.

Ciril se je zleknil po klopi, godrnjal nerazumljive besede in zaspal.

Mati je čula na drugi strani peči, iz oči so ji kapale solze na molek, ki ga je držala v koščenih rokah.

Ko se je svitalo, je mati poklicala sina. Dvakrat, trikrat ga je rahlo potresla, preden se je

zdrnil. Dvignil se je, kot sicer, zbegano je gledal mater, pa se spet vlegel po klopi.

»Zamudil boš,« ga je klicala vnovič.

»Ne morem, mati. Oh, kako sem bolan!«

»Le premagaj! Ne veš, kako komaj čakajo, da bi te izpodrinili s proge. In bolezen naj ti je nauk za drugič.«

Ciril se je dvignil potrto in potoglavo.

»Nikoli več, mati,« jo je proseče pogledal pri vratih, vzela lonček in odšel.

Mati je stala na pragu in gledala za sinom. Nato se je vrnila v bajto, sedla na ogel mize in strmela pred se. Po dolgem se je šele dvignila. Za srce se je prijela, tako jo je bolelo — in vsa zamišljena je ves ljubi dan hodila krog hiše. Nobeno delo ji ni šlo od rok. Zdelo se ji je, da vidi daleč nekam in da bi prorokovala, in vendar ni ničesar videla in ni ničesar vedela.

Ko se je začelo večeriti, bi bila skoraj skoprnela. Skozi okno je gledala po stezi, in ko ga ni bilo, ni strpela v hiši. Siloma so jo nesle noge na stezico. Za izgovor je trgala trpotec in regrad ob poti. Od napenjanja so se ji oči meglile in mrak je videla gostejši, kot je bil v resnici. Kadar se je zazibala senca na cesti, je zastrmela vanjo — in čakala nepremično, če zavije s ceste na kolovoz. In ko so ljudje šli drug za drugim in se ni nihče okrenil, je začela obupavati, natrgano zelišče je sesula v jarek in vsa potrta lezla proti bajti. Prav blizu hiše se je še enkrat ozrla, dasi ni bilo kanec upanja več v njenem srcu. Ali tedaj je bil Ciril komaj še dvajset korakov od nje.

»Dober večer, mati! Kje ste bili?«

Mati se mu je samo smehljala in ga čakala. Srce ji je igralo.

»O, da si le prišel, Cirilček! Večerja te že čaka.«

Boljšo večerjo je postavila predenj kot sicer. Fant je hlastno jedel, mati je sedela pri peči in se veselila.

Ko je pospravljala skledo z mize, je rekla:

»Vidiš, kako natanko sem vedela, da ne pojdeš več popivat.«

»Zvabili so me, saj me ne bodo več,« je rekel sin in šel takoj spat.

V nedeljo je bilo oklicano pred cerkvijo: »Vsi sedemnajstletni na prebiranje!«

»Oh — oh — vse bo pokončano,« so zaječale matere.

Sedemnajstletni so se pa hipoma vsi strnili v gručo pred cerkvijo in so se siloma trudili, da bi se pogovarjali moško. Stari dedje so stopali mimo

gruče, izpod sivih obrvi so s kalnimi, trudnimi očmi ogledavali fante,

»Če to ni greh, potem ga ni drugega. Za pastirje bi bili, ampak za vojsko...«

Tako so mrmrali in še bolj sključeni lezli tiho vsak svojo pot.

Med sedemnajstletnimi pa je povzel besedo potegon:

»Fantje — pit pojdimo!«

»Le!« se je oglasila večina. Ciril je molčal.

»In zvečer vas popeljem na vas. Cekinčkova Micka že govori z menoj!«

Potegon je pomežiknil, dodal še kvanto in se zasmel. Mladeniči pa so vsi pogledali v tla in rdečica jih je polila.

»Pojdimo,« je izpregovoril Janče. Strnili so se v pare in za potegona ga ni bilo spremljevalca.

Cirilova mati je prišla iz cerkve in srečala sina. Nič mu ni rekla. Spogledala sta se in mati je bila potolažena.

V gostilni so sedele pri stranski mizici tri ženske. Vojska jih je dala v faro bogveodkod. Ljudje jim niso verjeli, da so begunke, ampak trdili, da so izmed onih, ki »gredo za regimentom«.

Razoglave so bile, črnolase in cigarete so kadile. Potegonu so napile, drugi se niso zmenili zanje. Zasedli so veliko mizo in naročili vina.

Ko se je zvečerilo, so fantje začeli prepevati. Potegon je zvabil k mizi ženske. Najmlajša, vsa razkuštrana, je sedla k Cirilu, ki se je bojzljivo umikal na klopi.

»Daj mi cigareto!«

Ciril ji je dal poslednjo, ki jo je še imel.

Nekaj mladeničev je vstalo od mize in odšlo.

»Le pojdite se pestovat k materam,« je zabavljaval potegon.

Ciril jih je videl, in hipoma je zagledal komaj pedenj pred licem materine oči.

»Jaz grem tudi, počakajte.« In se je že dvigal.

Tedaj ga je prijela ženska za roko, potegnila ga nazaj na stol in mu velela:

»Ti še ne smeš iti!«

Cirilu je bilo prvi hip, da bi jo udaril v lice. Toda ona je približala svoj obraz njegovemu, puhnila mu dima vanj in se zazrla v njegove oči.

Cirila je pretreslo, da so mu mravljinci zagomazeli po hrbtu. Nekaj groznega se mu je zdelo, da leži na dnu teh črnih oči, in strah ga je bilo. In vendar mu je rodil ta strah toliko nepoznane omotice, da je obsedel brez volje.

Samo enkrat se je ves večer odtrgal od nje, da je šel v kuhinjo in si tamkaj pri krčmarici izposodil bankovec za dvajset.

Po polnoči je prišel domov.

Mati ga je čakala.

»Ciril — predolgo si bil, dalje kot so mi obljubile tvoje oči.«

»Molčite no, saj nisem otrok.«

Ciril je zarežal nad svojo materjo — prvikrat v življenju.

Davno je že spal, ko je mati še bedela. Vse njene misli pa so se strnile v eno samo, pregrenko spoznanje: Vzeli mi bodo njegovo srce.

Po tej nedelji je prišla tista sobota, ko je imel Ciril dobiti plačilo. Prišel je domov, ne da bi se bil zakasnil. Mati je čakala, kdaj ji Ciril izroči mezdo. Povečerjal je. Ves čas se ni ozrl v mater. Prej so njegove oči iskale njenih, to noč se jim je umikal kot hudodelec. Mati je molčala. Ko pa še v nedeljo niti ni žugnil, da bi ji dal denar, je opomnila:

»Za mleko moram plačati.«

Ciril se je ugriznil v ustnico.

»Počaka naj; jaz nimam.«

Zagrabil je klobuk in zbežal. Med vrati se je še okrenil in razložil:

»Prihodnji teden gremo na prebiranje. Ali mislite, da bom suh?«

In je šel in ga ni bilo vso nedeljo.

Mati je preždelala v bajti vse popoldne. Ljudi jo je bilo sram, da si ni upala mednje. Niti po mleko ni šla.

O mraku jo je obiskala Škrinjarica, mati Jančetova.

»Ni Cirila, kaj ne?«

»Ni ga ne.«

»Uh, našega tudi ni. Ta vojska! Vse nam bo zbegala!«

»Od tedaj, ko je naš zvedel, da gre na prebiranje, ga je kar obsedlo.«

»In tiste tri nastavljavke so jih obsedle.«

»Katere?«

»I no, tiste gologlave, razkuštrane ženske, ki so prišle za vojaki.«

»S tistimi da naš in vaš — —«

Cirilova mati je planila s klopi in vila z rokami...

»Naš in vaš! Sedajle so mi povedali, da sedijo v krčmi in se vedejo na žalost in pohujšanje.«

Cirilova je zajokala, se sesedla na stol in vzdihnila: »Sedaj vse vem.«

»Nič, kar doli pojdiva! Tako jim razpraskam obraz — no in oči jim izključem, pojdiva!«

Škrinjarica je vsa zahripela od togote.

»Ne grem,« je zajecljala Cirilova.

»Grem pa sama. In orožnike pokličem.«

Odvihrala je skozi duri in skoro tekla med njivami proti vasi.

Mati je čakala sina, a ga to noč ni pričakala. Jutro ga je dalo od nekod. Obleko je imel vso posvaljkano, senene bilke so se je držale.

»Moj sin,« je začela mati in na jok ji je šlo. »Moj sin, besedice ti nisem rekla, ko vem, da ti je hudo in da nisi za vojsko tak mlad in neizkušen. Ali na tej poti se mi pogubiš, na tej namreč, kamor te je potegnila tvoja ničvredna družba. Iz moje roke bo Bog tirjal tvojo dušo — in zato te rotim: Pusti to družbo!«

Sin je metal s sebe nedeljsko obleko in hitro oblačil delavniško. Mrko je gledal in niti besedice ni črhnil. Stojé je izpil zajtek in odšel.

»Molčal je,« je pomislila mati. »Zbegan je, samo zbegan. Srca mu še niso oskrunili.«

Strah in upanje sta bila njena tovariša ves teden do dneva prebiranja. Sin je z materjo kaj malo govoril. Toda prihajal je redno domov in vsak večer je še doma poprijel za delo.

Na predvečer prebiranja so se zbirali mladeniči na vasi in popevali, kot so videli kdaj prave fante-nabornike. Nobeni materi ni prišlo na misel, da bi rekla sinu: »Ne hodi na vas.« Tudi Cirilova je bila pripravljena na to.

Ali zgodilo se je, da je Ciril obsedel doma. Mati tega ni razumela, ko ni vedela, da sta se z Jančtom zaradi razkuštranega, tujega dekleta sprla in stepla.

»Saj sem vedela,« se je radovala, »Ciril me ljubi, Ciril je predober.«

Od veselja ni mogla drugače, da ga je nagovorila:

»Jutri greste.«

»Ob osmih moramo biti v mestu.«

»Kako žalostno pojo na vasi, ali slišiš? Če je vse prav, to ni prav, da morate tudi taki na vojsko.«

Ciril je gledal skozi okno in nič ni izpregovoril.

»Kako mu je hudo,« ga je s skrbjo opazovala mati.

Tedaj završi pred vrati in petero fantov stopi v hišo. Janče tudi.

»Alo, Ciril, kje tičiš! Pojdim.«

Janče ga je nagovoril, ki je bil v jezi z njim.

Ciril se je začudil in se je silno razveselil.

»Kaj ne, mati, nocoj moramo biti vsi skupaj?«

»I seveda,« je po sili pritrdila mati, sin je pa vstal in odšel s tovariši v krčmo.

Drugi dan krog poldne je že krožila vest po občini: »Skoro vse so potrdili.«

Matere so se shajale, delo je zastajalo, vse so pričakovale s strahom: »Ali je naš potrjen, ali ni?«

Cirilova ni šla med nje. Zakaj jasno je vedela, kaj se je zgodilo.

»Ciril ne vzdrži! Dà, če bi mu vojska vzela telo — ali vzela mu bo srce in dušo.«

Zato se ni več začudila in se ni razjokala, ko je prišel Ciril zvečer domov in je zagledala za klobukom krivce in za njimi beli list — potrjencev.

Niti dva meseca nista pretekla do tistega dne, ko je bilo pisano, da je vpoklican. Cirilova mati se je skrčila v dve gubi. Z lic ji je ohlapno visela koža. Od dušne boli je ginila bolj nego od stradanja, ko ji Ciril ni izročil poslej ne vinarja ne. Molčala je k vsemu do dneva slovesa. Takrat se je raztajalo njeno srce, objela ga je, pa takoj spustila roke ob životu. Zazdelo se ji je, kot bi objela mrliča.

Ozrla se je še enkrat skozi okno za njim. Krivci na klobuku so trepetali v vetru, žito se je sklanjalo po njivah, od daleč so se razlegli tenki vriski mladeničev.

Z jutranje jasnine pa je vse to gledalo božje solnce in je vse to slišalo pa si je mislilo:

»Kako lep je pogreb mladega fanta, kako strašna je smrt srca v živih prsih...«

Maj.

Maj, maj!

Živ, žuboreč je gaj.

Gora ovenčana, srca goreča,

zelene veje, bandera rdeča.

Pisane trate

in svoboda, brate!

Maj, maj!

France Bevk.

O umetniških slogih.

Jos. Mantuani.

(Konec.)

Tu mi utegne kdo ugovarjati, češ, to vse ni nič novega, li ni bilo vedno tako? Obrtni in industrijski izdelki so vedno soglašali z vsakim novim slogom. — To je res. A slogi so nastajali drugače, kakor dandanes. Nobeden izmed zgodovinskih slogov ni nasprotoval duhu časa. Pa vzemimo katerega hočete, celó empirskega bi si ne upal izvzeti. Vsaki izmed njih se sklada z gori podano definicijo. Zakaj? Zato, ker je vsak posamezni umetnik bil prepojen splošnega estetičnega naziranja in ni zapustil njegovih mej. Čutil je pa tako živo in subtilno s svojo dōbo, da sploh ni mogel snovati drugače, kakor v njenem slogu. Zato so bile tudi novotarije, izvirajoče iz njegove individualnosti, popolnoma prikladne slogu. Poglejte pazno ostanke iz grške, rimske, starokrščanske, romanske in gotske dobe, kako je bilo vse, od najbolj monumentalne stavbe pa do zadnjega okraska značilno po obliki! A tudi renésančni umetniki so se znali čudovito prilagoditi širokim plastem, dasi so snovali individualno in uvajali nov slog. Razumljivo je, zakaj se je mogla in morala začeti renésanca le v Italiji: čut za staroklasične oblike ondi nikdar ni bil zamrl, vsa romanska doba je bila pod njegovim vplivom in celo gotika se mu je uklanjala — v kolikor smemo ondi o njej govoriti. Izven Italije je bilo še težje varovati ljudski čut. In le s tem je bilo mogoče vtihotapiti renésanco tudi v pokrajine izven Italije, da so vcepili klasične motive na gotski podstav. Takih primerov imamo povsodi: n. pr. v Prazi staro posvetovalnico v mestni hiši, v Kutni gori posamezne dele v Vlaškem dvoru, v Inomostu dvorno cerkev, na Dunaju streho na stolpu cerkve Maria Stiegen. Pri nas doma je uničila veliko število takih dokazov nam lastna radikalnost. To smemo sklepati iz drobcev, ki so se slučajno ognili ugonobitve. Imamo jih v Radovljici, v Kranju, v škofji Loki in v Kamniku. V Ljubljani jih je ostalo nekaj v škofiji, nekaj po zasebnih hišah. —

Tega cepljenja gotovo ne bi bilo treba, ako bi bilo mogoče poedincu ustvariti nov slog in ga predpisati splošnosti. Podobne mešanice so spremljale sicer vsako menjavo sloga, a ta, iz gotike v renésanco, je najbolj tipična, ker spaja tako nasprotna si konstruktivna načela.

Poglejmo še prav ob kratkem zgodovinsko usodo posameznih slogov. Človeštvo na-

preduje neprestano. Kakor se izpolnjuje duševno, tako menjava svoje nazore o lastnih tvorbah. Ta razvoj velja za umetnost prav tako, kakor za slovstvo, glasbo, politiko, poljedelstvo. Vrší se po prirobnem zakonu, da ima mlajši več življenjske moči, kakor starejši. Nadomeščanje sloga zahteva novih idejnih zakladov, kulturnih rezerv, jasnih smeri, določenih smotrov in čile volje. — Kedarkoli je nadomestil nov slog svojega prednika, so bili ti pogoji vedno izpolnjeni. Zato so postopali brezobzirno s starimi umetninami, ki so se bile preživele. Od prvih helenskih stavb Grki niso imeli nobene več, ker so jih nadomestili z boljšimi. Partenon, ki sta ga postavila 447—438 pr. Kr. Iktinos in Kallikrates, je bil tretje, če ne celó četrto svetišče na istem mestu. Nadomestilo je bilo vsakokrat neprimerno popolneje. Podobno so postopali tudi Rimci. Starokrščanska doba pa ni imela več take čilosti; začela je varovati stare umotvore, v prvi vrsti stavbe in jih prirejati v svoje namene. V Rimu so izpremenili več paganskih stavb v krščanske cerkve: panteon, s. Costanza, s. Croce di Gerusalemme, Lateran, s. Lorenzo, s. Maria Maggiore i. dr. spadajo sem. V Splitu je Dioklecijanov mavzolej postal stolnica. V Emoni so pretvorili staro kopališče v malo baziliko. In to se je ponavljalo vsepovsodi. Primanjkovalo je idej in sredstev. Tako je ostalo v bistvu tudi za dōbe preseljevanja narodov. Tu je zastal razvoj. Kar je imelo takrat zapadno krščanstvo, ni bilo njegovo, ni odsevalo njegove Kristovih nauk prepojene in asketično prečiščene duše. Šlo si je izposojat. Seglo je po veliki rimski, dasi dekadentni umetnosti ter si je zaslužilo njene vnanjosti in oblike. To imenujejo »Karolinško renésanco«. Ker ni prišla iz ljudske duše, ampak je bila delo inteligentnih in učenih posameznikov, je hitro usahnila.

Izpodrinili so jo bolj robati a pristni motivi romanskega sloga. Tako ga imenujejo, dasi se je razvil na germanskih tleh. Zrcalil je duha svoje dobe v težkih, določenih oblikah, v močnih, za obrambo namenjenih konstrukcijah, strogo stiliziranih ornamentih, tipičnih posameznostih in fantastičnih primeskih. Razmerje členov je postajalo čimdalje, tem vitkejši, prostori so silili v vertikalno smer. Razvoj je bil pravilen od kraja do

konca, zato, ker je potekel iz splošnega estetičnega prepričanja svoje dōbe.

Ustrezal je tako zelo verskemu duhu, da so ga začeli uporabljati spet v novejši dobi za časa romantike, ko so hoteli spet uvesti — vsaj na zunaj — strožjega verskega duha kot protiutež zoper svobodomiselstvo 18. veka; reakcija, ki se je pričela že precej glasno pojavljati okoli l. 1700 (n. pr. pri cerkvi v Nevljah pri Kamniku). Ni odveč, ako pripomnimo, da je bila umetnost romanskega sloga v rokah klerikov, vsaj vkolikor se tiče zasnov, obrisov in vrhovnega vodstva. Torej; snovali in izumljali so *u m e t n i k i*, to pa s takim razumevanjem ljudske duše, da je videl vsakdo v teh oblikah svoje lastne estetične misli, katerih pa ne bi bil znal sam udejestviti.

Prav tako je tudi *z g o t i k o*. Prvine, posebno konstruktivne, so prinesli križarji od iztoka. Iz zorel pa je slog v Franciji. Od tam so ga presadili možje, ki so posečali v Parizu visoke šole, v druge dežele. Povsod se je razvil na dani temeljni osnovi po svoje. Zato govorimo o francoski, angleški, španski, nemški in italijanski gotiki. Povsod najdemo okus dotičnega naroda. Iz rok duhovenstva je prišla umetnost v roke lajikov; gotsko stavbarstvo se imenuje izrečno »ars laicorum« (lajiška umetnost). Ti lajiški umetniki-obrtniki so se strnili kmalu v trdno združbo, imenovano »stavbarnica« (Bauhütte); bili so člani ljudskih plasti, čutili in mislili so ž njimi in predstavljali nepotvorjeno njihovo estetiko. Zato se je razširil ta slog s tako hitrostjo, kakor pač noben drugi ne. Pri cerkvenih stavbah v Morienvalu in Beauvaisu so uporabili med l. 1110 in 1120 prvič konstruktivne pozameznosti; l. 1144 pa je že sledila popolnoma gotška opatijska cerkev v St. Denisu, šest let pozneje pa v Pontignyju; do konca 13. veka so imeli v Franciji že 44 velikih katedral, tipičnih stavb; to je nekako desetina do tedaj postavljenih gotških cerkva.

Iz Francije je dospel novi slog najprej v Anglijo (Canterbury, 1177), potem v Nemčijo (Magdeburg, 1208), dalje v gornjo in srednjo Italijo (Vercelli, 1219—1224; Padua, 1232; Assisi, 1228), na Špansko (Burgos, 1221; Toledo, 1227), v Belgijo (Bruxelles, 1226; Tournay, 1238) in konečno v Skandinavijo (Thronhjem, ok. 1265; Upsala, 1287). V gotiki so stavili vse vrste poslopij, od cerkve do kašče. Slog se je razvijal od krepkih in bistvenih do elegantnih in vedno bolj dekorativnih, nazadnje celó igralskih oblik brez jedra. Priti je morala preokrenitev v estetskem naziranju in ž njim nov slog.

Posegli so vdrugeč v staroklasično rezervo v Italiji; z njeno pomočjo so ustanovili nov slog, katerega so se oprijeli tudi izvenitalski narodi. Ta novi slog imenujemo *renêsanco*. O njeni usodi smo že izpregovorili. Kakor je romanski slog izpodrinil svoje krščanske prednike in se sam umaknil gotiki, tako je nadomestila renêsanca postarno in samo še na videz gospodujočo gotiko. To se je zgodilo vse radikalno. Vsak novi slog je imel v sebi toliko življenske moči, tako globoko estetsko prepričanje v ljudstvu, da je hotel vse preobraziti v svojem zmislu. To pač kaže zdravo jedro umetnostne dōbe in njeno bogastvo idej, nasproti pa tudi, da nobena ideja ni večna, ki se rodi v človeškem duhu. — Videli smo torej, da so bili vsi zgodovinski slogi nepotvorjeni odsev dōbe, v kateri so nastali, da so torej zares stilizirali duha svojega časa; le zato so obveljali.

Obrnimo se k *m o d e r n i m* slogom in pomislimo, ali res odgovarjajo zahtevam gori navedene definicije — in to poudarjam: *m o d e r n e* definicije — pojma »slog«. V koliko raznih načinih in oblikah je nastopala umetnost od empirskega sloga sem? In če sta vobče imela še nekaj značilne neznačajnosti biedermeierizem in elekticizem, se razsuje ta splošni znak v secesiji popolnoma; kolikor umetnikov, toliko slogov. Nobeden se ne ozira na duha časa, na njegovo estetično prepričanje, ampak sledi le subjektivnemu naziranju svojega izumitelja, ki more predstavljati samo majčken atom svoje dōbe. Ako označimo točno moderni slog, moramo reči, da je njegov znak *b r e z s l o g o v n o s t*. S tem nočemo trditi, da nima moderna umetnost oblik; a sloga nima. Razen dejstva, da vse preveč poudarjamo individualiteto na tem poprišču, tiči vzrok temu pojavu še drugodi. Konstrukcija prejšnjih dōb se je uklanjala volji umetnikovi, sedaj jo narekuje gradivo. Dalje nimajo naši umetniki dovolj pozitivnega znanja o tistih temeljnih pogojih, ki varujejo umetnost, da ne zablodi. Poznavanje teh zakonov omejuje v veliki meri samovoljnost in zabrani precejšnje lastne osebnosti; ž njim je mogoče približati se splošnemu umetniškemu smotru. Seveda ne more to znanje nadomestiti genijalne koncepcije ali duhovitega domisleka; a more ga pospešiti in zajamčiti povprek dobro in harmonično izvršbo nameravane umetnine. Ako bi ocenjevali moderne stavbe ob renêsančnih načelih glede harmonične zasnove, bi morali priznati, da smo v tem pogledu neizmerno *n a z a d o v a l i*. Stroga zakonitost v sorazmerju je vkoreninjena v

našem čutu, ker prepaja vso prirodo, ki nas obdaja, in ker je človek sam vstvarjen čudovito sorazmerno. Kdor torej tega ne upošteva, se trudi zaman, da bi naučil človeka brezzakonite estetike, da bi ga primoral spoštovati oblike, zoper katere ugovarja naravni čut, ki ne koreninijo v širokih plasteh, niti vtoliko ne, vkolikor bi bile lahko vsiljene.

Drugače je s tehniko. V tem pogledu smo nadkrilili prejšnje rodove v marsičem: delamo lažje in hitreje, a ne vedno solidneje; delo človeške roke je prevzel stroj. Prava individualnost v načinu, obvladati snov v prilog umetniški ideji, je postala generelna, brez značilnosti, tako da ne dosega današnja toliko hvalisana subjektivnost značilne individualitete prejšnjih dôb.

V čem se torej odlikuje moderni slog od starih, zgodovinskih? Ali je bolj splošen? Ne. — Ali bolj odgovarja čutu ljudstva? Ne. — Ali odsvita več etičnih vrednot, kakor pobožnosti, zapuosti, ozirnosti, samozavesti, smotrenosti? Ne. — Je-li njegova individualnost res večja, kakor pri ostalih, zgodovinskih slogih? Ne. — Ali ustreza bolje svojim namenom, kakor prejšnji? Ne. — Opozarjam, da pravim »moderni slog«, torej da rabim ednino. Ako pa rečem »moderni slogi« — tedaj bi mogel samo to prisvajati jim, da je vsak posamezni subjektivno zamišljen na podstavu generelne strojne tehnike. To pa znači našo dôbo, vtoliko stilizirajo moderni slogi tudi svoj čas in so v tem zmislu nedvomno upravičeni. Vzdržuje jih pa tudi tok časa. Smo pač na prehodu od slogov, ki so se izživeli, do takih, ki hočejo postati izraz splošnega estetičnega prepričanja. Moderni slog teh lastnosti bo zavladal kot odsev splošnega estetičnega čuta, kar ne moremo trditi o dosedanjih »osebnih slogih«.

Moderna umetnost je zgodovinskim slogom povse nasprotna. Je-li to prav? D a in n e.

Lagali bi, ako bi hoteli izražati duha svoje dôbe in njeno estetsko vsebino po oblikah prošlih dni. S tem bi zagovarjali le suženjsko nesamostojnost. Nihče se danes ne bo oblačil več v kroje 17. ali 18. veka, ako se ne našemi, ali pa da hoče ilustrirati ob posebni priliki znak zadevne dôbe. Prav tako je z umetniškimi slogi. Vse napreduje; iz neizrazitega začetka se polagoma razvija do viška popolnosti. Tudi umetnost mora stremiti po jedernatih idejah, poglobitvi izraza, primernejših oblikah. In pri tem delu ne sme hoditi na posodvo iskat h kateremukoli staremu očancu, ampak mora zajemati iz čilosti svoje mladosti in gojiti naprej — ako ima toliko življenjske sile v sebi; le tedaj bo

zmogla uspešno svojo veliko nalogo. — Če tega sedaj še ne more, nič ne dé; le domišljavati si ne sme, da je rešila svojo nalogo. Ako se pa uda tej zmoti, je obsojena na smrt. V tem pogledu moramo torej le odobravati zgodovinskim slogom nasprotujoče stališče in izjaviti: d a , to je prav. Vsaj v bistvu; oblika nasprotovanja pa mora biti primerna. Kako pa, ako hoče moderna smer zanikati vrednost zgodovinskih slogov in njihov pomen, ako hoče zagovarjati pravilnost stremljenja, da se prestriže brezobzirno zgodovinska vez in izumi nov slog po enem umetniku? Kako, ako hoče zagovarjati nasilno cepljenje modernih slogov na historične pod pretvezo, da bi zakrivili mrtvo kopijo, ako bi nadomestili del stare umetnine v prvotnem slogu, češ, umetnost je v vseh historičnih razdobjih tako postopala, da je dopolnjevala poškodovane dele v novem slogu.

Moderna struja res zanika pomen zgodovinskih slogov, ker trdi, da so premagane vse zgodovinske dôbe in ne zrcalijo v nobenem oziru duha in čustvovanja naših dni, torej niso za našo dôbo.

Na to je pripomniti, da stara dôba pač ni premagana tako temeljito, da bi obveljala ta logika. Naše fizično življenje je zvezano še s trdnimi vezmi s preteklostjo. Moderni kmet gnoji, orje, seje, vlačí, okopava, pleve, koplje, reže, puli — kakor nekda j — samo z nekoliko popolnejšim orodjem. Hranimo se s poljskimi pridelki, sadjem, mesom, kakor nekda j; živež je pripravljen bistveno tako, kakor nekda j, samo da so jedi okusnejše in bolj tečne, ako so narejene po starih predpisih. Najbolj se izpreminja oblika ženskega oblačila; a bistvo ostane le. Stiki s preteklostjo torej niso povse zrahljani, kam še, da bi bili uničeni. Kakor v našem fizičnem življenju, tako je tudi pri umetnostnem čustvovanju. Ako bi uprizorili prosto glasovanje na podlagi »samoodločbe« splošnosti, bi izvedeli, da čuti večina še zgodovinsko, ne moderno. In prav to dejstvo nam kaže potrebo, da začnemo naprej snovati in razvijati tam, kjer je prenehal logični zgodovinski razvoj. Temu delu bi sledila splošnost in umetnost bi se razcvitala in bi postala spet potreba človeštvu in sredstvo za njegovo višjo omiko.

Zato tudi ni rabiti nasilja pri popravah v tem zmislu, da bi cepili moderne sloge na stare. Kajti s tem ne dosežemo ničesar: staro oskrunimo z novim, in novo s starim. Baročna soha, kateri bi dodali roko modernega sloga, bila bi popačena; renêsančno poslopje, ki dobi secesijonističen del nastavka, ne pride več do veljave, kakor tudi mo-

derni del ne. — Tu smo v zagati. Kako pomagati si iz nje?

Človeško nečimernost bo treba najprej potolažiti z razlogi. Je-li res, da bi bilo restavriranje v historičnem slogu mrtva kopija? Ni treba. Vzemimo konkreten slučaj. Pri gotski cerkvi se odkrhne nekaj delov iz krogovičja. Ako tega nočemo prepustiti nadaljnemu razpadanju, moramo izpopolniti nastale vrzeli. To se da izvršiti po pristnem vzorcu, ali pa vsaj približno tako, samo da se vzdrži statični moment. Ako načlenimo oni del, ki naj se vstavi, po prvotnem profilu, trdim, da nismo še suženjsko posnemali; kajti da oblikujemo ta mali del tako točno, da moremo ž njim izpopolniti vrzel, smo opravili upoštevanja vredno duševno in umetniško delo. Ako se sploh odločimo za popravilo, tedaj se mora konstruktivno delo izvesti na vsak način; gre torej le za obliko. Zakaj naj bi vsiljevali tako, ki ne soglaša s prvotno?

Izvežbani smo historično. Slogovna kritika velja danes več, kakor vsi dokumenti; po vsakem drobcu, po vsakem koncu črte izvajamo dalekosežne domneve in sklepe. Tu trdimo, da poznamo slog v vseh podrobnostih. Kedar pa gre za izvajanje oblike, za katero imamo vzorec pred seboj, takrat se pa naše doktrinarstvo naenkrat splaši in trdi, da ne znamo tega posneti! Če bi bilo to res, bilo bi spričevalo ubožnosti.

Da so prejšnje dōbe vedno nadomeščale pogrešane dele v svojem slogu, to ni popolna resnica. Samo nove, v sebi zaključene dele, ki tvorijo za-se celoto, so ustvarjale v takih oblikah. Tako n. pr. so prizidavali k gotskim cerkvam baročne kapele in zakristije, srednjeveški stolpi so dobivali novodobne strehe. Ni pa izvajala tega zgodovinska umetnost na posameznih kosih, ki so bili poškodovani. Tam je dostavila pogrešane dele v starem slogu, ali pa je odstranila poškodovane celote in jih nadomestila z novimi v novem slogu; n. pr. poškodovane gotske oltarje je nadomestila z baročnimi. Mislim, da ni treba posebej poudarjati, da je tisto doktrinarno stremljenje po »enotnosti sloga« odločno odklanjati; uničilo je preveč umetnin, da bi mu mogli pritrditi.

Iz navedenih črtic je posneti, da bi ne bilo tako zlo, naslanjati se na zgodovinske sloge. Niti tega ne izključujem, da bi se uporabljali — prosto seveda; ideja sloga se dá uresničiti na razne načine. Zgodovinski slogi so poznali le eno načelo, naša dōba jih uveljavi lahko več. Pred so se učili umetniki drugače, kakor dandanes. Od svojega mojstra je dobil učenec vse, razen nadarjenosti in fantazije. Vsi učenci istega učitelja

so bili enako vzgojeni. Ako je bil umetnik vodilnega pomena, je ustanovil s tem svojo »šolo«, da je privzgojil vsem učencem isti svoj znak. Osnovna načela in temeljni nauki pa so bili vsem mojstrom istega obdobja skupni; zato se ni čuditi enotnosti slogov. Umetnik naših dni snuje, ako hoče, recimo v baročnem slogu — in vendar njegov proizvod ne bo baročen v zgodovinskem zmislu, ampak bo imel le njegova temeljna načela, vse drugo bo moderno. To se sem in tam tudi že udeje. Po tem potu bi dospeli tudi do one bistvene točke, v kateri je mogoča rešitev spora o slogu: da bi namreč pripravili popuščeno zgodovinsko nit na oni točki, kjer se je odtrgala, in da bi zastavili delo za razvijanje modernega sloga pri onem, ki je bil poslednji v logičnem razvoju. Tako bi bilo mogoče dospeti do enotnega sloga, ki bi stiliziral našo dōbo prav tako, kakor so kazali zgodovinski slogi svojo. Sevé, da bi morali vsi umetniki osredotočiti svoje delo na to točko, brez škode za svojo individualnost.

Da se to zgodi, je pa treba iznebiti se modernega mrzenja zgodovinskih slogov, ki vendar še živé med širšimi plastmi. In zakaj naj ne čutijo ljudje zgodovinsko? Kakšen greh bi pa bil, ako bi priprost človek ne mogel čuvstvovati z modernimi oblikami? Ne bil bi modern, pravimo. To je res strašno! Zakaj? Zato, ker bi ne razumeval svojega časa, svojih sodobnikov. Pomirimo se. Taki ljudje ne razumejo te površne in razdrapane dōbe, umevajo pa duha preizkušene zgodovinske umetnosti in se naslanjajo ob starih umotvorih. Niso zato najzadnji, ti naši sodobniki! In kjer je za umevanje starih slogov dana tako mogočna podlaga, tam tudi ne bo težko, dobiti pot do temeljite rešitve slogovnega problema.

Pravzaprav smo pa praktično itak že na potu do spoznanja. Kako naj sicer umevamo in cenimo izjave izvedencev, učenjakov, nabiralcev in prijateljev starin, ki se navdušujejo za stare umetnine, začeni od prazgodovine pa do biedermeierstva? In kako se zanimajo! Kar stokajo in javkajo samega občudovanja starih umetnin in padajo skoraj v omedlevico, kedar motre njihove oblike. Brez miselne cene plačujejo za staro, potrto pohištvo, je dajo popraviti, natančno po zahtevah prejšnjih dōb, tako najraje, da naj bi ne bilo mogoče ločiti modernih dodatkov od starih ostankov. Na take poprave so radi ponosni in se radi pobahajo ž njimi. To pa so prav tisti prijatelji umetnosti, pospeševalci, mēceni, strokovnjaki, prvoboriteli in naprednjaki, ki odločujejo in zapovedujejo, kaj smejo misliti širši sloji o umet-

nosti in katerih slogov se jim je posluževati, ki prepovedujejo zanimati se za zgodovinske sloge, ki kriče venomer, da mora zahtevati moderni človek v svojem obližju in svoji okolici samo novih oblik, ki izžarevajo duha časa in ki jih ne pozna preteklost. V isti sapi s temi zahtevami pa govorijo, pišejo in odrejajo skrbno in tenkovestno varstvo ostalin iz prepovedanih dôb! Kako čuvajo starine! Javno in zasebno. Ako je odklanjati stare sloge, kakor pravijo, kako to, da se trudijo ob enem, ohraniti jih? Kot spomenike, pravijo. A čemu čuvati to, česar naj bi se morali znebiti? Čemu obremenjevati naš spomin s to ropotijo? O, to ni za vse, bodo rekli; to je le za umetnostne zgodovinarje in podobne ljudi. — Tako? Imajo-li samo ti pravico v zakupu, določevati umetniške smeri in sloge? Človek bi mislil, da je to pravica ljudstva in njegovih umetnikov. — Pred seboj imamo torej kričeče nesoglasje med teorijo in prakso moderne dôbe. Kdaj torej govori resnico: kedar proklinja stare sloge ali kedar jih blagoslavlja? Praksa ima prednost, učinkuje povse globlje, kakor teorija; zato verjamemo, da je tisto prepričanje bolj pristno, ki se odsvita v praksi. Ako je pa temu tako, imamo upanje, da se bo streznila na Nietzschejevi filozofiji bolehačo generacija in da pridemo potem, vpoštevaje pravilno stare sloge, do veljavnega, enotnega modernega sloga, katerega dosedaj še nimamo. Stremljenje po individualnosti pri oblikah je rodilo vrsto modernih »slogov«. Sedaj pa stojimo pred zagonetko: kateri izmed njih je pravi? Vsi so moderni. — Ako so vsi pravi, preostaja le en logičen zaključek: da je naša dôba brez enotne smeri, brez značilnosti in da ne more biti izraženo njeno bistvo in očrtan njen duh v enotnem slogu. Ako pa ima A pravico priznavati tega, B sprejemati onega, tedaj je upravičen tudi C voliti si svojega, in ako bi ta bil celó zgodovinski. Zmeda se na ta način samo poveča.

Ako hočemo dobiti slog, sedanjemu času primeren, mora dobiti prej naše življenje resno in jasno vsebino, naša dôba trdno smer, naše duševno delo konkretne naloge in naš kulturni krog visoke idealne smotre. Ko se izpolnijo te zahteve, pa imamo svoj občeveljavni, enotni, moderni slog. Pravec nam daje zgodovina dosedaj razvitih zgodovinskih slogov. Dokler je pa vsebina življenja zmes nejasnih pojmov, zmedenih naziranj, vrtočlavih stremljenj, egoizma, demagoštva in podobnih prvin, toliko časa se love naše namere od slučaja do slučaja; na enoten smoter ni mogoče

misliti, ker hočemo takoj videti velike uspehe brez solidnega dela.

Ker je zgodovina učiteljica tudi na umetniškem poprišču, bo kazalo poseči nazaj v preteklost in si poiskati tam vzorcev za predpogoje; dobiti naši dôbi pozitiven življenjski program, bistvenih nalog in trdne smeri. Kjer bomo dobili te migljaje, tam bomo našli tudi porabne prvine za nov slog. A te prvine bo treba spraviti v sklad z modernimi potrebami, potem se bo prikrojil slog sam od sebe našemu času primerno. Iskanje prvin je pa danes izključno delo pravih umetnikov z velikopoteznimi načrti in globoko intuicijo; vsak drug stoji na razpotju, da brezmiselno posnema, ali pa da zaide na nasprotno stran v zagatni subjektivizem. Seveda popolnoma objektivnega sloga ni; to je tudi prav. Kajti vsak umetnik bo spravil v oblike nekaj svoje individualnosti, ako zajema iz lastne duše. Dürer je zahteval od umetnika, da je v svoji notranjosti poln podob (»innerlich voller Figuren«); to pa zahteva tudi umetnost sama. Te podobe se naberó polagoma po utiskih od zunaj; a pri pravem umetniku se tudi subjektivno nekoliko preobrazijo. Ta proces nam kaže pot, kako bi bilo priti od zgodovinskih do modernih oblik, od starih slogov do novega. Kar se bo tem potom oblikovalo, to mora držati, ker se naslanja na oblike, ki so potekle iz splošnega čuta v sloge preteklosti in na korekture iz sedanjosti. Zato bi se prav nič ne ustrašil, ako bi kak umetnik vzel motive kateregakoli zgodovinskega sloga in bi ustrojil na njihovi bistveni podlagi moderno umetnino. Bal bi se samo, da se loti tega dela umetnik, ki mu nedostaja lastne fantazije in moči, da ne izloči vsega, kar ni bistveno in ne uporabi primerno, kar je prikladno naši dôbi in ozemlju, za katero dela. Pri takih ljudeh preti velika nevarnost, da postanejo suženjski kopisti, ako se lotijo zgodovinskih motivov. Kopija brez misli in duha je pa zatvornica vsakemu napredku, je grob največjemu blagru in smrt najblažje tvorne sile naše duše.

Kakor se je ogibati brezmiselnega kopiranja starih slogov, tako jih bo treba ščititi zoper moderno nasilje, ki naj se izvrši po nameri nekterih doktrinarcev, to je cepljenje modernih delov na staro podlago. Morebiti privede praktična potreba do pametnega naziranja, ko bo treba celiti rane in dopolnjevati po vojni provzročene vrzeli na nenadomestljivih delih starih spomenikov. Pravim, da je treba pametnega naziranja. Kakor odklanjamo stare sloge kot izraz za moderno dôbo,

tako se moramo braniti posameznih delov v modernih slogih kot cepičev na stare sloge. Kajti s tem bi jim jemali mnogo nasilneje njihov značaj, kakor če bi porabili njihove motive za moderne umetnine. Stari slogi so namreč tako tesno zraščeni z vsem kulturnim razvojem, da nam niso tuje njihove oblike, ker segajo tudi druge korenine naše prosvete v zgodovinsko dōbo, iz katere še vedno črpamo in redimo naš napredek. Narobe pa tukaj ni prav. Stari kulturi je moderna struja nepoznana in povse tuja. Več pravice imajo torej motivi starih slogov v naši dōbi, kakor moderni deli na starih umetninah. Po vojni bo postalo to vprašanje pereče. Zato bo dobro, premisliti že sedaj vsestransko, kako se lotiti poprav, da ne pokvarimo še teh maloštevilnih ostalin naše nekdanj cveteče umetniške kulture. To je, da moderni umetniki ne morejo rešiti te zadeve. Kdor je vajen snovati svoje načrte le za betonsko tehniko, ne more odločevati o kamnu in drugih vrstah gradiva; kdor dela cementne sohe, nima besede, kedar se razpravlja o ornamentih iz kamna in rezbarijah iz lesa; kdor se poslužuje le kazeinskih barv, nima odločevati o slikanju na presno. Tu morajo odločati umetniki, ki so se priučili starim slogom in prejšnjim tehnikam.

Stvar, katere sem se dotaknil v teh vrsticah, je silno obsežna. Da bi se izčrpala, bi bilo treba debele knjige. A te naš časopis ne more prinašati. Zato sklepam za sedaj in povzamem še enkrat glavne misli:

Moderna dōba nima sloga, stare dōbe so ga imele vse, ker so ga tvorile široke plasti, ne posamezniki. Zato so bili stari slogi, vsak za svojo dōbo, toliko objektivni, da jih je odobraval pretežna večina tedaj živečih ljudi. Ko so posamezni umetniki odločneje uveljavljali svojo individualiteto pri prikrajanju umetniških slogov, so se držali vendarle splošnega estetičnega prepričanja, tako da niso prišli z utrte ceste sodōbne smeri. To je bil vzrok, da se je vsak pravi zgodovinski slog pravilno začel, razvil in obrabil. Ako hočemo dobiti tudi za našo dōbo pravi slog, to je stalni, enotni znak časa, treba je tudi nam, da se oziramo na splošnost. Sama individualiteta ne more prodreti, ali če prodre, je omejena časovno in krajevno in se ne more razviti. Torej bo treba iskati stika z ono točko v umetniški zgodovini, ko je prenehal zadnji zgodovinski slog. Tam bo nit pripresti. V to svrhu je pa treba poznati zgodovinske sloge, v katerih je izvršenih toliko umetnin, ki so nam jih zapustile prejšnje kulturne dōbe. Ti spomeniki se morajo ohraniti, že v svrhu proučavanja in jih ni smeti kaziti z modernimi nadevki, ampak jih je izpopolnjevati v njihovih lastnih oblikah. — Spoštovanje zgodovinskih slogov se je že pričelo po nabiranju starin in upati je, da prodre polagoma v vse sloje, tudi med najstrožji doktrinarski birokratizem. Čim se to zgodi, bo kmalu konec brezslogovne dōbe; dobili bomo svoj moderni, enotni slog, svojo umetnost, ki bo primerna duhu časa in bo stilizirala našo lastno, boljšo kulturo.

V nočni samoti.

Po ulici je šel nekdo
— težko je stopal — in je vzrastel v senco v moje okno
in sobo napolnil in mrak zgostil.

Bog ve, kod gre sedaj, in vendar je pri meni,
nad mano sklanja se: oči sta mu stekleni,
njegova roka — mrzla kakor led —
se greje v moji — —

O, da imám roké ko v senci, kadar iznad gor
smeji se solnce, ljubeče bi jih razprostrl
in eden, eden ne bi umrl! —

Joža Lovrenčič.

Hudodelec Janez.

Ivan Cankar.

(Konec.)

VII.

Služil sem cesarja leto dni dalj od drugih. Tako so mi bili prisodili zaradi puntanja. V tistem zadnjem letu pa so mi pisali z doma, da se je Micika omožila.

Človek ne posluša bistrega razuma, če to ne ugnano srce noče. Prav dobro sem vedel, da ji ni kazalo drugače. Kaj naj bi bila čakala name? Če mi je bila kdaj še tako verna, se je morala nazadnje omajati njena vera. Zakaj tisto velja za vse čase in za vsakogar: »Kdor je imel kdaj opravila z biriči, je hudodelec in zaznamenovan pred ljudmi!« Jaz pa že skoraj drugega opravila nisem imel, nego z biriči. In vse se mi je zdelo, da se na tej spolzki strnici nikoli več ne ustavim. Mene bodo gledali postrani, kamorkoli se prikažem; še bolj postrani pa bi gledali tistega, ki bi se rade volje družil z menoj. In kadar bi nama prišlo navzkriž, bi mi zabrusila v lice: »Uklenjenega so te gonili!« Beseda bi bila hujša od pljunka in od udarca. Tako je govorila bistra pamet. Ali srce je pelo po svoje in se ni udalo: »Nisi prav storila! Nisi prav storila! Kje je tvoja beseda, dekle? Zatajila si jo pred oltarjem, pred samim Bogom!« Samopašno je srce, sebi edinemu pravično. —

Ne sram, ne strah, ne skrb me ni bilo, ko sem se vračal domov. Bilo je, kakor je bilo, nobena strahopetna solza bi ne zalegla več, nobeno prerekanje bi ne izravnilo, kar je bilo enkrat za vselej izkrivenčeno. Ljudje so me bili obsodili, njih sodba ne bo nikoli izbrisana in pozabljena; ali jaz sem imel svojega sodnika v svoji duši in tudi njegova sodba ne bo nikoli izprevržena.

Tako se je zgodilo čisto polagoma in ponevedoma, brez sunka in brez udarca, da je stal svet na eni strani, jaz na drugi.

Pokonci sem hodil; nikomur se nisem ognil, pred nikomur nisem povetil oči. Najrajši bi bil vprašal vsakogar, ki je prišel mimo ter me postrani pogledal: »Kaj tako buljiš vame? Izprašaj svojo vest in povej, koliko si boljši od mene!« Videl sem prav natanko, da me je marsikdo spoznal že izdaleč; ogovoril pa me nihče ni in tudi sam nisem nikogar prosil prijazne besede. Pravica, dekla biriška, je bila postavila med ljudi visok plot iz papirja.

Tisti dan je bila nedelja. Farani iz hribov so se vračali od jutranje maše, prazniško oblečeni, postavni in veseli. Solnce je sijalo, to milo jesensko solnce; zdelo se mi je, da ne sije meni, temveč le tem drugim ljudem, ki me ne marajo poznati in se ne menijo zame. Pogrelo me je, da bi stopil široko pred tega ali onega ter ga pošteno lopnil po rami, kar tako zanalašč, da bi ga malo ostrašil, kakor pač razbojniki in divji možje strašijo razposajene otroke. In koj bi se razleglo do devete fare: »Prišel je, negodnik, pa že rogovili! Primate ga, držite ga, drugače nam zapali vsem po vrsti!«

Ko sem stopil v domačo vežo, me je premagalo srce; presunilo me je nekaj, da sem popotnik, ki je imel nekoč svojo lepo domačijo, pa mu je pogorela do tal. Stresel sem z glavo ter zamahnil s pestjo, da bi zapodil daleč kam to žalostno misel; nato sem odprl duri in stopil moško v izbo.

Brat sam je sedel za mizo ter je bral, kakor vselej ob nedeljah. Ko me je ugledal, je bil ves osupel.

»Kaj ti si?« je vprašal.

»Jaz sem, pa nobeden drugi! Daj mi roko čez mizo, če se ti noče vstati!«

Hudo se mi je storilo, da mi ni bil privoščil drugačne besede za pozdrav. Saj ni bilo potreba, da bi se bil kar razjokal, ali vsaj po imenu naj bi me bil poklical. Razgledal sem se po izbi; vse je še bilo, kakor poprej, ali vendar je bilo vse tako tuje, mrzlo in neprijazno; vsaka podoba na zidu je bila bolj gospodar od mene in me je vprašala odljudno: »Kaj pa ti tukaj, med nami domačimi?«

Brat je zmajeval in stresal z glavó ter mi je očital ves žalosten:

»Kako si ravnal, kaj si počel, Bog se usmili! Čemu si tako poneumnem lomastil čez vse plovove?«

»To pa kar pusti!« sem rekel. »Prišel sem k bratu, pa ne k biriču in ne k sodniku! Pri tistih sem že opravil dodobrega!«

»Kaj pa zdaj misliš in kam?« je vprašal.

»Za hlapca pojdem, kamorkoli!« sem rekel. Planilo mi je bilo z jezika ponevedoma, tja vendan, ker še nikoli nisem bil pomislil, kaj da bi in kam.

»Pa ostani, če se ti zdi, saj dela je zadosti!« je izpregovoril brat počasi, tako počasi, kakor da bi zraven še rekel, če ne z besedo, pa z mislijo: »Rajši ne ostani, ne delaj nam nadleže, saj vidiš, kako je!«

Tako je pač bilo, po moji pameti, da ga je bilo sram zaradi ljudi, natihem pa da me je rad imel. Zdavnaj že ga ni med živimi in grenko mi zaključuje v srcu, kadar se spomnim nanj.

»Kje pa je Lenika?« sem vprašal.

Pogledal me je izpod čela in beseda mu je šla težko z jezika.

»Služit smo jo dali, toliko, da se kaj prida nauči in da se malo med ljudmi razgleda!«

Udarilo me je po glavi kakor s kamnom.

»Služit da je šlá? Kaj ni bilo več zadosti krompirja in zelja doma?«

»Saj je nismo nikomur prodali, v pošteni hiši je. Glej náse!«

Hudo mi je bilo, da me je stiskalo in grabilo v prsih. Pomislil sem na Leniko, kakor sem jo videl zadnjikrat; otroka nebojčenega, angelja čistega, ki se je v spanju smehljaj. Taka je še dandanašnji v mojem blagoslovljenem spominu. Ne morem si je misliti odrasle, kaj šele poročene. Ta dva otroka, ta dva bela metulja sta njena podoba, tako verna, kakor bi je ne bil mogel napraviti noben umetnik na svetu. Iz oči jima gleda ona sama, kakor je bila. Morda bi še prav ne bilo, če bi Bog uslišal mojo molitev, da vidim njo samo še enkrat, le za pol trenutka. —

Tako me je bila omamila grenka misel, da sem napol preslišal trdo besedo bratovo: »Glej náse!« Pa če bi jo bil še tako natanko slišal, bi se ne bil prehudo začudil. Kdorkoli me je srečal, pa če je bil pijanec in malopridnež, mi je očital že z očmi: »Glej náse!«

Prišla je od maše bratova žena, ki me nikoli ni imela rada. Pogledala me je postrani, odvezavala si je počasi židano ruto in je nazadnje rekla:

»No, zdaj si pa ti tudi domá!«

»Sem!«

»No, no!« je še rekla, nasmehnila se je čudno ter je šla v kuhinjo.

Zdelo se mi je, da je zadušljiva soparica v izbi, ali pa je tiščala soparica le na moje potrto srce. Nápak je, če se misli strahoma zaklepajo in ne marajo na očitno cesto; še bolj črne in težke so v samoti. Nápak je, če se besede branijo na jezik; negovorjene so še bolj hudobne in krivične. Med kosilom smo sedeli za mizo tihi in zlovoljni, kakor da bi si bili tujci in sovražniki; še hlapec in dekla sta molčé gledala v skledo in sta se komaj ozrla name. Ni mi teknilo, čeprav sem bil lačen, zakaj v grlu me je tiščalo.

»Kam se ti mudi?« je vprašal brat, ko sem vstal ter posegel po culi in palici.

»Velik je svet, cesta pa ravna!« sem rekel.

Bratova žena se je iznad žlice ozrla name.

»Kaj Micike ne pojdeš nič pogledat?« je vprašala.

Hlapec in dekla sta se posmejala, brat je gledal temno.

»Saj je res!« sem rekel za nalašč ter sem treščil culo na klop. »Ali za tako vasovanje je treba korajže. Vina prinesi!«

Vrgel sem srebrn goldinar na mizo.

»Nič nikar ne glej, pošten goldinar je! Nisem ga bil ukradel, ne sam naredil!«

Obšla me je bila nenadoma taka fantovska razdraženost in razposajenost, da bi vriskal in prepeval ter se pretepal. Kakor da je bil sam goreči ogenj planil váme ob spominu na Miciko, na ljubico nezvesto. Zvrnil sem kozarec kar stojé.

»Pa kaj bi v tej samoti pili, ko se držimo kakor pri črni maši! Pojdimo v krčmo, tam so duhovi bolj veseli; sežejo na jezik, mahnejo v srce!«

»Ne hodi nikamor, takšen kakor si!« je branil brat.

»Kakšen da sem? Le vesel sem, kako bi ne bil? Pomisli, pet dolgih let, pet težkih let med rabeljni in biriči! Kaj praviš, da črni murn ni vesel, kadar pride iz luknje in pomežikne v solnce?«

Brat je naslonil glavo ob dlan in me je pogledal žalostno.

»V krčmo ne hodi!« je rekel. »Saj ni res, da bi bil vesel; kamen imaš na srcu!«

Zasmejal sem se, ko mi ni bilo prav nič do smeha.

»Pa dajmo, odplavimo ta kamen!«

Zakaj res je bil kamen na mojem srcu, velik in črn.

Brat mi je prigovarjal z glasom, ki je bil nenadoma ves mehak in ljubezniv.

»Ostani domá, ne hodi med ljudi, ki te ne marajo! Njen mož bo tam in pijan bo!«

Ta beseda mi je usekala v dušo, od njé same sem bil že pijan.

»Pojdem!« sem rekel. »Nalašč pojdem, da ga vidim!«

In koj sem šel. Zakaj od vsega hudega je bila moja pamet omajana in brez moči. —

VIII.

Bodi človek še tako razgret in omamljen, na dnu svojih misli vé zmirom in vselej, če gre po varni cesti ali če drči v pogubo. Noge pa ne marajo ubogati, nalašč silijo dalje, kljub pameti in kljub očem. Tudi v meni je natihem kluvalo in

prigovarjalo: »Ne hodi nikamor, takšen kakor si!« In vendar sem šel.

Krčma je bila že polna, ko sem stopil vanjo. Le ena miza, tista beraška ob durih, je bila še prazna. Tja sem sedel. Razgledal sem se po izbi s širokim in ošabnim pogledom. Koj z očmi sem jim povedal: »Mislite, da se bojim? Mislite, da me je sram? Kdo je boljši od mene?«

Krčmarjeva hči, debela Režika, mi je prinesla vina, pa se nič ni pomudila kraj mize, toliko da me je pogledala.

»Pošteno ga bom plačal, nikar se ne boj!« sem zaklical za njo.

Poznal sem goste vse do zadnjega po obrazu in po imenu; tudi mene so poznali vsi, ali nihče me ni vabil v družbo. Nič niso skrivali, da sem jih bil zmotil. Tudi naglas bi jih bil rad vprašal, vse povrsti: »Kdo je boljši od mene?« Ali vprašal jih nisem, zakaj nobenega ni bilo med njimi, ki bi kdaj bil imel opravila z biriči. To pa je poglavitna in edina stvar na svetu. Ubijal si in kradel, če razsodi postava, da si ubijal in kradel. Če postava po obili večerji zadremlje, si nedolžen, čeprav si očiten grešnik. Take so bile moje misli, ko sem ogledoval svoje zakrknjene znance-neznance.

Molčali so, kakor da sem jih bil uróčil.

Čokat fant, ki mi je bil nekdanj zvest tovariš, me je pogledal srepo in naravnost ter je rekel:

»Soparno je danes, ploha bo!«

Posmejali so se drug drugemu ter so se ozrli vsi hkrati name, postrani in hudobno.

»Pa bodi še toča,« sem rekel, »meni ne bo pobila.«

Preštel sem jih in premeril; preveč jih je bilo zoper enega, ali strah me ni bilo nič. Še z veseljem sem pomislil, kako prav da bi bilo, če bi se malo razmahnil ter jim razkazal svoje razbojniške pesti.

Tam izza peči se je oglasil napol pijan, krivogled kajžar:

»Kako se ti je kaj godilo med požigalci?«

»Prav prijetno! Vprašali so po tebi in te lepo pozdravijo!«

Komaj da so bili začeli govoriti in me zbadati, se mi je razgretost polegla; pil sem zlagoma in beseda mi je tekla veselo. Vsekrižem so frčale trde zabavljice, kakor da bi se v goli razposajenosti obmetavali s krepeljci; največ in najhujših pa je priletelo name teh krepeljcev. Zares mi je bilo vroče v lica ob takem metežu, ali v srcu sem občutil nekako čudno mehkobnost, da bi bil koj vsem tem krivičnim ljudem posegel v roko ter se pobratil z njimi. Toliko zaleže beseda, čeprav je neprijazna, samo da je človeška.

Ali bilo ni prav, da se me je bila sredi meteža besed polotila ta mehkoba, ki sem je bil vaju tako malo kakor močnega vina. Tako je pač bilo, da že predolgo nisem videl krščanskega človeka, ne slišal prave človeške besede. Zato sem bil na vso moč prijaznosti željan in sprejel bi jo bil hvaležen od koderkoli, pa če bi jo vrgli prédme kakor beraču kos kruha.

»Kaj bi človek oponašal in zmerjal? Saj je vaju zmerjanja in hujšega!« je rekel tisti čokati fant in je pljunil pod mizo.

V tej mehkužni milobnosti, ki me je bila opredla, me je časih sunkoma pograbilo, da bi skočil médnje ter priložil pljusko na to in na ono stran; kar tako, ne iz sovraštva; samo da bi vedeli, kdo da sem. Ob tistem pljunku pa me je udarilo in pretreslo, kakor da mi je bil pljunil krivičnik naravnost v obraz. In vendar nisem planil; Bog sam vedi, zakaj da ne.

»Kaj pljuješ prédme?« sem rekel. »Kaj sem ti storil žalega... in kómu drugemu med vami?«

»Še razjokal se bo!« se je zasmel pijani kajžar.

Prav tedaj, ko sem bil v sramoti, je prišla Micika v krčmo. Za njo je prišel njen mož; pijan je bil, ves zabuhel in krmežljiv.

Pogledala me ni, kaj šele pozdravila. Za mojo mizo, za to beraško ob durih, je bilo dovolj prostora; ali drugi ljudje tam ob oknu so se odmikali in presedali; stisnila sta se médnje.

Takrat se je nekaj čudno zaobrnilo in preválilo v meni, sam ne vem kaj.

»Ali me ne vidiš, Micika?« sem zaklical ponevedoma.

»Da bi te ne tako!« je odgovorila in je gledala drugam.

»Kaj pa bi rad moji ženi?« je vprašal zadirljivo njen mož.

»Vasovat je prišel!« se je oglasil fant.

Ob tem zaničljivem in prešernem smehu me je minila kar nalepem vsa prevdarnost; zameglilo se mi je pred očmi in udaril sem s pestjo po mizi.

»Pa zakaj bi ne bil prišel? Kaj me ni imela zares rada, kakor je rekla enkrat in stokrat, da me ima? Kaj mi ni obetala pred samim Bogom, da bo čakala name? S tem telesom debelim, tako nedolžnim poprej, ima zdaj tebe rada, ti pijanec zabuhli! Mene pa ima rada v svojem srcu in me bo rada imela na vekomaj!«

Tako sem govoril in še drugače. Beseda mi je tekla kakor nikoli. Kar je bilo grenkega v meni, vse je mahoma in brez ovire pljusknilo ven, kakor da se je bil jez podrl. Še predno sem nehal in še

predno sem vedel kako in kaj, so stali v črni gruči pred menoj in krog mene. Obsipali so me z besedami, bolj ostudnimi in nemarnimi od samih pljunkov. Tolikega sovraštva še nisem videl, kakor sem ga videl takrat v teh srepih očeh, od vseh strani uprtih name.

»Kaj hočete od mene?« sem se zgrozil.

»Tóle!« je rekel tisti fant in me je udaril s pestjo po čelu, da sem omahnil.

Za trenotek se mi je zablislilo in zazibalo v kolobarju; koj pa sem se vzdignil, zleknil se ob zidu kolikor sem bil dolg. Zamahnil sem široko z obema rokama, lopnil najprej ošabnega fanta naravnost preko čeljusti, nato še tega človeka in še onega, kdor je bil najbližji in kamor je zadelo.

Toča se je usula name.

»Kar dajte!« sem rekel. »Če se drugače ne moremo, pa se tako pomenimo!«

Udarci me niso nič posebno boleli, čeprav so leteli name tako nagosto, kakor da bi orehe tresel. Bolj me je bolelo, da ni bilo med vsemi niti enega, ki bi se bil postavil zame, če ne s pestjo, pa vsaj z besedo. Iznad gneče sem se ozrl po izbi; Micika je sedela tam v kotu za mizo ter gledala mirno in radovedno, kakor na prevračanje in spakovanje popotnih komedijantov.

»Micika, ali nič ne vidiš?« sem zaklical.

Sam hudi duh mi je bil iztrgal to milo besedo iz ust. Zakrohotali so se na ves glas.

»Babo kliče na pomoč!«

»Kikljo mu dajte!«

Mlatev je prenehala; preveč so bili veseli, da sem stal pred njimi osramočen in bolj ponižan, kakor da so me bili z brcami pognali v jarek. Kolikor je bilo v meni krvi, mi je bušila v lica in oči so me zasketele od sramu in srda; ne od srda nanje, ki so se mi smejali, temveč nase, mevžo, ki sem se bil izkazal pred vsemi in celó še pred njo za jokavega strahopetca, milosti vbočajme prosečega.

Njen mož se je preril s komolci skozi gnječo, stopil je tik prédme ter mi je tlesknil s palcem in kazalcem prav pod nos. Hotel je reči najbrž nekaj zelo hudega in zaničljivega, pa se je samo široko zasmejal ter rekel: »Bezgec!«

Da bi nikoli ne bilo te besede, ki je bila moje križeve poti začetek in konec!

Mahoma nisem več vedel, kje da sem in kdo. Tistega človeka, njenega možá sem pograbil z obema rokama za vrat ter sem ga treščil ob tla s toliko silo, da sem še sam telebnil s koleni nanj. Videl sem ga tik pod seboj, zelenega v obraz in vsega penastega. En sam trenotek je bil, ali pa še

trenotek ne; koj mi je bilo vse marogasto in spačeno pred očmi; zdelo se mi je, da se je skala zvalila name in grgraje sem zastokal pod njo. Še enkrat me je spreletelo: »Kaj nič ne vidiš, Micika?« Nato pa je vse izginilo, kar utonilo v gluho noč. —

Ko sem odprl oči, sem ležal na postelji pri bratu. Nikogar ni bilo v izbi. Vse se mi je zdelo nekako tiho, belo in prazniško, kakor je pač v izbah, kjer leže bolniki. Svetel dan je bil. Spočetka sem se čudil, da ležim ob belem dnevu in v takem kraju. Nato pa mi je bušil v glavo spomin in zatisnil sem oči od groze.

V izbo je stopil brat. Izpod potuhnjenih trepalnic sem ga videl, kako se je ozrl name postrani in s hudim obrazom. Šel je k oknu, pogladil se je s široko dlanjó preko čela, nató se je spet ozrl name. Odprl sem oči nastežaj.

»Kaj pa je bilo?« sem vprašal.

»Nič!« je rekel. »Eden umira, dva pa napoll!«

»Kdo umira?«

»Sam veš!«

Zaokrenil sem se v postelji, pa me je zbolelo vse od glave do nog.

»Tak mirno leži... ti!« je zakričal brat. Šel je iz izbe s trdim korakom ter je zaloputil duri za seboj. —

Bog mi je priča, da sam ne vem, kam in kako da je bil tako nerodno treščil tisti negodnik, njen mož. Umiral ni, kaj še! Mislim celó, da se je bil le za nalašč potuhnil, shodil je še prej od mene. Tudi mi je Bog priča, da ne vem, kóga sem bil še drugega tako hudó pobožal; saj kola nisem imel, z golo pestjó pa človek še ni ubil človeka. Ali priča mi je bil Bog edini, ljudjé pa so pričali drugače. Najhujše pa je pričal zoper mene moj glas, tista črna senca, ki je šla pred menoj, kamorkoli sem šel.

Ravnal nisem prav, kakor sem ravnal, in greh ostane greh. Gladko bi bilo življenje na svetu, če bi človek sam bil svoj spovednik in sodnik. Zato nisem godrnjal, ko so mi brali strašno sodbo; povsil sem glavo in sem molčal. Le toliko sem vedel, da nisem več živ človek, da sem veja, ki jo je bil odtrgal vihar ter jo treščil čez breg. —

IX.

Starec je obmolknil; z drobnimi, veselimi očmi je pomežiknil v solnce, ki je stalo že visoko, nato se je ozrl doli po zeleni rebri, kjer sta se igrala otroka, njegova dva golobčka. Nasmehnil se je ter zamahnil z roko.

»Taki so moji spomini iz mladosti! Morda pravite, da niso lepi. Ali meni je nekam čudno toplo pri srcu, kadar se nasamem pogovarjam z njimi. Nikoli bi mi pač tako svetlo in gorko ne sijalo to solnce, da ni bilo prej tako dolge in mrzle noči. Nikoli bi Boga tako udano ne hvalil za vsako veselo uro, da ni bilo prej toliko žalostnih let... Če so mi delali krivico, ali če je niso, ne vem in ne bom sodil, z nikomer se ne bom prerekal. Kdo bi si upal napisati, kje da se neha pravica in začne krivica? Dokler sem bil nagel in nespameten, sem se velikokrat puntal zoper posvetno postavo in

njen papir. Zdaj čakam samo še na žolnirja, ki bo nekoč podrl plot med božjo in človeško postavo, na tistega žolnirja, ki ima koso na rami...«

Zamislil se je; morda je že videl tega zadnjega žolnirja tam kje za gorami.

»Če pridete kaj v hrib, Vam povem morda še katero zgodbo; ali dolgčas Vam bo, zakaj zgodba je zgodbi enaka... Jakec! Minca!«

Poklical je otroka, ki sta se prismejala vsa bela, od solnca obžarjena. Jaz sem se napotil v dolino. —

Dante Alighieri: La Divina Commedia.

Prevel in razložil J. D.

Drugi del: Vice.

Spev XXII.

Publij Papinij Stacij. (Dalje.)

Koncem XXI. speva smo videli, kako je pesnik P. Pap. Stacij, spoznavši v Dantejevem spremljevalcu oboževanega Vergilija, pokleknil in mu hotel kolena objeti; pozabil je, da sta na onem svetu oba le — senci. Nato stopajo zopet kvišku. Preden zapuste peti krog, krog skopuhov in zapravljičev, ki so bili v njem v spevih XIX., XX. in XXI., se pojavi angel kroga in zbrise Danteju peti P s čela, blagrovaje — kakor na koncu vsakega kroga — dotičnemu krogu nasprotno krepot, torej tukaj nasproti žeji po zlatu žejo po pravčnosti; zamolči pa besedo »lačni«, ki jo bo izgovoril na koncu šestega kroga, (Vv. 1—9.) — Ko stopajo po stolbi skozi prelaz v šesti krog, vpraša Vergilij Stacija, kako vendar to, da sta ga našla v krogu skopuhov? Stacij odgovarja: kakor v peklu tako tudi v vicah kaznuje isti krog glavni, kakor tudi glavnemu nasprotni greh; torej peti krog muči skopuhe in zapravljičev; zaradi zapravljičnosti torej je trpel; trpel bi pa v peklu (prim. VII. spev), večno valeč težke vreče, v tekmi s skopuhi, in sodnji dan bi s plešo vstal (prim. Pekel, VII, 56—57: lakomniki bodo vstali s stisnjenimi pestmi, razsipniki pa s plešo na glavi), ako ne bi bil slučajno nekega dne čital Vergilijevih besed iz Eneide, kjer proklinja Vergilij lakomnost:

... Quid non mortalia pectora cogis,
auri sacra fames? (Aen. III, 56) —

in se spreobrnil. (Zdi se, da je Stacijev spreobrnenje svobodna pesniška tvorba Dantejeva.) (Vv. 10—54.) Vergilij ga dalje vprašuje: Ko si pisal svoj prvi epos, Tebaido, medsebojni umor dveh bratov, Eteokla in Polinejka, dvojno žalost za njiju mater Jokasto, takrat, se zdi, še nisi bil kristjan, ker ondi še pogansko modrico Klio na pomoč kličeš; kako torej si se spreobrnil in šel za Ribičem (sv. Petrom)? Stacij

mu odgovarja: Tudi to se imam tebi zahvaliti, o Vergilij! Čital sem tvoje sloveče verze (v 4. eklogi!):

Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo;
Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna;
iam nova progenies coelo demittitur alto.

(Vergilij, počan, je te besede — vzete iz knjig Sibil — posvetil novorojencu prijatelja svojega, konzula Azinija Polliona, in je pod Virgo umel božico Pravico, ki bo zopet prišla na svet; a že sv. Avguštin, za njim pa Evzebij, Laktancij in ves srednji vek... so menili, da je Vergilij [in Sibila!] tu nezavestno prorokoval rojstvo Mesijevo, kakor prorok Izajija, VII. 14 Ecce Virgo concipiet...) Ker sem bil mlačen kristjan — nadaljuje Stacij — sem najprej štiristo let trpel v krogu mlačnežev, lenih (t. j. v četrtem, speva XVII. in XVIII.); nad petsto let pa sem trpel v tem krogu zapravljičev. (Stacij je umrl l. 96. po Kr.; potemtakem je ostalih tristo let prebil ali v Predvicah ali v drugih krogih.) (Vv. 55—93.) Na Stacijev vprašanje, kje so slavni starorimski pesniki, kakor Terencij, Plavt, Varro i. dr., odgovarja Vergil, da so vsi ti in še drugi premnogi in tudi on (Vergilij) sam zbrani v Predpeklju (limbus) okrog Homera, očeta vse poezije, ljubljenca Modric; ondi da so tudi slavne žene, opevane v epu Stacijevem: Antigona in Izmena, sestre onih dveh nesrečnih bratov; ondi sta hčeri Adrastovi: Deifila, soproga Tidejeva, in Argija, soproga Polinejkova; Hipsipila je bila žejni vojski Adrastovi pokazala studenec, zvan »Langija«; Tetis je bila mati Ahilova; Dejdamiya (s sestrami), kraljična na otoku Skiros, se je skupaj vzgajala z Ahilom. (Vv. 94—114.) Med deseto in enajsto uro dopoldne dospó pesniki pred šesti krog požrešnežev, dobrojedcev. Le malo časa ubirajo, na desno zavivši, pot po krogu; zakaj naenkrat stoje pred skrivnostnim drevesom, ki se mu pa nihče ne sme bližati. Trpini tega kroga trpé glad, ki jih ob pogledu na duhteče sadje drevesa še bolj muči. Glas iz drevesa slavi pet zglédov zdržnosti v jedi in pijači: Marijo na ženitnini v Kani, stare Rimljanke (cf. Valerius Maximus II 1 in Aulus Gellius X 23), Danijela, ljudi v zlati dobi in sv. Janeza Krstnika.

- Že angelj bil za nama zad ostal je,
ki zbrisal spet en vrez mi bil raz lice
in v šesti krogu korak mi naravnal je
- 4 in »Blagor njim, ki žejni so pravice«
izrekla bila usta so njegova,
ne davši k »žejni« druge polovice;
- 7 in nisem šel še tak lehkó prek rova
nobenega: sledú nič o težavi,
ko brza v breg dohajal sem duhova.
- 10 Pa jel Vergil je: »Vsêlej od ljubavi,
ki zlahnost vžgè jo, spet ljubav se vname,
bržko se njen plamen na zunaj javi.
- 13 Zató, odkar pod svod je naše jame
v Predpèkel stopil duh bil Juvenala
in vzníčenost odkril mi tvojo zame,
- 16 s teboj me blagohotnost je zvezala,
kot níkogar z osebo ni neznano;
prehitro se ta stolba bo končala.
- 19 No, pa povej (če môrda nebrzdano
je prostodušje moje, mi oprôsti
in slej ko z drugom drug govôri z mano!):
- 22 Kàk mogel najti prostor se skoposti
je v srcu tvojem? Kàk dobila vlaz je
v tvoj hram, kjer toli zbral tvoj trud modrosti?«
- 25 Privabil mojster nasmehljaj v obraz je
s tem Staciju najprej, ki djal nató je:
»»Kar deš, ljubezni tvoje mi dokaz je.
- 28 Res, često dogodilo se takó je,
da nâpak se je stvar zato sodila,
ker pravi vzrok ji bil zavít v temó je.
- 31 Beseda me je tvoja potrdila,
da meniš res, da skop sem bil na sveti,
v skopuhov ker sta krogu me dobila.
- 34 No, znaj: p r e d a l e č žal! sem htel živeti
proč od skoposti; za to p r e d a l j a v o
nebroj mi mesecev bilo trpeti.
- 37 In da na pot spet nisem krenil pravo
takrat, ko pred oči prišel tvoj rek mi,
kjer srdiš nad človeško se naravo:
- 40 ,Kam, kleti glad zlatà, ko v divji beg mi
podíš človeško djanje in nehanje?' —
valil sedaj bi breme v trpki tekmi.
- 43 Spoznal takrat sem: zmožna prste dlan je
preveč odpreti za razsip — in vžgalo
za ta mi greh, za druge se kesanje.
- 46 O, kaj jih sodnji dan bo s plešo vstalo,
ki srce njih, nevedno, teğa greha
v življenju ni, ne v smrti se skesalo!
- 49 In vedi: Greha o b á ta trapi leha;
tak glavni kakor tej nasprotni zmoti
stržén sušiti leha ta ne neha.
- 52 Če torej na skopuhov sta me poti
dobila, dušo čistil tam in zdrâvil
sem greha, ki skoposti je n a s p r o t i.«
- 55 »Ko s petjem kruto kopje si proslavil,
Jokaste srca dvojno pel morijo« —
pastirskih pesmi pevec je pristavil,
- 58 »se zdi, ker tam še brenka s tabo Klio,
da nisi še seznanil bil se z vero,
brez ktere dobra dela ne živijo.
- 61 Če tak je, ktera sveča, solnce ktero
razgnalo ti temò je? Odkod dobil si
potem, za Ribičem jadrat, namero?«
- 64 In on: »»T i najpopred me tak učil si,
naj s skal Parnasa piti se odločim,
potem na pot k Bogù mi luč razlil si.
- 67 S človekom bi skoz noč korakajočim
primerjal te, ki, z lučjo zad, sprovaja
družbò, sam v tmì, svetéč zadaj idočim,
- 70 ko poješ někje: ,Nov se čas poraja;
Pravica vrača se in zlatočista
prvotnost; zarod nov z nebà prihaja'.
- 73 Da pesnik bil sem, bil učenec Krista,
si učinil t i ! A sliko bolj vidljivo
o tem naj slikam z rabo barv in kista:
- 76 Že ves je svet bil z vero nezmotljivo
napolnjen, ki jo vekov Kralj sejati
je svojim slom velel v človeštva njivo;
- 79 in rek tvoj zgorenji o dobi zlati
je v skladu tak bil s tem, kar sli so učili,
da zbore njih sem jel obiskovati.
- 82 Vsi tak so svetega življenja bili,
da, ko preganjal srd jih Domicijanov,
sem plakal, zroč, kakó so jih mučili;
- 85 in dokler sem živel, sem bil kristjanov
podpora; njih so sveti obiçaji
vsa verstva mi priskutíli poganov.
- 88 Preden privel sem — v pesmi — Grke h kraji
tebanskih vod, me storil krst kristjana;
a bil sem — iz strahu — kristjan v potaji;
- 91 in dolgo, dolgo hlinil sem pogana;
zato me veke štiri je podila
ta mlačnost, v mlačnih krogu kaznovana. —
- 94 Ko strgal si kopreno mi, ki krila
mi k veri pot, k vse sreče je studenci,
povej mi zdaj, ko bova v breg hodila,
- 97 kje pesnik naš je stari, naš Terencij?
Kje Plavt, Cecilij, Varro? Veš li? V krogi
katerem so, če so med pogubljeni?«
- 100 »Vsi ti, pa Perzij, jaz in drugi mnogi« —
dé moj vodnik — »pri pevcev smo prvaku,
Modric dojenču izvoljenem, ž njimi v slogi

Correggio: Ganimed.

- 103 žedimo v prvem krogu, v ječe mraku.
O gôri često tam nam je pogovor,
o vil, rednic vseh pevcev, vilenjaku.
- 106 Evripid z nami nosi tème tovor,
Simónid, Antifón, Agáton, drugi
še Grki, ki jim čelo diči lovor.
- 109 Žené slové po tvoji tam zaslugi:
Antígona, Deífila, Argíja,
Izména, tudi tam, kot tukaj, v tugi;
- 112 in ta, ki pokazala vir Langíja;
in Tetis, hči Nereja, tam je ukleta
in s svojimi sestrami Dejdamíja.« —
- 115 V vrhù, ne več od stolbe sten objeta,
in pazno novi krog ogledovaje
sta umolknila bilà oba poeta.
- 118 Že štiri deklet — štiri vozataje —
za sàbo imel je dan in ost ojesno
držala žarko peta je, ravnaje
- 121 v poldán jo, ko vodník moj: »Menim, v desno
bilò bi króžiti nam najvarneje,
kot še vselej sva šla v to stran nebesno.«
- 124 Tàk običaj je bil mestò veréje;
in pot ubravšim ni korak okleval,
saj v to privolil duh bil vrli preje.
- 127 In šla poeta spred sta, jaz sameval
sem zad, slušaje senci govoreči,
pobudo mi dajoči, ko bi peval.
- 130 Pogovor pa prijetní, glej! prepreči
drevo: sredino ceste tam prepreza,
sadovi so na njem sladki, duhteči;
- 133 a dôčim jelka veje ták razteza,
da v vrh ožé se, tu nizdol zožéne
so veje, pač, da gori kdo ne spleza.
- 136 Kraj poti, s steno skalno zagrajéne,
je z viška bister vir dajala skala;
pršél na liste doli je zelene.
- 139 Drevesu sta se pevca bliževala;
a tisti hip iz listja zagrmíjo
besede: »Drago jed vas ta bo stala!«
- 142 In dalje: »Bolj skrbelo je Marijo
za svatbe čast, pošlò da ne bi vino,
kot svojih ust, ki zdaj za vas golčijo.
- 145 Vodé so Rimke pile tekočino
radé; in ker zavrgel Daniél je
kraljevo jed, si vdobil je modrino.
- 148 Lep ko zlató, ták prvi vek slové! je:
tešili glad so s slastnim si želodom
in žejnim vsak potòk se nektar zdel je.
- 151 Živil se z medom in kobilic rodóm
Krstník nekda je, bivajoč v puščavi;
zato je slaven, velik pred Gospodom;
- 154 takó o njem nam evangelij pravi.«

(Dalje.)

Potepuh.

V gori zeleni, zeleni ptice pojo:
Kuku! črrri! kuku! tilili!
Tam njiva se greje, ozare žehte
in srajce prebele, roké zore:
„Naprej, hihôt!“ se starcu mudi,
„Juju!“ poganja fantek in rdi,
„Hihôt, hi-hô!“ deklet se smeji
in ornica ob lemež zveni —
Zveni, žari in — glej:
tu jablan cvête — pomladna nevesta,
in ta cesta v goro — naprej in naprej,
ko da sama gre —
le kamen,
le ta kamen ob boso nogó
bije tako trdó . . .
Reže tako ostró — ta kamen!

Ciril Jeglič.

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

18. V osrčju Azije.

Zdaniilo se je, ko smo se bližali končni postaji »srednjeazijske železnice«, mestu *Andižanu*. Domačini Sarti v bogatih pisanih oblačilih so se pripravljali, da izstopijo. Pogledal sem skozi okno. Vozili smo se mimo rodovitnih nasadov. Povsod so napeljali vodne jarke, da je rastlinstvo krasno uspevalo. Na severu se je širila nepregledna ravan, na jugu so se v daljavi dvigali nizki griči, za njimi pa visoke, s snegom pokrite gore; zemljevid me je poučil, da so ti hribi »Alajsko gorovje«, čigar vrhovi merijo 4000 do 6000 m.¹ Za tem gorovjem se razprostira svetovnoznani Pamir, »streha sveta«, ki ga pa ne vidimo, ker ga zakriva Alaj.

Prespal sem rodovitno pokrajino med Kokandom in Andižanom; ogledal sem si jo na povratku. Spal sem dokaj trdno; v polspanju pa sem čul, kako so tuintam lajali psi, kako je na nekem kolodvoru nastalo vrvenje in so klicali sprevodniki: »Gorčakovo, peresádka (= prestop) v Skobeljevo!«

Med košatim drevjem so se prikazovale hišice, kar se je vlak ustavil pred nizkim poslopjem. Vse je hitelo na prosto. Ko sem stal na dolgem peronu andižanskega kolodvora, sem se vprašal nehote: »Čemu si priromal na skrajni konec ruske Srednje Azije?« Smejati sem se moral samemu sebi. Nič pametnega si nisem odgovoril; šinilo mi je v glavo: »Na uro sem prišel gledat.« Res je visela na steni večja ura z dvojnimi kazalci; črna sta naznanjala železniški ali »petrograjski² čas«: štiri čez polnoč, rdeča pa krajevni čas: sedmo jutranjo uro. Železniški zaostaja za krajevnim natančno 2 uri 51 minut. Takoj sem preračunal, da leži Andižan 43° vzhodno od Petrograda, 73° vzhodno od Greenwicha.

V čakalnici sem ugledal — ozaljšan oltar. Rusi razodevajo versko prepričanje tudi na ta način, da

¹ Ujetnik, ki se je dalj časa mudil v Skobeljevem, nedaleč odtod, je pisal: »Bivali smo pod gorovjem, ki je visoko 5000 m; človek ne bi verjel, da je na svetu tako gorovje; vrhove pokriva sneg poleti in pozimi. Bili smo od tistih gora oddaljeni kakih 40 km. In od teh gora dobivajo vode, da jo pijejo in prilivajo z njo; to je sama snežnica. Dežja pa tam ni skoro nič. Ko sem bil jaz tam, ga ni bilo osem mesecev. Kar hočejo pridelati, morajo vse priliti.« (»Slovenec«, 7. febr. 1916.)

² Nekdanje glavno mesto ruskega carstva so začetkom leta 1918. iz »Petrograda« zopet prekrstili v »Peterburg«, izpustili pa so stari pridevek »Sankt«.

na važnih kolodvorih, posebno še tam, kjer se prične ali končuje železniška proga, v čakalnici priredé oltar s pozlačeno ikono; pred oltarčkom je veliko stojalo, kamor natikajo luči. Bogoljubni Rus kupi večjo ali manjšo svečko, jo prižge, natakne na stojalo in se križa pred svetniško podobo. Ikona predočuje največkrat Mater Božjo ali pa sv. Nikolaja, zavetnika popotnikov. Celò v Petrogradu, kjer se prebivalstvo ne odlikuje ne po vernosti, ne po nravnosti, so postavili take oltarje. Na imenitnem Nikolajevskem kolodvoru sem videl dva velika, krasna oltarja, pred katerima je v večernih urah gorela množica svečk. Stanovski tovariš, ki me je spremljal na drugem potovanju križem carstva, je pred Marijinim oltarjem prižgal svečko, da bi srečno potovala v Arhangelsk; hudomušno sem ga podražil: »Ne podpiraj pravoslavja!« Nekaj tednov kesneje sva si v Tiflisu ogledala glavno mošejo; vratar nama je razkazal svetišče ter naju peljal na stolp, odkoder se prav lepo vidi na zakavkaško prestolico; plačila pa ni hotel sprejeti, marveč nama je pokazal mošejino puščico, češ: »Kdor hoče kaj dati, naj daruje za mošejo.« Spustil sem vanjo denar, tovariš me je pa podražil: »Ne podpiraj — islama!«

Spravim kovčeg »na hranjenje« in odidem v mesto. Dasi ni bilo več zgodaj, so bile ulice še prazne. Ker je zvečer prevroče, spé Turkestanci v pozno jutro, ko je hladno. Odpirali so prve prodajalne: pekarije. Ob moderno urejeni trgovini z napisom »konditerskaja i buločnaja« (slašičarna in pekarija) je tako prijetno dišalo po svežem kruhu, da me je potegnilo k mizici, koder so mi postregli z gorkim mlekom in gosposkimi žemljicami. Izvlekel sem beležnico in prečital prozaična vprašanja, ki sem jih napisal osem dni poprej še v Moskvi: »Kdaj prispem v Andižan? Kakšna je Volga, Ural, brezmejna Kirgiška stepa? Bom li kos neznosni puščavski vročini? Je li varno med Tatari pa Kirgizi?« Kar vrtelo se mi je takrat v glavi; pripisal pa sem na koncu: »Ne bajátsa!« (Ne boj se!) Sedaj pa bivam v osrčju Azije živ in zdrav; da ni gorovja, bi pogledal še na Kitajsko. Ko bi se kdo čudil, da sem dospel tako daleč, bi mu odvrnil: »Nič lažjega nego to. Sédi v Moskvi na vlak, počivaj na istem ležišču pet dni, izlože te v Andižanu.« Pustolovščina pa se mi je zdela tako smešna, da sem sklenil: »O tem izletu

ne napišem nobenega zloga.« In res bi ne bil napisal ničesar, da ni kmalu za menoj teh dežel neprostovoljno obiskalo več tisoč naših rojakov; marsikdo izmed njih je tamkaj tudi legel k zadnjemu počitku.¹

Ogledal sem si Andižan. V mestu prebiva nad 70.000 ljudi, je torej velika naselbina. V ruskem oddelku so ulice zelo široke; kraj ceste stoje veličastni drevoredi topolov in akacij; vrtov je vse polno. Več trgovin je tako lepih, da bi jih kar presadil v sredo Evrope. Za spomin sem si v moderni prodajalni kupil nekaj drobnega perila iste kakovosti, kot bi ga dobil na Dunaju. Ko hodiš po glavnih ulicah, bi ne verjel, da se nahajaš sredi Azije, odkoder se cepijo pota na Kitajsko in v Prednjo Indijo. Zanimivosti pa mesto nima nikakršnih. Sredi Andižana se dviga lepa nova stavba, pravoslavna cerkev, s krasnim mozaikom »vstajenje Gospodovo« nad pročeljem. Tudi domačinski oddelek ne nudi nič novega. Kraj vodnih jarkov se izprehajajo race in gosi, po čajnicah petpedikajo prepelice, po vrtovih grulijo golobi, po ulicah tekajo psi, ki nimajo lastnika. Blizu kolodvora stoji velika mošeja s širokim pročeljem in lepimi okraski. Domačini so Sarti kot v Taškentu.

Leta 1902. je tod razsajal hud potres, ki je podrhl mnogo poslopij. Zato so po ruskem oddelku nekatere ulice še čisto nove, drugod pa so ravnokar gradili nove stavbe.

Andižan je važno tržišče. Okolica je zelo rodovitna; pridelujejo mnogo žita, sadja in bombaža. V mestu je nekaj tovaren in predilnic. V starih časih je bil Andižan glavno mesto pokrajine Fergana. Rusi so ga osvojili leta 1875., ko so premagali kokandskega kneza in »osvobodili« njegovo državo. Odkar so (1898) do semkaj izpeljali železnico, je mesto zelo narastlo.

Odtod do kitajske meje ni več nego 200 km. Ne daleč od Andižana, še v ravnini, leži mestece Oš.² Kmalu se prične cesta spenjati v gore. 50 km od Oša je zadnji večji kraj Gulča. Gorska pota drže čez prelaze, visoke do 4000 m, v kitajski Vzhodni Turkestan z glavnim mestom Kašgar. Ondotni prebivalci, Kašgarci, so najbližji sorodniki Sartov; govoré isti jezik, so tudi mohamedanci, le oblačijo se že bolj po kitajsko. V Andižanu sem videl nekaj možakov, ki sem jih po noši spoznal kot Kitajce.

¹ V Samarkandu je umrlo nad 5000 ujetnikov, v Skobeljevem pa na malariji tekom dveh mesecev več nego 3000 (»Nedelja«, 7. oktobra 1917), da ne govorim o Ashabadu, o Taškentu in zloglasnem »svetotrojiškem taboru« poleg njega itd.

² Tudi v Ošu je bivalo mnogo slovenskih ujetnikov.

Želel sem si ogledati še mestno okolico. V onih časih je vozil iz Andižana v Oš (48 km) avtomobil. Vprašal sem na pošti, kdaj se odpelje. Odgovorili so mi, da vozi le dvakrat na teden; oni dan pa je počival.

Andižana sem se kmalu naveličal; mudil sem se ondi le pet ur. Prekorakal sem ga od Rusov do Sartov, od kolodvora do skrajnih predmestij, pa me ni več zanimal; saj je na las podoben drugim azijskim mestom. Domačini so se vozili na dvo-kolesnih vpregah z okroglo streho v obliki železniškega predora; voznik pa je sedel na konju in upiral nogi na ojnici. Ker je vročina naraščala, je mnogo Sartov ležalo pod drevesi pred hišami ali pa po lesenih prodajalnah. Stopil sem v preprost »traktir« (gostilnico) ter si gasil žejo in glad z ruskim »borščem«.¹

Opoldan smo se odpeljali nazaj proti Kokandu. Kupil sem si listek do Kaspiškega jezera, za progo, dolgo nad 2000 km. Nastopil sem pot — proti domu. Zopet mi je hodilo na misel, kaj se mi utegne spotoma primeriti: v vroči puščavi pred Kaspiškim morjem, pod nebotičnim Kavkazom, v južnoruskih planjavah. Pač bodo minili še trije tedni, prej ko se vrnem na domačo grudo. Dolga pot med samimi tujci; nikjer počitka, nikjer prijateljskega lica! Toda zavest: »Vračam se domov«, me je navdajala s prešernim veseljem.

Izbral sem si voz, ki je bil spočetka prazen. Pred odhodom vlaka pa je vstopil bogat Sart z dvema skrbno zakritima osebama. Nemudoma so pregradili manjši oddelek z zavesami, da so se ločili od sopotnikov. Izprva sem pomiloval Sartinje, da so kakor sužnje, ki nimajo v javnosti nikakih pravic; mislil sem, da so tudi doma le deklet gospodarjeve. Kmalu pa se je iz oddelka razleglo glasno govorjenje in smeh, znamenje, da se dobro zabavajo. Vedel sem, da sta dami razkrili obličje. Mučila me je radovednost, kakšne lepotice so Sartinje. Oprezoval sem krog zavese, da bi vsaj za trenutek pogledal v oddelek. Potihoma sem šinil mimo napol odgrnjenih »vrat«. Ženska poleg zavese je gledala v stran. Opravila se je v živobarvana svilnata oblačila; lase si je pokrila s pisano čepico, bogato okrašeno z vezeninami; krog vratu je nosila nanizane ponarejene bisere, na drugi niti pa okrogle ploščice; z ušes so ji visele dolge srebrne naušnice. Obraza je bila okroglega, starikavega, dasi po glasu sodeč ni dovršila še trideset let.

Presenetilo me je — olepotičeno lice. Tudi Sartinje se lišpajo, ne da bi se razkazovale na ulici,

¹ »Boršč« je najnavadnejša ruska narodna jed: juha z mesom in zelenjavo.

da bi mamile tujce, marveč da v domači hiši ugajajo možu in sorodnicam. Z lepoticenjem ne morejo nikogar preslepiti; lišp je tak, da že oddaleč vsakdo loči resnično lepoto od ponarejene. Sartinje si namreč brez prehoda barv sredi lica namažejo okrogli živordeči lisi, ki se od bele ali temne polti ločita kot rdeč madež na beli obleki. Tako lice je prav podobno pobarvani punčki. Lepotičijo si tudi — obrvi. Sarti mislijo, da so košate obrvi izredno lepe. Najkrasnejša je Sartinja, ki so se ji obrvi zrastle na čelu; take dame ni mogoče preplačati z zlatom. Ker pa narava tolike lepote ni podelila vsaki Sartinji, si jo umetno nadomesté tako, da si nad obrvmi potegnejo po čelu nepretrgano, palec široko črno liso, ki sega še na desno in levo sencè. Z isto črno barvo si namažejo tudi veke.

Le par trenutkov sem ogledoval »krasno« Sartinjo; zapazila je namreč senco, zgrabila zaveso in zaprla vrata. Toda ravno ta kretnja mi je odkrila še drugo lepoto, ki jo v Turkestanu opazuješ povsod in brez nevarnosti: imela je — rdeče pobarvane roke in nohtove. Z barvo, podobno naši braziljki, si ničemurne Turkestanke namažejo nohtove in dlani; pravijo, da z enako barvo prepleskajo tudi podplate. Koža na dlani postane za stalno rdečerumenkasta. Tujcu se zdi, da je Sartinja — bolehná. »Da Sartom tako pobarvana ženska ugaja, nam je dokaz, da o ženski lepoti sodijo mnogo drugače nego mi; Evropejca namreč tako lepoticje odbija, če se mu naravnost ne studí.«¹

Ko je trojica nekje izstopila, sta se dami ogrnili v širok, do tal segajoč plašč, obličje pa sta si zakrili z gosto črno mrežo iz konjske žime. Ena izmed gospa, najbrž ona, ki sem ji tatinsko zrl v obraz, se je okrenila proti meni. Nisem videl potez skritega obraza; zdelo pa se mi je, da izpod gostega pajčolana radovedno opazuje predrznega tujca. —

Vozili smo se po rodovitni, skrbno negovani planjavi. Žito uspeva prav dobro, še več pa sadé b o m b a ž e v c a. Z vlaka se mi je rastlina zdela podobna krompirjevcu; imela je tanka stebelca, koncem vejic pa temnorjavkaste glavice. Iz teh kroglic na jesen vzklije bombaž. Turkestanski »hlópok« (bombaž) je slabši od amerikeškega; ima mnogo krajša vlakna. Zrele glavice postrizejo, posuše in doma očistijo, medtem ko v Ameriki že na polju vlakna iztrgajo iz kroglic. Domačini gojé bombaževec že iz starih časov. Ko so Rusi prišli v deželo, so nasade razširili in zboljšali. Tudi akcijske družbe in ruski naseljenci so pričeli saditi

bombaževec; obsejali so z njim veliko polja in še bolj razpredli kanalizacijo. Pred 15 leti so v ruskem Turkestanu in v kneževini Buhara gojili bombaževec na 400.000 hektarih in pridelali 2,800.000 stotov očiščenega bombaža.¹ Že pred vojsko so ga vsako leto nad milijon stotov izvozili v evropsko Rusijo. Po vojski bodo Rusi proizvod bombaža gotovo še razširili, da ne bodo vezani na uvoz iz Amerike in Egipta.

Vozili smo se dalj časa med bombaževimi nasadi. Kolesa so drdrala enakomerno. Zmagoval me je opoldanski spanec; pa še v polspanju se mi je zdelo, da puha lokomotiva in klopočejo kolesa: hlopok, hlopok!

Med Andižanom in Kokandom sem opazil 2 do 3 m visoko rastlino, prav podobno turščici. V beležnico sem si zapisal: »Krog A. raste mnogo korusze.« Ko sem pa rastlino pogledal natančneje, sem spoznal, da to ni turščica, ki je v Turkestanu prav malo sadé, marveč žito; nosi namreč latje kakor naše proso, toda zrno je dvakrat večje nego proseno. Sarti žito, nekako medvrsto korusze in prosa, nazivljejo »džugara«, znanstveno pa se imenuje s o r g u m. Med Kitajci in afriškimi zamorci se je ta rastlina zelo razširila; pri nas pa ne uspeva, ker potrebuje mnogo toplote. Zrnje uživajo le reveži, sicer pa z džugaro krmijo konje; nadomešča torej oves, ki ga Turkestanci ne poznajo. Steblo je leseno, zato ga uporabljajo kot kurivo. Rusi so dognali, da je v stebelu tudi nekaj — sladkorja, ki pa se ne dá popolnoma očistiti in glede sladkobe daleč zaostaja za navadnim sladkorjem. Najvažnejša pa je džugara kot sveža krma za živino, ker ima dolgo in široko perje; sorgum nadomešča torej tudi svežo koruzo.

Poleg žita in bombaževca raste križem ravnine mnogo drevja, posebno še belih murv, znamenje, da tod gojé s v i l o p r e j k e. Svilarstvo se je razširilo po vsem Turkestanu; domačini se z njim veliko pečajo, zlasti krog Samarkanda in v Buhari. Podnebje svilodom prija izbornó: enakomerna vročina se je poleti vlegla na ravnino, dežja, neviht in viharjev se ni bati. Umetnih peči ne potrebujejo, ker zadostuje naravna gorkota. Murv je zelo veliko; vsled ugodnega podnebja uspevajo prav dobro. Svilne prelce gojé samo ženske. Pozimi počivajo jajčeca v bombažastih vrečicah. V aprilu se izležejo gosenice, ki jih spravijo v široke, odprte posode in hranijo z murvinim perjem. V dveh mesecih se zabubijo. Svilne mešiče polagajo na vroče solnce, dokler bube ne poginejo. — Tur-

¹ Schwarz, »Turkestan«, str. 285.

¹ Schwarz, o. c., str. 358.

kestansko svilo zelo hvalijo. Ker domačini ljubijo pisana oblačila, barvajo svilo na vse načine. Obrt so prevzeli ponajveč — buharski Židje, ki z barvanjem gotovo mnogo zaslužijo.

* * *

Pokrajina, po kateri smo se vozili, se že iz starih časov imenuje *F e r g a n a* in je velika ravnina, jajčaste oblike. Kroginkrog jo obdaja visoko gorovje, le na zahodu, pri Hodžentu, prehaja ravan skozi 7 km široka vrata v »Gladno stepo«. Po planjavi teče Sirdarja; vanjo se izlivajo reke in potoki z gorá. Večinoma pa to vodovje po jarkih odvajajo do umetnih nasadov. Krog mest in vasi so zemljo izvrstno obdelali. Razen bombaža in svile pridelajo mnogo žita: rži, pšenice in ječmena. Krog naselbin je vse polno vrtov, pa tudi vinogradov; dozoreva sadje, grozdje, melone, kumare in čebula. Rodovitna pa je le tista zemlja, ki jo namakajo, vse drugo je neplodovita stepa, rjava ploskev brez rastlinstva, ki ponekod ni prikladna niti za živinorejo.

Kar se tiče *p o d n e b j a*, gospodari v ravnini poleti neznosna vročina,¹ čim više pa gremo, tem hladneje postaja. K pokrajini Fergana pripadajo namreč tudi vsa obrobna pogorja, med njimi Alaj in ruski Pamir, s 3000 in še več metrov visokimi prelazi. Tod je zrak čist in hudo razredčen; ker vlage razmeroma ni veliko, učinkujejo naravnostni solnčni žarki vse drugače nego v ravnini.² Učenjak je raziskaval Pamir. Živo srebro se je opoldne v senci skrčilo do 9° C. pod ničlo. Opazovalec je nosil rjav kožuh, ki se je na solncu segrel tako, da je toplomer v zunanjem žepu kazal 90° toplote. Jezdil je; na oni strani, ki so jo neprestano obsevali solnčni žarki, se je škorenj ogrel tako neznosno, da si je moral s kožuhom zakriti nogo; na nosu so se mu vsled vročine pojavile opekline; istočasno pa so mu v škornju, ki se je nahajal v senci, — zmrznili prsti. Pri 10° C. mraza so njegovi kozaki goloroki hodili po solncu; ko je pa za par minut oblak zakril solnce, so takoj hiteli po kožuhe.

Po ferganski ravnini prebivajo Sarti, ki se pečajo s poljedelstvom, obrtom in rokodelstvom, po gorah pa Kirgizi-živinorejci, ki se od puščavskih sorodnikov ločijo v tem, da se nazivljejo »Črni« ali *K a r a - K i r g i z i*. Stanujejo v enakih šotorih kot bratje nomadi. Poleti pasejo na planinah, pozimi se preselijo v dolino. Dobé se pa Kirgizi, ki tudi pozimi prebivajo vrhu Pamirja v kakem gorskem

zatišju, do 4800 m visoko.¹ Take kotline na gorah so namreč pozimi — brez snega; sneženi oblaki se ob velikem mrazu ne dvignejo tako visoko; vlaga se zgosti že v nižinah. Čudna prikazen: vrhu Pamirja sneži poleti, pozimi pa ne!²

Kara-Kirgizi so vobče bogatejši kot njih bratje na stepi, pa tudi bolj boječi, odljudni in neolikani; so pač hribovci. Nekdo,³ ki je obiskal te gorjance, pripoveduje: »Kirgizi, ki smo jih srečavali, so se mi spočetka zdeli zelo neprijazni; komaj so nas ugedali, že so krenili s pota. Kmalu sem uvidel, zakaj. Domačini morajo pred ruskim uradnikom stopiti s konja; če tega hitro ne store, jih uradnikovi spremljevalci kaznujejo z bičem. Drugače pa so bajé Kirgizi zelo gostoljubni in so z Rusi prijatelji.«

Isti potopisec⁴ hvali rusko gospostvo v Turkestanu: »Splošno so Rusi v Srednji Aziji name napravili zelo ugoden utis: dosegli so veliko. Turkestan je bil dve tisočletji klasično torišče roparjev; dandanes pa lahko potuješ tudi po najbolj oddaljenih dolinah brez orožja. Železna strogost vojaške uprave je vzrok, da so celò male tatvine prav redke. Seveda moram takoj pristaviti: Ta civilizacija koristi predvsem Evropejcem, mohamedanci pa so proti samovoljnim kozakom in policiji dostikrat brez varstva... Če ruski rodoljubi zatrjujejo, da vsak carjev podložnik uživa iste pravice, da more doseči iste službe in časti, se praksa s to lepo teorijo nikakor ne strinja. Domačine pogostokrat strahujejo tudi z bičem; mohamedanci se morajo ruskim uradnikom globoko klanjati in vpričo njih stopiti s konja. Redkokedaj sme Sart zaiti v rusko družbo, in če Rusi bogatega domačina povabijo na gostijo, se dostikrat Sart upijani, igra in zgubi par tisoč rubljev... Ruska uprava ni krivična, Na vso moč skrbi, da se podložnikom gmotno godi kar najbolje, se ne meša v njih verske zadeve, strogo prepoveduje misijonarjenje in dovoljuje domačinom precejšnjo samoupravo.« V Srednji Aziji povsod shajaš z ruščino, da le ne zaideš predaleč od velike ceste.

Fergana je tekom let postala najbogatejša ruska »kolonija«. Pridelovanje bombaža se je v kratkem potrojilo, svilarstvo vrlo napreduje, nasadili so tudi čaj in tobak, trgovina cveté izborna. Še bolj se je dvignila pokrajina, odkar so jo (1905) s progó Orenburg—Taškent zvezali naravnost z Evropo.

* * *

¹ Ujetniki-Slovenci pripovedujejo, da vsled vročine poleti niso mogli spati.

² Schwarz, o. c., str. 560 sl.

¹ Cf. Sven Hedin, »Durch Asiens Wüsten«.

² Schwarz, o. c., str. 126.

³ »Neue Deutsche Rundschau«, 1902, III, str. 282.

⁴ O. c., str. 285 sl.

Po dveurni vožnji smo dospeli v Gorčakov o. Te ga mesta (krog 50.000 prebivalcev) ne najdete na zemljevidu. Prej so namreč ta kraj imenovali »Stari Margelan« in tako ga še vedno zaznamujejo atlanti; Rusi pa so ga pred 10 leti prekrstili na čast znanemu državniku knezu Gorčakovu, hudemu nasprotniku naše monarhije, ki je prezirljivo poudarjal: »Avstrija ni država, je le gubernija.« Sartovsko mesto tudi v Starem Margelanu obdaja srednjeveško zidovje z dvanajsterimi vrati. Kraj slovi vsled industrije in trgovine, pa tudi kot božja pot, kjer mohamedanci časte — Aleksandra Velikega; v Margelanu namreč kažejo gomilo, kjer je pokopan podjetni vojskovodja, Macedonski kralj je bil sicer zelo častihlepen, tega si pa nikdar ni domišljjal, da ga bodo 2000 let po smrti v Srednji Aziji častili kot mohamedanskega svetnika in pospeševatelja islama. Nič čudnega; saj praznoverni moslimi časte v Samarkandu tudi grob preroka Daniela, Mohamedov zet Ali je pokopan pa celò na dveh krajih Srednje Azije!

V Gorčakovem se odcepi kratka, 8 km dolga proga na jug do mesta Skobeljevo. Kraj omenjam zato, ker je poleg mesta dolgo časa bivalo mnogo Slovencev. Godilo se jim ni kaj dobro; več jih je tam tudi pomrlo.¹

Ko so Rusi zasedli kokandsko kneževino, so sezidali pod Alajskim gorovjem naselbino »Novi Margelan« kot glavno mesto pokrajine Fergana. Semkaj so prestavili višje urade. Pravijo, da je mesto prav čedno; ima lepe hiše, široke ulice, mnogo drevoredov, vse mogoče urade in šole, celò znamenit muzej. Vendar pa ni veliko; v njem prebiva do 12.000 ljudi, ki so po večini ruski naseljenci. Leta 1907. so kraj prekrstili v »Skobeljevo«, na čast slavnemu ruskemu generalu.

Mihael Dmitrijevič Skobeljev (rojen leta 1843.) je kot mlad častnik prišel v Turkestan. Odlikoval se je v bojih s Hivanci (1873). Poveljeval je prednjim stražam. Preoblekel se je v Turkmena in odkril pot v mesto Hiva, za kar so ga odlikovali z redom sv. Jurija. V vojni s Kokandci (1875) je ujel zadnjega kokandskega kneza in postal vojaški poveljnik pokrajine Fergana. Leta 1877. se je udeležil rusko-

¹ Invalid pripoveduje (»Slovenec«, 7. febr. 1916): »Prišli smo v Azijo, v Skobeljevo, to je blizu kitajske meje. Peljali so nas do konca ruskega ozemlja; niti en kilometer ne vozi več vlak naprej. Šli smo s kolodvora v barake. Tam se je pričelo najhujše življenje... Dobil sem tam nekaj Slovencev; segli so mi v roke in kar vsem so prišle solze v oči. Videl sem, da se jim godi slabo.« Dalje obširno popisuje hrano, vročino in boleznì v ujetniškem taboru ter sklene: »Živelì smo v razmerah, da se nerad nanje spominjam. Pozabiti seveda ne morem, kar sem ondi prestal...«

turške vojske in se proslavil v bojih za Plevno. Po neki zmagi pod prelazom Šipka je Skobeljev nadzoroval čete; naenkrat je zdirjal s konjem-belcem, zavihtel kapo pred vojaki ter jim zaklical: »V imenu domovine, v imenu carja: Hvala Vam, bratje!« Vojaki so se nepopisno navdušili; metali so čepice kvišku in kričali: hura, hura! Ta prizor je znani slikar Vasilij Vasiljevič Vereščagin, osebni generalov prijatelj, ovekovečil s sliko: »Skobeljev pred četami po zmagi pri Šipki«. Slika je romala po evropskih velikih mestih. V Petrogradu je Skobeljev sam obiskal razstavo; slika mu je tako ugajala, da je opetovano stopil k Vereščaginu, ga objemal in mu klical: »Vasilij Vasiljevič, kako Te ljubim!« Skobeljeva so pričeli nazivati »beli general«. Leta 1880. se je vrnil v Turkestan. Turkmeni med Buharo in Kaspiškim jezerom so »vznemirjali« Ruse. Nastala je vojna. Vrhovni ruski poveljnik Skobeljev je premagal Turkmene, Rusi so njih ozemlje »osvobodili« in priklopili turkestarski guberniji (1881). Leta 1882. je Skobeljev nenadoma umrl v Moskvi, star šele 39 let. — Z Vereščaginom se je seznanil v Turkestanu že leta 1870. Tudi je Vereščagin napisal zanimiv generalov življenjepis. Pripoveduje, da je bil Skobeljev sicer hraber junak, toda velik bahač. Veliko je storil za povzdigo vojaštva. Do podložnih je bil strog, toda vsi so ga radi imeli. Vojaki so ga obožavali.

* * *

Žarelo je kakor v peči, ko smo se vozili od Gorčakovega proti Kokandu; potne srage so mi tekle po licu kot v parni kopeli. »Žara, žara!« (= vročina) me je nagovoril sosed; po vsem svetu je namreč navada, da se razgovor s tujcem pričinja z neduhovitimi opazkami o vremenu. Če smo se vozili po neobdelani stepi, je veter nanosil svišča skozi odprta okna; vsakih par ur pa je vstopil služabnik z omelom in smetiščnico, da je osnažil belo pogrnjene sedeže. Strogo so nadzirali vozne listke, kot je v Rusiji sploh običajno. Trije sprevodniki hodijo od voza do voza. Prvi, »kondúktor«, kliče: »Vaši biljéti!« Drugi, »oberkondúktor«, v čedni uniformi z našivi, pregleduje in ščiplje listke. Tretji, »provodník«, izvršuje nadsprevodnikova povelja.

Na kolodvorih se je gnetlo mnogo potnikov domačinov; dobro, da so se vozili v nižjem razredu. Komaj je vlak prispel na postajo, že so naskočili vozove. Na večjih postajah so vlak oblegali od obeh strani, da so tem hitreje zasedli prostore. Ob slovesu tudi Sarti — jokajo. Če so žene zdiho-

vale in otroci vekali, se mi je zdelo vse v redu; ponekod pa so tulili od žalosti odrasli možje in jokali, da so si z rokavom brisali debele solze; taki prizori so nam Evropejcem kar smešni.

Najlepša je ravnina krog mesta Kokanda: mnogo rastlinstva, sami vrtovi, ograjeni z ilovnatim zidom. Ko se je zmračilo, smo se približali Sirdarji. Vozili smo se mimo Hodženta, zapuščali pokrajino Fergana in zavili v »Gladno stepo«. Sredi stepe so zgradili postajo Černjajevo, važno križišče. Tod se proga razcepi na sever v Taškent, na zahod pa v Samarkand. Zaspal sem bil tako trdno, da nisem niti čutil, kdaj smo se mudili v Černjajevem. Sploh pa ruski vlaki tekó gladko in mirno, da komaj veš, stoji li vlak ali se premika. — Jutranje solnce me je vzbudilo onkraj »Gladne

stepe« v kamenitem kraškem svetu. V daljavi so bleščale pozlačene kupole okrožnega mesta Džizák (19.000 prebivalcev), močne trdnjave. Zavozili smo v ozko sotesko. Proga se vzpenja više in više do vrha prelaza »Tamerlanova vrata«. Nedaleč od železnice so v steno vklesali dva arabska napisa; spominjata na starodavne vojne, ki so se vršile v soteski. Onstran prelaza se svet razširi. Potok teče po dolini, majhna sela se prikažejo na pobočju in v zasekah, dolge karavane stopajo po trdi cesti, drugod se pasejo črede črnih ovac, na malih njivicah raste nekak ječmen, prehitavamo jezdece na konjih in oslih. Kesneje se dolina razširi v rodovitno ravnino; prične se bujno rastlinstvo. Bližamo se »Tamerlanovemu mestu«, svetovno-znanemu Samarkandu. (Dalje.)

Obrazi.

Ciril Jeglič.

Pozna pomlad.

V kotu za vrtno mrežo je lopa, vsa prerasla in zelena od divje trte. Če sedeš pod njo, te nihče ne vidi; ti pa vse vidiš: listje se pregiblje, svetla okenca se odpirajo nad tabo, okrog tebe; kamor te je volja, se ozreš in misliš, karkoli ti je drago.

»Rozalika!«

Čemerna pestunja postane in motri glas, ki je dahnil iz zelenja.

»Tako molčite, — pa imate tako srčkano punčko v naročju!«

»Ni moja.«

»Seveda! In hladno je, Rozalika?«

»Ko je letos pomlad tako pozno!«

»Ja.«

Stara pestunja se nasloni na pregrajo. »Oh, saj ste Vi, Jakob! Nisem Vas spoznala. Ko tako čudno govorite! Pa ste le Vi, stari Jakob!«

»Jaz!«

Rozalika molči, on jo gleda. In razen nje nihče na svetu ne vé, da je vzdihnil tudi stari Jakob.

Pri kosilu.

»Kako spet držiš žlico!«

Doktor je nataknen — kaj bi ne bil! Žena se grdo drži — zakaj bi se ne! In Stanko je pa jé,

seveda zmerom narobe poprijemajoč žlico — saj ni še nikoli ubogal!

»Samo, da me jezi! Žena, ali si mu že kdaj rekla: Stanko, takole primi, da ne boš žalil očeta! Kaj še!«

»I, no! Stanko, glej, takole: prste spodaj, palec na vrh! Če ne boš ubogal, te bom, in ata te bo, da gorje!«

Prilika je dana. Gospod ata jé, mama jé: žlici neslišno zajemata v krožnik, in palca, prsti, vse na pravem mestu — čudovito! Stanko se že uči, kako se drži žlica, če so prsti spodaj, palec zgoraj...

»Kajti, če se tega zdaj ne nauči, kaj bo počel v življenju! Žena, in ti nič ne pomisliš!«

Ona se pa pomisli, dočim Stanko — ta raztreseni falot, ki še nikoli ni ubogal! — zajme —

»In to naj bo družina!« Doktor vrže lastno, tako zgledno žlico pod mizo. Kako, da bi je ne!

Punčka.

Tako fletna je, da še sama ne vé, kako. V beli bluzi, z zlatim srčkom okrog vratu, z glavico, odeto z mehkiimi, bogatimi lasmi, ki se kar sami usipljejo po licih, rdeče cvetočih, in jih je treba venomer popravljati, in z uhani: cink, cink! — kdo je še ni videl, če je še tako skrita za pultom? Saj Malči se drugače resno drži, ampak posebno radi teh mla-

dih gospodov s palčko: oh, ko se jim mora smejati! Po prazen nič pridejo v prodajalno.

»Gospa, bo še kaj cigaret?« Pa se pravzaprav ozro na Malči. Ona se nalašč umakne daleč v drugi konec lokala. Mama res nima ničesar več, ampak —

»Gospod Slak, nič cigaret ne bo, nič!«

Pa je že pri njej in ji pobira uganke z rahlo napetega obraza, iz porednih oči, z bradice. Taka šalobarda — kar pojdi, tobakar! Smejati se mu mora, četudi ne bi hotela.

»Gospodična, samo eno!«

»Saj nimamo trohice več!«

»Nič, gospodična?«

»Čisto nič, absolutno nič. Če Vam rečem!«

»Ko pa Vam ne verjamem, gospodična!«

Jo, na glas se mu mora smejati! Oh, ta Slak —!

»Malči!« jo opazi mama in se zadere: »Postrezi vendar, čok! Gumbe iz škatle št. 39!«

Oh, ta mama! Malči bi zajokala na glas, če bi je ne bilo sram.

Samostan.

Ob trdni, prašni cesti stoji samostan. Drugega ni mogoče videti, ko visoko, sivo obzidje, zelene vršiče smrek, ki se dvigajo iz zastraženega vrta, in tam zadaj nad njimi okna, nema, v senco zaprta. Kadar grem mimo po tej poti, mi zastaja korak. Nikoli še nisem slišal izza zidov petja veselih ptic. Tiste smreke pa rastejo, zelené in dišé vse leto; le ne zganejo se nič, tako tihe so in zamaknjene v svoj pokoj, da se zde komaj žive in preveč temne.

Včasih postanem. Kakor da se je onkraj stene nekaj odzvalo. Ali ni šepetnil nemir nedolžne device, črno oblečene, ki se samotna sprehaja po beli stezi, pod senco zelenih dreves, in jo loči od mene le ta mrki kamen, trd in ogromen pred mano, potnikom zaprašenim? Čul sem kakor vzdih. Ali se je oglasil le moj spomin? Kakor glas vpijočega v puščavi...

Dorca, Mici, Lenka, — kje ste zdaj, deklice moje?

Važne reči.

»Lovrenc, ali si se v gnoj vdrl?«

»I no!« je poonegavil pastir, »kdaj pa bom izkidal, če ne nocoj!«

»Ko nisi zanič, počasne!«

Slednjič je Lovrenc doumel, za kaj gre, ter se ozrl. »I no!« je dejal. Nato je zapičil vile v steljo, udaril šeko, brcnil Gorenjko, mimogrede pripomnil:

»Ko si taka, avša!« ter se diskretno odstranil iz hleva. O Liza, o Pavle!

Lizika in Pavle sta pa ostala sama, sama v mraku gorke zasoplega hleva, ki se je zazdel obema tako prijetno domač in prijazen.

»Zdajle bo, kar bo — ali pa nikoli!« je vesel pomislil Pavle.

»Zdajle mu bom povedala — če me mara, ali ne!« se je vznemirila Lizika.

A sta oba pomolčala, ozirajoč se, kako bi začela.

»Ti, ampak molže imaš dovolj.«

»Pri takih kravah, kot je Gorenjka. In kako brca!« se je zasmejala dekla.

»A Gorenjka? Tale — da je tak zlomek?«

»Je.«

»Pa zakaj ji pravite Gorenjka?«

»Ker je v Kranju kupljena.«

»Res?«

»Res.«

Speš molčita. Zdaj, zdajle pa!

»Lizika, jaz sem že dolgo mislil in želel, da bi...«

»Res?«

»Res!«

»Jaz sem tudi hotela...«

»Res?«

»Oh!«

»Jaz sem mislil, da te ne!« je povzel Pavle. »Pa te brca, praviš? Jaz sem zmerom mislil, da ta krava nič ne brca.«

Oh, Pavle! Pavle pa drži roko, tisto krepko, toplo roko, ko da ni njegova, in ne ve, kam bi jo skrnil. Oh, za hrbet jo vtika! In vendar sta sama, tako lepo sama v tem prijaznem, nedeljsko prazničnem prostoru!

»Ko je tako zaprta!« se od grenkosti topi fantovo srce.

»Ko kar nič ne zna govoriti!« se burno sliši iz srca dekletovega.

Kako in o čem se naj pravzaprav še menita?

Solnce.

»Kakšno solnce! Vse gori, še trava se pali! Pa saj ni o svetem Jakobu nikoli drugače. Hvala Bogu, da je le to strnišče pokošeno! Še tisti težki gnoj, ki ga treba naložiti tam pod drvarnico, na tisti vročini — jej, jej!«

Hlapčè se opoteka po kolovoznicah, opečen in pijan od žareče svetlobe, od nepočakanega dela. Kar sama mu pade kosa iz rok in noge mu klecnejo pod košati leskov grm. »Ali me kdo vidi?«

O, kje so tam predaleč Hovdreževe Poljane, da bi ga ugledala Mica ž njih. Mica, le pridno obiraj in nič se ne oziraj!

Francelj se pretegne po vlažni mahovini. Kako nebeško lepo in hladno je pod takovim leskovim grmom! Še v raju nimajo sence zatorej. »Ampak,« se mu zapirajo oči, »zaprl jih ne bom! Stavim en liter vina, za Jernejevo nedeljo ga stavim, če ne bi zaspal v takile senci v dveh minutah, kakor da bi me ubil! Jej, jej! Pa bi prišli Korantov oče: France, France! Jaz pa nič ne slišim. France, France, zverina, ali spiš? Pa bi me zgrabili, Korantov oče, in...«

Francelj jo že ubira naprej po kolovozu. O ti, koso je pozabil pod grmom! Ti vrtoglavnik, ki hočeš biti fant! Brž, brž! »Ampak tako bi se bil pogreznil na oni svet, da bi me lahko živega nesli k sv. Jerneju v jamo...« In kakor da se je ravno kar prebudil iz nedelje, sladko prespane nedelje, se mu smeji z rdečega lica, mu veselo tleska izpod nôg, ki gibko preskakujejo po trdo grudastem kolovozu.

Neverjetno!

Kupé je natlačen, da nisi v stanu, privoščiti vljudne besede sopotnikom, ki so ti v samo nadlego. In vendar se vsa blažena smehljata grbasti gospod in krivogleda gospodična.

»Verjamem, draga moja! Če je še tako hudo, vse se pretrpi. Samo, da najde človek dušo, ki ga razume, vsaj eno prijateljsko dušo, njemu posvečeno!«

»To je tisto. Samo tega si jaz želim —«

»In jaz!«

Čenče! Izkušeni, resni ljudje, ki sede zraven njiju, strme poslušajo. Pa so taki, ki nekaj pomenijo v življenju! Presmešno! Še smejati se ne morejo, dasi se jim zdi nečuvveno smešno, zakaj naj bi se tako blaženo smehljala grbasti gospod in krivogleda gospodična. Otroka, ki še ne vesta, kaj je življenje!

Filozof.

Družina večerja za javorovo mizo. V kotu za posebno mizo sedi filozof, premišlja in pije vino.

»Kuku, kuku!«

Triletni Miciki se izmuzne žlica v skledo. Viž jo, tam gori iz ure kuka: — in prav zaresna kukavica!

»Kdo jo je pa tja zaprl?«

»Spat hodi noter.«

»Pa je živa? Res?«

»Kakopa!«

Filozof posluša in obstrmi. Da so ljudje res takšni? Da lažejo vsevprek in ne morejo živeti brez laži? Grozno! Spisati bo treba novo knjigo.

Vojni liferanti manifestirajo.

»Da se najde človek, ki ubije svojega rodnega brata, ni koncem koncev tako nemogoča stvar. Posebno v vojnih časih se ta zadeva takorekoč še lažje razume. A da se celó v dvajsetem stoletju rodi brezvestnež, ki izda svojo državo, to je nekaj nezaslišanega, grdobija grdobij!«

»Jaz le ne razumem, kakšno psihologijo, kakšno vest ima tak človek. Naša vest, gospod svetnik — —«

»Ne, tukaj je zastoj vsaka beseda!«

»In rečem Vam, gospod svetnik: z lastno roko bi zadavil takevega izdajalca!«

»Tako je! In še več: tako bi storil vsak pošten patrijot!«

Otroci tega sveta.

Dež pada. Tisti pusti, odvečni dež, ki se ulije ravno na nedeljo ter v tenkih, brezkončnih navpičnicah štropota ves dan in ga noče biti konca vse nedeljsko popoldne. Troje jih gleda in čaka pri oknu. Gospa sloni v sredi, debela in mirna; z debelimi, mirnimi rokami opominja hčerki, ki slonita ob straneh, v svetlih športnih oblekah, z vihravimi pentljami v laseh. Če bi ne bilo zraven te ravno-dušne gospe, bi —

»Jaz bi se vrgla skozi okno, tako me jezi!« pravi Taša.

»V vodo bi skočila!« pravi Maša.

»Pamet, pamet!« pravi mamá. Njen bas je tako miren, da se ji posmejeta Maša in Taša.

A ure teko in curki teko, tenki, nedogledni, brezkončni.

»Grozno!« vzkipi Maša.

»Prestrašno!« zajoka Taša.

»Saj bo minilo. Pamet, pamet!«

Spodaj ob kandelabru pa stoji cestni pometač, razcapan, v premočeno žakljevino ogrnjen. Črni cilindri se mu mastno svetlika kakor luža, od poveznjenih krajcev se odceja deževnica na kosmati obraz, na premrle roke. Že celi dve uri stoji tako ter se ne gane. Človek božji, ali ne slišiš: pamet pamet!

Sam Bog vé, spi - li starec, ali premišlja.

Madame de Staël.

Ob stoletnici njene smrti 14. julija 1817. — Ivan Gruden.

Viri: Lanson, Histoire de la littérature française, Paris, Hachette, 1909. — Petit de Julleville, Histoire de la littérature française, Paris, Masson et Cie, 1908. — Suchier-Birch-Hirschfeld, Geschichte der französischen Literatur, Leipzig und Wien, Bibliographisches Institut, 1900. — A. Sorel, Mme de Staël, coll. des Gr. Ecrivains français, 1890. — Corinne, roman, 1807. — De l'Allemagne, London, 1913. — Arthur-Lévy, Napoléon intime, Paris, Nelson, 1892.

Prve dni meseca julija 1917 je minilo sto let, odkar je umrla ena izmed onih slavnih žensk, ki so pri Francozih igrale že od nekdaj tako važno slovstveno, družabno in politično vlogo.

Anne-Louise-Germaine Necker se je rodila v Parizu l. 1766. kot hči Jakoba Neckerja, ki je bil minister Ludovika XVI. Bila je še zelo mlada, imela je komaj enajst let, ko se je smela že udeleževati sprejemov svoje matere v domačem salonu, ki je združeval v tej dobi, koncem vlade Ludovika XV. in začetkom vlade njegovega naslednika, vse, kar je bilo tedaj na Francoskem in v Evropi najbolj slavnega, aristokratskega in merodajnega v slovstvu, umetnosti, družabnosti in politiki. Mlada Germaine je rastle v tem izredno ugodnem okrožju in razvijala nepričakovano hitro zmožnosti svojega plodovitega in temperamentnega duha. Vplivali so nanjo zlasti obiskovalci domačega salona: Raynal, Thomas, D'Alembert, Diderot, Grimm, Morellet, Suard, Buffon.

Komaj dvajset let stara se je poročila z baronom pl. Staël-Holstein, ki je bil tedaj v Parizu švedski poslanik. Ta konvencionalni zakon pa je bil zanjo začetek življenjske tragike. V romanu Delphine piše pozneje: Usoda ženske je zaključena, če ni poročila onega, ki ga ljubi. Družba je v usodi ženske pustila samo en up; če je srečka zanjo izžrebana in če je izgubila, je vse rečeno.

Ko ji je bil z enajstim letom že odprt salon njene matere, je začela pisati, s petnajstim letom je že komentirala Montesquieujev »Esprit des lois«, pisala novele in celo dramo v verzih. Debutirala pa je v slovstvu pravzaprav l. 1788. s svojim spisom: Lettres sur le caractère et les écrits de Jean-Jacques Rousseau.

Revolucija jo je razveselila, kajti prinesla je s seboj mnogo zapeljivih obljub in nad. Ta čas je njen salon zbirališče prijateljev angleške konstitucije, kakor so bili: Mounier, Clermont-Tonnère, Malouet, Montmorency.

Navdušena pristašinja Rousseaujeva, polna nad, iluzij in mladosti, je hotela mlada dama igrati vlogo Egerije pri vseh tedanjih državnikih, celo pri Napoleonu.

Politično vlogo je hotela igrati za vsako ceno, za vsako ceno je hotela s svojimi ožjimi prijatelji: Talleyrand, Narbonne, Lafayette, Sieyès in Lally-Tollendal pripomoči angleškemu načinu ustave do veljave tudi v Franciji.

Toda čas je tekel in Mme de Staël se je morala v kratkem prištevati med žrtve lastnega prepričanja. Po septembrskih dneh l. 1792. je prisiljena zapustila Pariz in se nastanila v Coppetu, na bregu Genèvskega jezera. Tu je napisala prihodnje leto (1793): »Considérations sur le procès de la Reine«. V maju 1795 se je smela spet vrniti v Pariz in je poskusila znova svojo politično srečo s tem, da je vplivala na Talleyranda in Benjamina Constanta. Odprla je zopet svoj salon, cela vrsta mož ga obiskuje: politiki, filozofi, pisatelji, publicisti in ministri.

Pod direktorijem (22. sept. 1795 — 9. nov. 1799) je napisala svoje prvo večje delo: L'influence des passions sur le bonheur des individus et des nations. Toda tudi direktoriju je postala kmalu sumljiva. Pregeljali so jo iz Pariza s pripombo, da jo dado takoj aretirati, če bi znova poskusila prestopiti francosko mejo. Bila je opozorjena in se nekaj časa ni izpostavljala nevarnosti. A ko je l. 1797. Talleyrand postal vnanji minister, se je vrnila v Pariz in si je prizadevala, da preskrbi Benjaminu Constantu, ki je ta čas tudi bival pregnan v Švici in si mnogo domišljeval o svojih političnih zmožnostih, primerno politično službo.

Napoleon se je bil ravno vrnil zmagoslavno iz Italije. Hotela je porabiti priliko, da vpliva tudi nanj, če ne drugače, en jouant la comédie de la passion. Nič ni dvomila o moči svoje lepote. Pri veselici, ki jo je priredil vnanji minister, se je zgodilo sledeče: Mme de Staël je prosila pisatelja Arnaulta, naj jo predstavi generalu, češ, da ga kar tako ne more nagovoriti. Predstavljena je začela Napoleona kar obsipati z vljudnostmi. On pa je bil v konverzaciji hladen in miren, kar jo je razočaralo in spravilo iz ravnovesja. Poskusila je z vsemi mogočimi predmeti:

»General, katera je tista ženska, ki bi jo Vi najbolj ljubili?«

»Moja!«

»Čisto preprosto, a katera je tista, ki bi jo najbolj čislali?«

»Tista, ki se bolje razume na gospodinjstvo!«

»Tudi razujem! Toda končno, katera bi bila za Vas prva med ženskami?«

»Tista, ki ima največ otrok, gospa,« je odgovoril Napoleon in ji pokazal hrbet, pustivši jo osuplo.

Ježil in moril jo je ta ponesrečeni sestanek. General je »slabo vzgojen«, ker »se z njim ne dá govoriti«.

Ko je Napoleon izvedel njene pritožbe, ki jih je zaupala njegovemu bratu Lucijan, je skomignil z rameni in rekel hladno: »Dobro jo poznam... Izjavila je nekomu, ki mi je to ponovil, da me mora sovražiti, ker je nočem ljubiti in ker nočem, da me ona ljubi, kajti indiferentna zame ne more ostati. Kakšna možača (virago)!«

Napoleonova nevolja je izpremenila njene častihlepne sanje v pravo môro. Ljubezen se je umaknila silovitemu sovraštvu, ki je šlo tako daleč, da je želela Napoleonu nesrečo, če bi tudi domovina prišla na nič. Sama je rekla: »Med ekspedicio v Marengo sem želela, da bi bil Bonaparte tepen.« Toda njena želja se ni izpolnila. Bonaparte se je l. 1800. vrnil od Marenga kot zmagalec v žalost in obup svoje sovražnice; in ko je istega leta objavila svoj spis »L'aurore de la tyrannie«, je bil spor z Napoleonom definitivni, če se tudi v svoji naslednji knjigi ni direktno izrazila proti novemu sistemu vlade.

Iz Švice je objavila istega leta »De la littérature, considérée dans ses rapports avec les institutions sociales«, kjer je skušala na Montesquieujev način razmotrivati o razmerju med slovstvom, družabni nravnosti in državnih uredbah.

Njen salon je bil medtem postal pravo ognjišče pariške duševne aristokracije, ki ji je predsedovala Madame sama in kjer so dame (Mme Récamier, Mme Beaumont) in gospodje (Constant, C. Jordan, Fauriel) pod njenim vodstvom snovali proti Bonapartu epigramatično vojsko, obenem pa intrigirali z Benardottom in Moreaujem. Vsi so si želeli, da pade novi režim, konzulat, predvsem pa jim je bil na poti prvi konzul, Napoleon sam. Ko pa je Bonaparte izvedel za ta salonski komplot, mu je bilo dovolj. Poslal je Madami »l'ordre de s'éloigner à quarante lieues de la capitale, à Dijon si cela lui était agréable«. Dekret pa je pripomnil, da je odvisno od njene modrosti, če hoče, da se ta ukrep popravi. K temu je pripomogel predvsem njen roman *Delphine* (1802), kjer pisateljica za-

govarja ločljivost zakona. Obsodivši roman kot nravno kvarljiv, je Napoleon le pospešil svoj sklep in leto pozneje je Mme de Staël že na poti v Nemčijo; s tem letom se začno njena potovanja. Iz Nemčije se je vrnila v Coppet, prisostvovala smrti svojega očeta (1804) in odšla v Italijo. Vrnivši se čez leto dni v Švico, spiše svoje prvo boljše delo »*Corinne ou l'Italie*«, katerega uspeh ni bil majhen.

Med tem časom si je bila nabrala zopet novih prijateljev. Vse, kar ni bilo v neposredni oblasti in odvisnosti Napoleonovi, se je shajalo pri njej. Stari in novi znanci, Francozi in tujci: Barante, Elzéar de Sabran, Monti, Sismondi, G. Schlegel, mladi Guizot, poznejši minister, jo obiskujejo in se zabavajo v njeni družbi v kramljanju in igranju komedij.

L. 1807. se vrne znova v Nemčijo, kjer ji je znanje z Goethejem, Schillerjem in A.V. Schleglom odprlo vpogled v nemško pesnitev in filozofijo. To potovanje jo je privedlo nazaj k veri, k nekemu posebnemu krščanstvu »hors de toute église et de toute confession«. Po svojih potnih zapiskih je spisala knjigo *De l'Allemagne*, ki jo je cesarska policija uničila, ona pa je dobila znova ukaz, da zapusti francosko ozemlje (1810). Zopet je v Coppetu, a to pot jo nadzorujejo. Svojih prijateljev in prijateljic ne sme sprejemati.

Ko se je l. 1811. skrivaj poročila z bivšim častnikom Albertom de Rocca, ki je bil mnogo mlajši nego ona, je našla v tem zakonu, zdi se smešno in paradokсно, svojo srečo. Družba njenih znancev je ravno praznovala ta dogodek, ko poseže vmes Napoleonova roka: Mme Récamier in Mathieu Montmorency morata v pregnanstvo, Schlegel mora bežati.

Mme de Staël ni držalo več v Švici. Obiskala je Dunaj, Petrograd, Stockholm in London, kjer je (1813) dala v drugič tiskati svojo knjigo o Nemčiji.

Šele Napoleonov padec ji je odprl vrata v Pariz, kamor se je že v času pregnanstva kljub izrecnim cesarjevim ukazom vedno rada skrivaj vračala.

Napoleon je pisal v svoji korespondenci takole o njej:

»Ta ženska nadaljuje svoje intrigantsko rokodeilstvo. Približala se je Parizu kljub mojim ukazom. To je prava kuga... Ta ženska je pravi krokar; ko je čutila, da je nevihta že prišla, se je pasla z intrigami in norostmi. Naj gre v svoj Lemán (v Genève). ... Slišim, da Mme de Staël ne sme več iz Lemana, to je končana zadeva. Dam ji pa prostost, da gre v tujino, tam prav

lahko piše svoje sramopise, kolikor ji je drago... Mme de Staël je bila 24., 25., 26., 27., 28. in je najbrže še v Parizu... Ne verujem, da bi bila v Parizu brez Vašega dovoljenja... To se pravi množiti nesrečo te ženske in jo izpostavljati neprijetnim prizorom... Ta nora Mme de Staël mi je pisala šest strani dolgo pismo, kolobocijo, kjer sem našel mnogo drzovitosti, a malo zdrave pameti.»

Napoleon ni mogel ne govoriti, ne ravnati drugače. Kaj bi bil napravil Ludovik XIV., če bi bila Mme de Maintenon hotela pri njem igrati s silo vlogo intimne in politične ljubimke! Brezdvomno bi je ne bil poročil niti skrivaj.

Restavracija Mme de Staël ni razveselila, ker ni imela istih oblik, kot si jih je želela ona. Ko je bila l. 1817. že skoraj dovršila svoje »*Considérations sur la Révolution française*«, je umrla po dolgem hiranju 14. julija v Parizu.

* * *

Madame de Staël je učenka Rousseaujeva, v kolikor se tiče njenega intenzivnega čustvenega življenja, in kakor Rousseau je tudi ona predhodnica romantike. Ravnotako pustolovsko kakor Rousseaujevo je bilo tudi skoraj celo njeno življenje. J. J. Rousseau je mogel živeti in pisati le v XVIII. stoletju, in če so bili Jean-Jacquovi nauki (*Discours sur l'inégalité parmi les hommes* in *Contrat social*) evangelij in katekizem ljudi iz let 1789, 1791 in 1793, tudi Mme de Staël ne moremo šteti v XIX. stoletje, četudi njeni spisi spadajo šele v dobo konzulata (1799—1804) in prvega imperija.

Tudi Mme de Staël moremo staviti edinole v XVIII. stoletje, ki se z vsemi svojimi paradoksnimi nazori, s filozofično-retoričnimi deklamacijami, mrzlično, skaljeno domišljijo in neizčrpljivo strastjo zrcali v njej. Čudna vrsta egoizma označuje te ljudi; Mme de Staël ga ima v polni meri, a to samoljubje se zdi velikodušno, plemenito, samoljubje, ki izvira iz želje po lastni sreči insreči drugih. Usmiljenja hoče in pravice, sovraži zatiranje in despotizem (morda vse le radi Napoleona!) in meje, ki ovirajo prosti razvoj v vseh smereh. Reakcija proti obstoječim socialnim in državnim institucijam je njen problem, in kot taka ima pisateljica Rousseaujevo dušo. Čitala je Richardsonovo Clarisse Harlowe, Walter Scotta, Goethejevega Wertherja, vse to je utrdilo njen sentimentalni optimizem, kontrast med njenimi sanjami in dejanskim življenjem, o katerem je verovala in od katerega je zahtevala do svoje smrti, da bodi roman, nič drugega nego roman. Vendar njen esprit ne pozna Rousseaujevega nauka o superijornosti srca nad razumom.

Medtem ko Rousseau v svojem romanu »*Julie ou la nouvelle Héloïse*« zastopa načelo, da je iskreno čustvo boljše nego mrzli razum, je »*raison*« Madami de Staël pravzaprav vse, četudi ji služi tu pa tam le kot ozadje, kot »*faculté de former et de formuler les idées*«. ¹ Vse njeno življenje je racionalistično vežbanje in izpopolnjevanje. Pravo razumevanje ji je vse. Več ko ima kdo izmed njenih znancev te zmožnosti za tvoritev in oblikovanje misli, tem več velja v njenih očeh, tem bolj je v tem prepričanju ponosna tudi sama nase.

Temeljite, XVIII. stoletju primerne izobrazbe ni imela, čitala ni dosti, a vse te pomanjkljivosti je znala nadomestiti z bogatim in duhovitim izrazom v spisih in še posebno v konverzaciji. Zato ne more živeti sama in ne izven Pariza. Hoče živeti, se razvijati, hoče ljubezni. Dočim je Jean-Jacques nestrpeljiv, antropofoben čudak — un promeneur solitaire — ki v svojem cinizmu dela krivico celo svojim najboljšim prijateljem, označuje Mme de Staël ravno nasprotno stran življenjskega naziranja. Njen talent za družabnost, njeno lahkotno kramljanje pred kaminom, njen družabni takt privlačuje v njen salon celo vrsto takozvanih »gens du monde«. In kaj čuda, da ta romantičnosentimentalna ženska, ki ji je duhovita konverzacija vse, in ki se sama sebi zdi kot vrec novih, originalnih misli, ženska, ki je za vse prej ustvarjena kot za samoto, kaj čuda, če hoče vedno nazaj v Pariz, v salon, med svet, med poslušalce in se ne more videti v samoti, ker se je boji.

Nje knjige niso okamenela filozofija, njeni spisi so brez sistema, ki stavi premise in konkluzije, njena dela so »causerie«, kramljanje v pravem pomenu besede. In v toliko je Mme de Staël ravnotako ženska kakor Mme de Sévigné v pismih svoji hčeri grofici Grignan. To žlobudranje pa je prijetno, ker je vsestransko, lahko, neprisiljeno.

Kakor pa ima Mme de Staël marsikaj Rousseaujevega in Voltairejevega, jo njen literarni kozmopolitizem loči od obeh. Če se Nemci toliko sklicujejo na njeno pomeransko ali ne vem kako pokoljenje, je v tem toliko resnice, da njena inteligenca ni toliko francoska kakor n. pr. Châteaubriandova, in tudi ne kozmopolitična samo v teoriji in ideji, ampak dejansko, kakršen Francoz ne zna, ne more in noče biti. Da bi bil to karakterističen znak vseh onih francoskih pisateljev, ki so živeli v Švici, kakor trdi Lanson, dvomim. Vendar je gotovo, da so imeli ravno te vrste pisatelji, pa ne vsi, največ kozmopolitičnega razumevanja.

¹ 1, Lanson, str. 876.

Prvo delo, v katerem se izraža njeno kozmopolitstvo, je roman »Corinne ou l'Italie«. Definicije, ki jih je Mme de Staël konstruirala o Italijanih, Angležih in Francozih, so mogoče nekoliko suhoparne in preveč mehanične, a vendar so precej točne. To je bil njen talent: razumeti vsak narod posebej, apercipirati z enim pogledom bistvo in značaj, njegova bivališča in spomenike, ločiti bistveno od postranskega. Zato se njeni opisi italijanskih monumentov dado primerjati s potopisnim bogastvom in natančnostjo Châteaubriandovih »Martyrs« in »Itinéraire de Paris à Jérusalem«. Vendar kaka razlika med njo in njim! Medtem ko pri Châteaubriandu čitamo doživljene impresije umetnika, je »Corinne« hladen zapisnik radovednega turista à la Baedeker. Mme de Staël je pač razumela vse, kar je videla, razumela je italijansko pokrajino, razumela in si predstavljala nekdanje življenje v Pompejih, toda vsa njena pripoved ni nič drugega nego šolski popis zasutega in znova izkopanega mesta. Jasen, banalno razumljiv je ta popis, a močne umetniške senzacije, kot jo je imel Châteaubriand, ne najdemo pri njej.¹

Čudno! Rimske in italijanske umetnosti ne vidi. Piše suhoparno, kakor bi opisovala ne vem kateri del hišnega inventarja.

»Les édifices publics, dans cette ville même de Pompéia, qui était une des moins grande de l'Italie, sont encore assez beaux. Le luxe des anciens avait presque toujours pour but un objet d'intérêt public. Leurs maisons particulières sont très petites...« itd.

Kakor pri Châteaubriandu opazamo skozinsko intimno umetniško senzacijo, »Corinne« ni nič drugega kot zbirka zgodovinskih spominov, ki jih našteva pisateljica (včasih tudi v nekem liričnem zanosu) na način pooblaščenega guida. V naglici in nekam mrzlo govori o slikarstvu in kiparstvu.

Kot kozmopolitinja je bila Mme de Staël prva, ki je znala slikati narodne tipe, medtem ko so prej slikali karikature s pretiranimi pozitivnimi in negativnimi potezami. Z neko posebno intuicijo loči Mme de Staël takoj Dunajčana in Berlinca, južnega in severnega Nemca, pozna ruskega kmeta, četudi ne razume ruščine, in načrta originalne plati vsakega posameznega naroda tako fino in natančno, da najdemo v teh risbah bistvene dele njih posebnosti. Ni dvoma, da ji je bila njena svetovljanska narava velik pripomoček predvsem v doumevanje nemškega naroda. Naslikala je v svoji knjigi »De

l'Allemagne« sebi sicer tuj narod z njegovo literaturo in umetnostjo, z njemu lastnim značajem in tradicionalnimi šegami. Razumela je, da se mora dotični, ki hoče do dobra proučiti kako deželo, tega ali onega človeka, postaviti, hočeš-nočeš, v razmere, v katerih je živel ta človek, ta država ali dežela.

S tem zdravim principom se je Mme de Staël približala moderni historični in literarni kritiki, ki se od stare loči v tem, da ne vsiljuje lastnega, osebnega okusa delom drugih ljudi. Stara kritika je hotela samo soditi, moderna hoče samo razumeti in prepušča sodbo čitatelju.

Koliko pa je res umetniškega pri tej ženski? Pri njej je vse le predmet spoznavanja, refleksija, analiza, opredelitev. Zato stoji mrzla napram naravi, vse bi rada vtaknila v neko razumljivo formulo, vse prestavila v misli (idées) brez čuvstva in gorkote. Ustvarjajočega talenta nima, vse le notira, zapiše, včasih celo banalno in to takrat, kadar ne gre za njeno čuvstveno avtobiografijo kakor v »Delphine« in »Corinne« in kadar ne gre za pozitivno vedo. Barve in čuvstvene energije, izrazitega ritma in oblike sploh pri njej zastonj iščemo, pač pa lahek in jasen izraz, ki izkristalizuje vedno nove in zanimive ideje. Njen slog je neumeten, tudi za to pomanjkljivost moramo iskati nadomestitve samo v mislih. »Njen slog je govorena inteligenca.«¹

Knjiga »De la littérature, considérée dans ses rapports avec les institutions sociales«² je vzbudila pozornost. Zdi se, da je delo pisano pod vplivom Montesquieujevega »Esprit des lois« (1748) in njegove zgodovinske filozofije. Pisateljica razlaga s presenetljivo obilico vidikov in duhovitih misli teorijo o izpopolnjenosti človeške vrste v literaturi in umetnosti (la perfectibilité de l'espèce humaine). Iz te teorije napravi manifest: Človeška vrsta se je vedno izpopolnjevala. To veliko delo moralne narave (de la natura morale) se ni nikdar nehalo. V jasnih dobah kakor v temnih stoletjih ni bila stopnjevita pot človeškega duha nikoli prekinjena. Prevzela je, kakor se vidi, iz XVII. stoletja Charles Perraultovo³ in La Motteovo⁴ tezo, da je moderna literatura superijorna klasični, češ, da se je moderna tekom časa obogatila s staro in poleg tega še z novimi lastnimi pridobitvami.

¹ Lanson 878.

² O literaturi, če jo motrimo v njeni zvezi s socialnimi napravami 1800.

³ Spisal »Parallèle des anciens et des modernes«.

⁴ Pisatelj, je trdil, da je Homerjeva poezija zelo revna, dasi ni znal grščine.

¹ Prim. Corinne, I, I., V. pogl. in I, V., I. pogl.

Kakor Perrault, mora priti tudi ona do svojevoljnih sklepov. »Zatrjuje vsled svoje teze inferiornost Grkov, ki jih ne pozna, z ozirom na Rimljane, ki so ji sploh neznani.«¹ Kakor Boileau tudi Mme de Staël priznava superiornost dobe Ludovika XIV. nad dobo Avgustovo. Toda njene premise jo vodijo še za korak dalje: Moderna slovstva so krščanska, francosko slovstvo pa je vklenjeno v jarem staroklasičnih, poganskih oblik in pravil. Najdejo se literature, tako pravi, ki so našle bolj kot francoska prave pogoje literarne lepote, ker so bile odkrito narodne in krščanske. Značilne, konstantne razlike med italijanskim, angleškim, nemškim in francoskim slovstvom so nastale vsled verskih in političnih institucij. Vsa slovstva razdeli v dve skupini, v severno in južno. Prvi skupini prištevava Ossiana, Angleže, Nemce in Skandinavce, drugi Homerja, Grke, Latince, Špance in XVII. francosko stoletje. Z malomiselnostjo lahkoto, kot je je zmožna le ženska, razpravlja o slovstvu, o družabnih šegah in državnih uredbah. Knjiga je zmešan quodlibet, ki ne tvori celote, a vsaka posameznost je zase zanimiva, originalna, sugestivna, dasi včasih naivna.

V severnih literaturah občuduje melanholijo, sanjavost, tužo, boleznost, metafizične probleme. Ker sama ni umetnica, je zanjo formelna popolnost pravzaprav hiba, radi katere ne more prodreti v osebnost literarnega dela. Vse, kar je lepo, najsi je domače ali tuje, je treba razumeti in priznati brez klasičnih predsodkov. Boileaujeva postavodaja glede treh dramatičnih enot (kraj, čas, dejanje), o katerih je La Harpe mislil, da bodo večno veljale, moderno in romantično misleči Mme de Staël ni bila več po godu, dasi je njena kritika Boileaujevega kodeksa še vedno zelo zmerna.

Pri severnih pesnikih, celo pri Shakespeareju, kritizira pomanjkanje okusa, izjavlja, da je poezija izmed vseh umetnosti ona, ki je najbližja razumu, govori o Nemcih in Angležih, kot ni prej še nihče govoril. Glavno in najbolj značilno pa je, da njih del ne francizira, jim pusti njih kraj in njih zunanjost, ne skuša jih prilagoditi svojemu lastnemu, privzgojenemu francoskemu okusu, ki je pred njo hotel oblikovati celo človeštvo po svoji podobi.

Po smrti svojega moža, katerega, kakor mnogo drugih mož, ki so ji dvorjani, ni ljubila, je l. 1802 izdala svoj prvi roman »Delphine«, kjer v osebi junakinje slika samo sebe. Knjiga razmotriva tezo, da sme moški javnemu mnenju kljubovati, ženska pa se mu mora pokoriti. Njeni občudovatelji so

našli v knjigi mnogo sijajne domišljije, zrelega razuma in resne sodbe. Junakinja je Germaine sama, a idealizirana, mnogo lepša in mlajša. Ljubi jo Leonce grof Guibert, njen prijatelj iz mladosti, mož z vsemi vrlinami in predsodki svetovnjaka. Delphine, svobodna in močna, stoji nasproti nesvobodnim, a podleže v boju proti javnemu mnenju. Tretja oseba v romanu je Mathilde, ki po svoji verski vzgoji in hlapčevski pokornosti napram družbi in njenim razvadam tvori negativen kontrast k Delphininemu značaju. —

Dasi je bila knjiga njena izpoved, je bila obenem tudi njena sodba. Roman se je zdel cenzuri nemoralen, ker priporoča ločitev zakona, in Napoleon ji je naročil, naj se umakne štirideset ur daleč od Pariza.

Drugi, bi rekel avtopsihološki roman, ki se po svojih bogatih in preciznih opisih italijanskih spomenikov dá primerjati s Châteaubriandovim »Itinéraire«, je knjiga »Corinne ou l'Italie«.

Corinne, ki v svoji osebi združuje nič manj kot štiri talente, postane žrtev svojih zmožnosti, svoje slave in svoje ljubezni. Njeno srce se vžge za blagomislečega, toda treznega in hladnega Oswalda. Harmonija med njo, ki je pesnica, slikarica itd., in med njim je nemogoča. Oswald se je naveliča, Corinne je razočarana in umrje v obupu.

Oba ta romana pa zgubita takoj vso veljavo, kakor hitro iščemo v njih poleg sentimentalne avtobiografije in suhih misli še kaj več. Življenja ni, glavne osebe so nemogoče, blede, puste figure, ki se ne gibljejo in ne žive.

Še preden je bila Mme de Staël v Italiji, je bila obiskala Nemčijo, kjer se je v Weimarju spoznala z Goethejem in Schillerjem ter je pri Avgustu Viljemu Schleglu, ki je vzgojeval njenega sina, dobila prvi vpogled v nemško filozofijo in poezijo. V Nemčijo ni prišla popolnoma nepripravljena, kajti na Francoskem je bilo nemštvo in nemško slovstvo v XVIII. stoletju v modi. A dočim je XVIII. stoletje smatralo za najboljša ona nemška dela, ki so dišala francosko, je Mme de Staël skušala izluščiti iz nemške literature le to, kar je pristno germanskega: vernost in filozofijo, iz katerih naj bi njeni rojaki obnovili in razširili svojo duševno izobrazbo. Gospa Staël je sodila seveda vse kakor dama iz visoke parižanske družbe in zmisel marsikaterega nemškega stavka je postal v prevodu čisto drugačen; Germaine je bila pač vzgojena v francoskem okusu in mišljenju. Zato pa je bilo treba izpraševati, nadlegovati, vsiljevati se na vse strani od Goetheja in Schillerja do Schlegla in Fichteja, katerega je prosila, naj ji v četrtinki ure razloži

¹ Petit de Julleville II., str. 130, 145 sl.

svoj sistem o Jazu in Ne-jazu. Znala je govoriti tako, da se je ni mogel nihče otresti, nihče oprostiti njene brezobzirnosti, ki je zahtevala zase brezumno potrpežljivost in brezpogojno vljudnost. Njena družba je vplivala na njene nemške znance kot môra, kot bolezen, proti kateri niso imeli nobenega sredstva.

Ko je bila gospa dvakrat obiskala Nemčijo, je spisala svojo knjigo »De l'Allemagne«. Če sodimo vrednost tega dela po njegovem trajnem vplivu in če v njem ne iščemo drugega kot misel, moramo smatrati knjigo o Nemčiji brezdvomno za njen chef-d'oeuvre, ki bo pisateljico varoval pozabljenja morda celo v prihodnosti.

Knjiga se deli v dva dela. Prvi del govori o Nemcih in Nemčiji v ožjem smislu (De l'Allemagne et des moeurs des Allemands — De la littérature et des arts), drugi del (La philosophie et la morale — La religion de l'enthousiasme) obravnava poslovniki romantike in je manj precizen in objektivni kakor prvi del.

Zastonj si poskušamo danes predstavljati Nemčijo, kot jo je videla Mme de Staël pred sto leti. Vendar je bila ta knjiga do l. 1870. brevir za francoske literate in umetnike. Mme de Staël je videla »sentimentalno, sanjavo, lojalno, odkrito, zvesto Nemčijo, narod dobrosrčnih metafizikov brez značaja, brez patrijotizma, ki so nesposobni za delo, zmožni za neodvisnost, a ne za prostost.«¹ To ni več ona Nemčija, kot jo je petindvajset let pozneje videl Henrik Heine (De l'Allemagne, 1835) in tudi ne tista, kot so jo čutili Francozi l. 1870., ko so spoznali, v kako usodni zmoti so živeli celih šestdeset let. Kaj naj rečemo danes? Današnji Nemci sami niso zadovoljni, da jih je Mme de Staël označila kot sanjarske ljudi, ki brez energije in bogomiselnosti posedajo pri pivu in tobaku. Vendar pa priznavajo, da bi ne bil ne Kant in ne Goethe prišel tako hitro čez mejo v Francijo, celo na Angleško in v Ameriko, če bi jima ne bila pripravila poti Mme de Staël.

Narodov značaj, tako pravi pisateljica, je v prvi vrsti merodajen za kakovost slovstva. V Franciji absorbira človeka družabno življenje, Francoz zna govoriti tudi še tedaj, ko nima nobene misli več, Nemec pa ni svetovnjak in ima v glavi več idej, kakor jih zna izraziti, misli več, nego govori in varuje svojo samorodnost.

Ker pa je razmerje med literaturo in npravstvom tako ozko, mora ta razlika ustvariti v Nemčiji in Franciji popolnoma nepodobna slovstva.

»V Nemčiji ni stalnega okusa o nobeni stvari, vse je neodvisno, individualno. Delo sodijo po vtisu, ki ga dobé od njega, in nikdar po pravilih, ker splošno sprejetih nimajo; vsak pisatelj je prost, da si ustvari novo sfero... Nemški pisatelj tvori svojo publiko; v Franciji publika zapoveduje pisateljem... Francozi mislijo in žive v drugih, vsaj kar se tiče samoljubja; in človek čuti v večini njih del, da njih glavni cilj ni predmet, ki ga obdelujejo, ampak učinek, ki ga dosežejo. Francoski pisatelji so vedno v družbi, celo tedaj, ko pišejo; ne izgube iz oči sodb, zasmeha in modnega okusa, to je slovstvene avtoritete, pod katero žive v tej ali oni dobi... Na Francoskem kako delo čitajo samo zato, da lahko o njem govore. V Nemčiji, kjer človek živi skoraj popolnoma sam, hočejo, da delo samo dela družbo; in kakšno duševno družbo si more človek napraviti s knjigo, ki sama ne bi bila drugega nego odmev družbe? V molku samotavanja se ne zdi nič bolj žalostno kot svetovnjaški duh. Samotarski človek potrebuje, da mu intimna genitev nadomešča pokret, ki mu manjka.

Po Rivarolovem geslu: Ce qui n'est pas claire n'est pas français velja jasnost v Franciji za eno izmed prvih zaslug pisateljevih, kajti gre predvsem za to, da se človek ne muči in doume, ko zjutraj čita, to, kar človeku dá sijaja zvečer pri kramljanju. Nemci pa vedo, da je jasnost lahko samo relativna zasluga; knjiga je jasna po tem, kakršen je predmet in čitatelj... Nemci imajo... radi temo; pogosto rajši zatemne to, kar je bilo prej jasnega, kakor bi šli po uglajeni cesti; vsakdanje misli se jim tako gnusijo, da jih obdajo, če so primorani govoriti znova o njih, z neko abstraktno metafiziko, ki stori, da jih človek smatra toliko časa za nove, dokler jih zopet ne spozna... Nemška proza je pogosto preveč zanemarjena. V Franciji prisojajo slogu mnogo več važnosti kot v Nemčiji; to je naravna posledica zanimanja za besedo in za ceno, ki jo mora beseda imeti v deželi, kjer dominira družba...

Dramatična umetnost nudi presenetljiv primer za različne zmožnosti obeh narodov. Vse to, kar se nanaša na dejanje, intrigo in zanimivost dogodilja, je tisočkrat bolje kombinirano, tisočkrat bolje zasnovano pri Francozih; vse to pa, kar se tiče razvoja duševnih vtisov, tajnih neviht močnih strasti, je mnogo bolj poglobljeno pri Nemcih.¹

¹ Ta in še mnoga druga mesta so, kar je za pisateljico značilno, pretiravana v veliko krivico Francozom. Tudi zadnja paralela je napačna in krivična, ne zdi se namreč niti od daleč res, da bi bili dramatik iz XVII. stoletja, kar se tiče proučevanja značajev in v analizi značajev, le kaj zaostajali za Nemci.

¹ Prim. Lanson, str. 883.

Literatura, umetnosti, filozofija in vera obeh narodov izpričujejo to razliko; in večna pregraja Renova loči dve umstveni deželi, kateri sta, nič manj kot obe pokrajini, tuji druga drugi...« To je razmotrivanja prvi del.

Nemško poezijo loči po Goetheju (poésie de la nature) in Schillerju (poésie de l'âme). Iv. Henr. Vošova »Luise«, Schillerjev »Tell« in pa Goethejev »Hermann und Dorothea« ji kot Francozinji, prenapolnjeni z aristokratskim parfumom francoske literature, ne ugajajo. Rajši ima misli, sentence, zamotane filozofske probleme, v vsem tem pa išče samo umstvenega užitka. Čita rada Schlegla, Lessinga, Herderja, govori z navdušenjem o prvem Faustu in dramatičnih delih Schillerjevih, kjer se ji v prvič nudi prilika, da stavi klasicizem v nasprotje z romantiko.

Piše: »Sever je romantičen, jug je klasičen... Romantična literatura je edina, ki je še sprejemljiva za izpopolnitev, kajti, imajoč svoje korenine v naših domačih tleh, je edina, ki znova raste in se poživlja. Ona izraža našo vero, spominja nas naše zgodovine... posluhuje se naših osebnih vtisov, da nas gane.«

To je bil za slovstvo popolnoma nov ideal. Mme de Staël stopa s tem manifestom v prvo polovico devetnajstega stoletja, ki je specifično romantična. Iz teh stavkov se je rodila tudi ideja francoske romantike s svojim liričnim individualizmom.

Kot vidimo, je Mme de Staël posebljena reakcija individualitete proti pravilom in režimu, revolta proti okamenelim formulam, najsi je pod režimom razumeti Napoleona, ali pod formulo katerikoli paragraf iz Boileaujeve dramaturgične pesnitve »Art poétique«.

Kozmopolitični tenor njenih spisov in naukov pa pripelje Mme de Staël od evropskega duha (esprit européen) do kozmopolitične, mednarodne literature (littérature européen). Ta literatura pa bi bila nekako »soglasje, kamor bi vsak narod prinašal svojo originalno noto, trgovina, kjer bi se vsak narod obogatil s tem, česar bi sam ne znal producirati... Narodi si morajo služiti kot voditelji drug drugemu... Je nekaj prav posebnega v razliki med narodom in narodom; podnebje, zunanost narave, jezik, vlada, končno predvsem zgodovinski dogodki, še bolj izredna moč kot vse druge, prispevajo k tej različnosti; noben človek, naj bo še tako superijoren, ne more uganiti tega, kar se naravno razvija v duhu onega, ki živi na drugih tleh in diha drug zrak: v vsaki deželi so torej lahko zadovoljni, če sprejemajo tuje misli, kajti na ta način je gostoljubje v srečo onega, ki gostoljubje sprejema.«

To je delo gospe de Staël. Njenih romanov nihče več ne čita, če bi pa kdo hotel pisati zgodovinsko razpravo o literarni paraleli med Francijo in Nemčijo, bi moral brezdvomno poseči tudi po knjigi »De l'Allemagne«.

Vojaška balada.

Dobro jutro, gospa! Sneži, sneži...
Vtonili so vsi sledovi krvi.

O bela gospa, saj nisem bolan,
čemu bi jaz nosil Vaš pajčolan?

Tuleč Vaši sinčki so zrak preleteli,
vtihnili bodo v novi zibeli...

O bela gospa, Vaši sinčki gladni
trkajo v moji duši jadni...

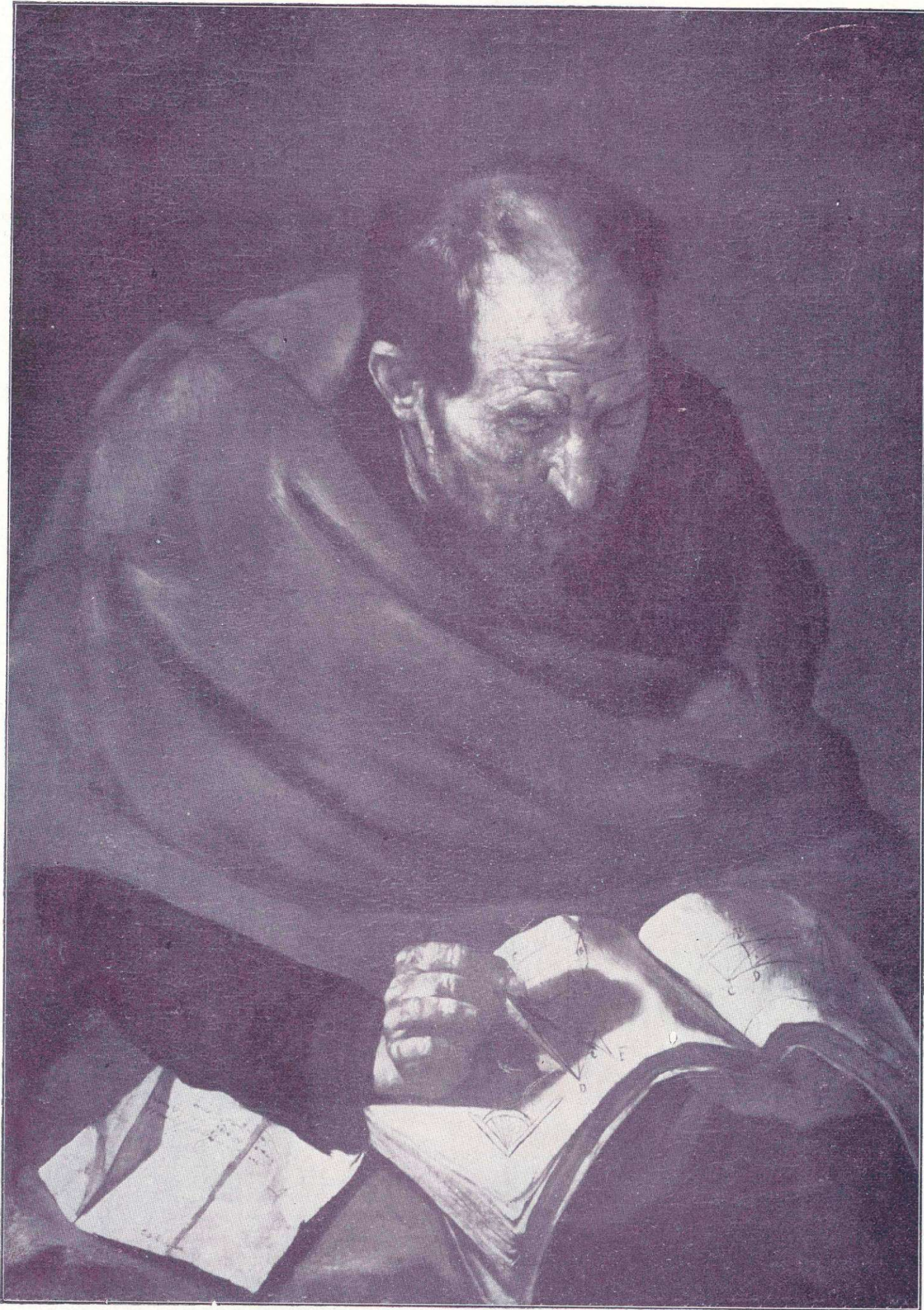
V mojem domu je beda, ni kam sestiti,
žena srajce nima, deca nima jesti.

O bela gospa, kako ste koščena.
Sinčki imajo telesca jeklena.

Gladni, premrli. Vse dam jim. Sneži.
Ni mogoče zakriti premnoge krvi.

Tudi jaz se vležem na mrtvi ta kup.
Jejte me, sinčki! — Gospa: en poljub!

France Bevk.

Giuseppe de Ribera: Matematik.

Zadnji upornik.

Povest iz leta 1738. — Ivan Pregelj.

V.

Votel grom in zamolklo šumenje deževnih kapelj je dvignilo župnika Štefana iz omotice. Nejasno je čutil svoj čudni položaj ob robu ceste, odprl je oči in jih zopet zaprl v motno polzavednost. V tej omotični trudnosti, ki mu je vezala vse ude, je živel prečudno idilico: Sedel je na svojem vrtu na Kneži. Pred njim na kameniti mizi je bil lično pokrit košek. Na njegova kolena se je vzpenjala sedemletna Lucija: »Tak dajte no, stric!« »Počasi, mala Tolminka! Tako sem se zmislil, da sem jaz gospod Bog in si ti mala Tolminka. Zdaj pa bo vprašal gospod Bog malo Tolminko: kaj pa je dobro na svetu? In bo povedala mala Tolminka: ajdovi žganci, gospod Bog! In bo gospod Bog vprašal, kaj je boljše, in bo odgovorila mala Tolminka, da je boljši bolški sir. In bo vprašal gospod Bog, kaj je še boljše, in bo rekla mala Tolminka...« »Črešnje, gospod Bog!« je rajala deklica. »Črešnje! Ne rečem: ne, če so že zrele, mala Tolminka!« »So že, so! V košku jih imate, stric, gospod Bog!« —

»Takole ljubeznivo otroče, pa ji bo že jutri treba ženina!« je mrmral župnik in se koreniteje zavedel. Veter mu je pljuskal vode v obraz in oči mu je dramil blisk. Začutil je svoje telo, vlago in bolečino v zatilniku in se domislil tega, kar se je bilo zgodilo. Vstal je in omahoval v motnem nagonu navzdol proti Podmelcu. Ob hudourniku, ki je sekal iz gore čez cesto, je postal in ni vedel čez in je zdrknil na kolena in se sklonil s suhimi ustnicami k vodi. Potem se je vrgel nazaj in se znova onesvestil. Bolečina ga je vzdramila in je izpregledal. Bilo je zgodnje sveže jutro in ob njem je stal domačin z volom in vozom. Na vozu je ležal okrogel koš gnoja. Domačin je bil bos in gnojen do kolen. Z roko je držal za široki klobuk in ga ni snel in je gledal začudeno in boječe na župnika. Štefanu je zarezal mraz po udih, čudno svetlo mu je postalo v mislih.

»Nisem pijan!« je vzkliknil in stal. Omahujoč se je prijel z obema rokama za gnojni koš. »Obrni, Lovrenc,« je ukazal domačinu.

Kmet se je zavedel, prestopil, okrenil vola in pogнал nazaj proti Podmelcu. Pri prvi hiši je obstal in se ozrl v blede in umazano župnikovo obličje.

»Naprej, Lovrenc,« je vzkliknil župnik. Zobje so mu šklepetali, strahovit krč mu je trgal čeljusti. Nemo je poslušal kmet in mahnil po volu. Ko je vozil mimo Tagliata, je gledal vstran. Sram ga je bilo krčmarja, ki je stal na pragu in se rogal glasno in hripavo:

»Zares, čast dela fari, tak-le pijanec, taka-le živina!«

»Lovrenc, ne poslušaj ga!« je vzkliknil župnik. Dvignil je blede obličje in je videl. Za Tagliatovim hrbtom je stala ženska in si je od groze zakrila obraz in je zaječala. Tagliat se je okrenil in zaklel. Župniku so se začele šibiti noge in je začel moliti: »V smrtni grozi, Gospod, ne zavrzi služabnika svojega!« —

V cerkvi svetega Jurija na Kneži je zazvonilo. Kmet z gnojnim košem je pridržal vola pred župniščem. Župnik se je odtrgal od voza in omahnil proti vratom v župnišče. Iskal je kljuge in se ozrl po vozniku.

»Vozi srečno, Lovrenc!«

»Kakó pa!« se je oddahnil kmet. Župnik se je nasmehnil, zaklical nerazumljivo besedo in se sedel pred sestro Nežo, ki mu je bila prišla odpirat...

V mrzličnih sanjah je slišal znano neznane glasove. To je bil Matko, ki je molil molitve za umirajoče, to je bila Lucija, ki je odgovarjala in je bil Peter, ki je zategoval besedo. Potem je bilo zopet vse tiho. Vonj goreče voščenke je legal v nosnice, tiho je plakal nekdo, daleč, daleč...

»Tolminka mala! Pa povej, kaj je najboljšo?«

»Črešnje, stric, gospod Bog!«

»Lepa si mi, Tolminka mala. Modra si! Črešnje. Hej! Zobala jih boš tri mesece in tri dni.«

»Tri mesece in tri dni, stric!« —

Potem je slišal župnik in govoril je Peter:

»Petindvajset goldinarjev, so rekli, naj prinesem, da bo vedel oče, počem je župnikovo vino.«

Župnik Štefan je odprl oči in zaklical:

»Takoj jih nesi, Peter! Lucija, odštej mu jih iz predala v slepem oknu.«

Župnik je sedel na svoji postelji. Na vratih je stala Lucija. Okoren Petrov korak je odmeval zunaj na stopnicah.

»Stric!« je vzkliknila deklica in omahnila k župnikovi postelji in mu začela poljubljati roke. Okoren in težek je vstopil Peter.

»Ali bom besedo snedel,« je govoril župnik, »ali nisem rekel, da bom plačal zanj, če ga bo globil grof? Takoj mu nesi in naj nese v Tolmin.«

»Gospod,« je odvrnil Peter, »kako bo nese? Ga ni doma. Ga imajo v Tolminu zaprtega.«

Župnik je omahnil na posteljo.

»Galjoti!«

Zaprl je oči, kakor bi spal. Pa je samo mislil in je vprašal čez hip:

»Kdaj ga je zaprl?«

»Že pet dni ga imajo v turnu.«

»V turnu!« je vzkliknil župnik bolesto in se zgani sunkoma. Silil je kvišku in ni mogel in je ječal:

»Moram ponj, moram v Tolmin!«

»Jutri, stric!« je prosila Lucija in mu šla s toplimi prsti čez čelo. Umiril se je in se nasmehnil:

»Jutri, Lucija!«

Zaspal je pokojno kakor dete in je spal dve noči in en dan. — —

Župan je sedel sedmi dan v ječi. Prav tisto uro, ko so ga imeli izpustiti, je prišel župnik Štefan v Tolmin in se zglasil pri grofu. Da ne bi hodil obvezan, je bil potegnil staro lasuljo čez rano. Truden in slab je stal na hodniku in čakal, da ga pokliče grof. Rana pod lasuljo ga je pekla, zadrega in žalost sta mu tlačili dušo. Čuvstvoval je polglasno: »Meniš, Mohor, da se ne bom potegnil záte! Lep prijatelj bi bil. Za nepokorščino te je zaprl galjot. Saj vem za tisto nepokorščino! Govoril si o njegovi prepovedi županom in ključarjem, pa sem, neroda nerodna, povedal naddijakonu, kar si povedal, in je šemasti človek seveda vrgel grofu v obraz: tainta iz Kneže je priča! Takó je na Tolminskem s cerkveno pravico! Pa je seveda grof zgrabil tebe in te strahuje. Pa še ta žalost, Mohor, da ti Štefan ne pomaga. Kako bi ti bil? Ali me ni zlikovec pobil skoro do smrti in še Tagliat povrhu obrekel, da sem se opil? Pa to je, Mohor, tega ti ne veš, dvomiš, sodiš, očitaš...«

Grofovski uradnik je odprl vrata in velel uradno:

»Vstopite!«

Vedel je župnika skozi več sob v grofovo pisarno in zaprl za njim vrata. Župnik je obstal ob vratih in se razgledal. Pred pisalno mizo v kotu med dvema oknom je sedel grof v mehkem naslonjaču in mu kazal hrbet. Nad mizo je visela slika, celoten portret grofice Terezije roj. Strassoldo. Župnik je spoznal stroge poteze in prezirljivi pogled. V davni mladosti, ko je bil prišel z rajno materjo v Tolmin, je videl to lice. Po trgu se je peljala, zavita v odeje sredi maja. Ljudje

so jo pozdravljali, ona pa je strmela topo predse. Ljudje so šepetali, da ima raka v želodcu. Kakšnega raka? je vprašal mater in je grofica v vozu slišala in pogledala kvišku, začudena, strašna...

Ta hip se je grof Ivan Ignacij dvignil in okrenil. Župnik je stopil par korakov naprej in se poklonil.

»Gospod grof,« je rekel, »oprostite! Sem knežanski župnik Štefan Golja.«

Začuden je motril grof blede župnikovo lice pod smešno lasuljo. Drugačnega si je mislil upornega župnika, ki je bil vrhutega še zmeden, neroden, skoro smešen v svoji negotovosti in slabosti.

»Štefan Golja?« je zategnil. »Dobro je. Poslal sem Vam povelje. Prišli ste. Pa mudilo se Vam ni.«

Župnik se je zmedel. V hipu se ni mogel domisliti nikakega grofovega povelja in je odgovoril:

»Ne spominjam se, gospod grof!«

Grof se je nervozno razgnevil:

»Kaj? Ne spominjate se? Jaz pa vem, da ste moje povelje celo zasmehovali, javno pred podložniki in mojim uradnikom.«

Župniku je udarilo vroče v obraz. Mimo grofovega obraza je strmel v sliko grofove stare matere in je čutil prav tisti čudni strah, ki ga je navdajal pred njenim srepim pogledom od onega dne, ko jo je videl prvokrat. V sanjah se mu je povračala, začudena, užaljena, strašna. Domislil se je povelja in je ječjal:

»Zasmehoval? Ne, gospod grof! Pač! Spominim se — «

Umolknil je in povetil glavo. Rana pod lasuljo je pekla, meglilo se mu je pred očmi. Strašna žalost, podobna skrajni ljutosti, mu je napolnila srce. Zahropel je, siloma se je zbral in vzkliknil:

»Prišel sem prosit milosti za župana Mohorja Rutarja.«

Grof je začuden odstopil za korak.

»Tako?«

»Da, gospod grof,« se je razživil župnik. »Prišel sem prosit. Ne smem in ne morem se pokoriti Vašim poveljem. Prosim pa smem za človeka, ki mi je v sorodu in ki trpi po moji krivdi.«

»Po Vaši krivdi?« se je začudil grof. Župnik ni vedel, ali se je zares ali samo navidez. Mirno je nadaljeval:

»Da, gospod grof. Jaz sem kriv, da ste zaprli moža. V neprevidnosti se je izdal, da ste prepovedali ključarjem in županom priti pred vizitatorja. O tej Vaši prepovedi sem sporočil svoji gosposki — «

»Vaša gosposka sem jaz,« ga je prekinil grof.

»In ecclesiasticis niste,« je odvrnil župnik.

Grof se je rezko okrenil in vzkliknil strahovito hladno:

»Ne nadlegujte me več! Pojdite k Foramitiju. Naj Vam pomore on!«

»Gospod grof,« je zaklical župnik. »Nikar tako! Nočem žaliti! Nisem učen in se ne vtikam v spor med Vami in mojo cerkveno gosposko. Tako stojim pred Vami, kakor človek, ki berači. Nikoli ne bi beračil. Prosim z bolestjo v duši, ker mi vest očita. Gospod grof, zato sem tukaj!«

»Ne nadlegujte me!« je ponovil grof in sedel. Omahovaje je šel župnik za njim. Lotevala se ga je omotica. Krčevito je vzkliknil:

»Gospod grof! Izpustite župana! Plačam Vam, kolikor boste zahtevali.«

Jezno se je okrenil grof v stolu in je videl Štefana, ki se je lovil, da ne bi padel. Grof se je burno vzdignil in vprašal:

»Ali ste bolni?«

Z desnico je pokazal na stol:

»Sedite!«

Župnik je sedel in si obrisal potno čelo. Nato se je nasmehnil:

»Palec široko rano imam na glavi.«

»Ali ste padli?«

»Udarili so me ponoči na cesti.«

»Pa hodite takšen v Tolmin!«

»Za prijatelja, gospod grof!«

Grof je pozvonil s srebrnim zvončkom na mizi. Vstopil je sluga.

»Triindvajset,« je velel kratko grof. Sluga se je poklonil in šel.

»Žalili ste me, zato Vam nisem ponudil sedeža,« se je obrnil grof k župniku. »Zdaj mi je žal, ker vidim, da ste slabotni.«

»O, gospod grof,« je vzkliknil Štefan, »to bo minilo. Sem grča in trd ko gaber. Da bi le zastonj ne bil prišel, gospod grof. In če sem Vas žalil, gospod grof, če sem Vas žalil, ne vem. Trdih besed sem včasih, pa sem rekel tako in tako, pa tako nisem mislil, kakor sem rekel.«

Sluga se je vrnil s steklenico temnega vina na srebrnem podstavku. Grof sam je nalil in ponudil župniku. S tresočo roko je nesel župnik benečansko čašo k ustnicam. Toplo in krepilno se mu je razlilo po udih. Bilo je petnajst let staro vino. Kakor da govori z nekom drugim, je vprašal grof:

»Torej za župana ste prišli prosit?«

Zaupno je iskal župnik grofov obraz. A grof se mu je izogibal.

»Saj vidite, gospod grof, še napol bolan sem vstal, da mu prikrajšam temo v turnu.« Sredi be-

sed je postal še zaupljivejši in nežno je nadaljeval: »Mohor je edini moje žlahte in moji rajni materi je bil v tolažbo. Imam varovanko. Moja srčna želja je, da bi vzela njegovega sina. Prav njima sem zidal tisto hišo —«

Prestal je, sovražno je blisnilo v grofovih očeh. Kakorkoli je moral priznati poštenost župnikovega lica in je živo občutil istinitost njegovih domače skromnih: gospod grof, gospod grof, je vendar vstajal v njem dvom o možu, ki ga je poznal, da je odločno samsvoj in srdit pravdar in da zna dosledno udariti in žaliti odurno, preišljeno. Vedel je, da ni hinavski in da je ponosen. Kako, da se je mogel vendar toliko ponižati in je prišel prosit milosti, pa četudi pod pritiskom vesti? Dostojneje bi bilo vendar, da bi vztrajal v odporu, da bi se še bolj zagrizel v svoj prav. »Pa ta smešna zaupljivost! Ali prav nič ne čuti, da ne morem sočuvstvovati z njim in da mi je zadnja, kako in kdaj bi ga bili skoro ubili in kaj in koga ljubi in čemu.« Ta hip se je zazdelo grofu, da ga ni Štefan še nikoli bolj ponižal. »Za sebi enakega me smatra, misli si, da sem tlačanska kanalja, navaden upornik in pravdar. Vsaja se, ruje in se širokousti, če mu pa stopiš na prste, plazi in prosi, strahopeten, smešen suženj. V tem hipu, ko sem mu nalil vina, me je ponižal, je pljunil na moj plašč.«

Župnik Štefan je isti čas zaključil v sebi:

»Glej ga, Štefan! Kako težko mu je storiti dobro. Ni takšen ko ti! Ti ljubiš en dan in sovražiš eno minuto. Biriča izženeš in ga zato napojiš. Ta pa ne sovraži in ne ljubi. Samo prežvekuje; to se je zgodilo, pa to, pa še to in vse to se ni smelo zgoditi in jaz tega ne trpim in se ne vdam, gospod sem, ki si ga žalil. Glej, Štefan, celo zaničuje te, ker si prišel prosit za drugega. Rad bi te ponižal, a ker si se sam ponižal, te zaničuje. Ustrezi mu, Štefan, če moreš. Nikoli mu ne boš.«

Grof je zamahnil z roko in rekel:

»Obžalujem, gospod župnik! Ne morem Vam ustreči. Župan je kriv. V načelih ne morem popustiti.«

Župnik se je dvignil. Kakor je bil še minuto prej slaboten, je čutil zdaj moč in voljo. Mirno je rekel:

»Gospod grof, strašne kazni imate za majhne prestopke.«

»Upornost je zločin,« je odvrnil grof rezko.

»Zvestoba je krepost,« je menil župnik.

Grof je stopil predenj:

»Glejte, v mojem lastnem uradu me zasmehujete. To je vsa Vaša zvestoba, da mislite: vse smem! Pa se motite. Pazite, reverende!«

»Ali Vas nisem očitno priznal, gospod grof, s tem, da sem prišel prosit?«

Grof je začel hoditi po sobi. Krotil se je. Iskal je besede, ki bi huje udarila in bi bila vendar dostojna in gladka. Ostudno nizek načrt se mu je rodil v mislih. Obstal je in začel govoriti tožeče:

»Čemu besede! Ne jaz, ne Vi nisva kriva spora, ki razdvaja oblast teles in oblast duš. Nikoli ne bomo edini. Toda prisegel bi, da sem bil vedno za pošteno spravo in skupno delo. Da, da! Lepo bi bilo. Ego Constantini, vos Petri gladium habetis in manibus. Jungamus dexteras, gladium gladio copulemus et eiciantur extra castra leprosi!«¹

»Amen!« je rekel župnik in zopet je ugasnila nevolja v njem.

Grof je molče sedel in pisal. In ko je pisal, je vprašal zvedavo:

»Ali bi podpisali, da ste Vi zapeljali župana?«

»Ne bi podpisal,« je odvrnil župnik.

»Pa ste vendar pripravljeni plačati zanj!« se je okrenil grof. »Zdi se mi, da je v bistvu pač vseeno.«

»Ne vem.«

Grof se je dvignil in menil zasmehljivo:

»Niti smešno majhne pravne formalitete ne boste izpolnili, pa se ustite, kolik prijatelj ste.«

»Lagal bi, če bi podpisal.«

»Nič ne bi lagali. Trdno sem prepričan, da bi moral Vas zapreti, če bi hotel pravega.«

Župnik je čuvstvoval:

»Mohor! Lepo sem ti jo spredel. Bolje bi bil napravil, da ne bi bil prišel. Glej, zdaj mi je nastavil nož na vrat. Osmešil me bo in me spodil in nad teboj se bo še huje znesel, ker ve, da te imam rad.«

Nova slabost se ga je lotevala, težka nemoč, čudna trudnost. Vstala mu je žalost v srcu: »Pa sem rekel, da se ne vrnem brez njega na Knežo. Prav pravi galjot, da sem se ustil. Štefan, podpisal bi mu! Pa naj ima, če more verjeti. Naj ima ime, če misli, da je vest in da sem mu ga dal od srca in duše. Dobro, Mohor! Zapeljal sem te. Če je pravičen, ti ne bo samo odpustil, obžalovati bo moral, da te je strahoval.«

»To sva opravila,« je rekel grof hladno. »Imava pa še zadevo, ki se tiče Vas in mojega zadnjega povelja.«

Župnik je vzkliknil:

¹ Jaz imam Konstantinov, Vi Petrov meč v rokah. Zvežimo desnice, meč z mečem in iz šatorišča bodo vrženi gobavci.

»Izpustite Mohorja! Podpišem Vam in potem sva opravila.«

»Prosim,« se je naklonil grof in pokazal na list. Župnik je podpisal, ne da bi bral. Grof mu je stisnil roko in menil vljudno:

»Reverende, odslej Vas bom cenil drugače in z zadevo glede računov počakava, da boste trdnejši. Izvolite sestri! Takoj se vrnem.«

Odšel je. Koj za njim je vstopil sluga z vinom in pecivom. Štefan je gledal topo nanj, ko je pogrnil malo mizo in jo postavil predenj. Težka slutnja mu je legla na srce, kakor greh na dušo. Planil je kvišku in k mizi, kjer je bil podpisal, in je zgrabil list in ga raztrgal. Nato se je zasmejal hripavo pred začudenim slugo. Raztrgal je bil prazen list. Potem je velel:

»Odprite mi, da grem.«

Sluga mu je šel molče odpirat in je stopil na hodnik gledat za njim. Potem je zmajal z glavo in se vrnil. Štefan je stopil na cesto in je zagledal Mohorja in mu pohitel naproti.

»Mohor!«

»Lačen sem,« je odvrnil hladno župan in pljunil.

»Da te je le izpustil,« je dejal župnik.

Ravno sta hotela stopiti v bližnjo gostilno, ko ju je nagovoril zasopljen človek:

»Počakajte, reverendissime!«

Štefan se je okrenil in spoznal naddijakonovega strežnika.

»Prečastiti, takoj morate k presvetlemu.«

»Mohor, čakaj name,« je rekel župnik in odšel s slugo.

* * *

Naddijakon je stal ob oknu s knjigo v roki. Župnik Štefan se je poklonil. Takrat je zazvonilo poldne. Naddijakon je počel moliti na glas, župnik je odgovarjal. Ko sta odmolila, je rekel naddijakon latinski:

»Sedi, gospod!«

Štefan je sedel za malo mizo, naddijakonu nasproti. Kanonik je bil prijetno obilen gospod; umerjeno se je kretal, očitno je ljubil pozo in hotel vplivati tudi zunanje. In znal je. Polglasno, božajoče vljudno je vprašal:

»Ali nisi bil pri grofu?«

Hladno je zavelo Štefanu v obraz in dušo. »Že ve,« je mislil, »ali ima take ljudi, da ga obveščajo?« Zadrego je začutil in je rekel, ko se je odkašljajal:

»Bil sem, prečastiti.«

Foramiti je segel po majhni knjigi na mizi, vzdihnil in rekel tožeče:

»Justinianus quidam legem tulit, ut tribunal episcoporum forum necessarium esset pro clericis et monachis.«¹

Še hladneje je zavelo Štefanu v dušo.

»Prečastiti,« je odvrnil, »bil sem pri grofu v prav zasebni zadevi in ne na njegovo povelje.«

Preprosto je pripovedoval o županu Rutarju, njegovi ječi, svoji nezgodi in poti h grofu in je menil, da se čudi, kako je mogel izvedeti grof za Rutarja. Foramiti je zardel. »A ruthario quodam cognovi,« je pisal v svoji navadni vljudnosti; poslužil se je besedne šale, toda grof jo je bil domel. Vpričo župnika je občutil zdaj naddijakon zadrego in pozabil pozo in umerjenost.

»Ne govoriva o tem, moj sin,« je rekel hlastno. »Ti si grofu nekaj podpisal. Ali o tem ne boš govoril?«

»Bom,« je rekel Štefan. »Neumnost je sicer in samo mene se tiče.«

»Tako?« je zategnil naddijakon in citiral karajoče: »Quemadmodum Pontifex introspectiendi in palatium non habet potestatem, sic neque imperator in ecclesiam introspectiendi.«²

In znova je zavelo hladno Štefanu v dušo.

»Samo tebe se tiče, praviš, kar si podpisal?« je nastavljal naddijakon resno in segel pod talar in razgrnil list.

»Beri, moj sin!«

Župniku je zadrhtela roka.

»Beri na glas!« je ukazal Foramiti in župnik je bral:

»— da sem zapeljal neukega človeka k nepokorščini svoji in njegovi gosposki in sem kriv —«

Slovesno se je dvignil Foramiti:

»Kaj si storil! Raptori ecclesiasticarum tradidisti sancta!«³

V Štefanu je planil gnev in je čustvoval: »Dobro, roparju sem izdal svete reči. Kajpak! Pa zakaj? Zato ker morda ti grofu neumna pisma pišeš in moje priče izdajaš. O, saj vem! Od tebe se je naučil grof tisto o Konstantinovem meču in o gobavcih. Seveda, in zdaj sem jaz tak-le gobavec. Naj bom, naj pa bom.« Mirno je rekel na glas:

»Prečastiti, nisem bral, kaj sem podpisal. Moja vest je čista!«

Foramiti je citiral:

»Qui fidens conscientiae suae negligit famam, crudelis est!«¹

»Slab sem bil. S čašo vina me je preslepil,« je odvrnil župnik.

»Ebrietate abstineant clerici!« je citiral še vedno naddijakon in razburil Štefana do prave ljutosti.

»Kaznujte me!« je vzkliknil in vstal.

»Po zaslugi!« je odvrnil naddijakon. »Toda zdaj boš moj gost.«

»Prečastiti,« je vzkliknil Štefan, »tako me ne kaznujte! Imam prijatelja, ki me čaka.«

»Pojdi v miru!« ga je odslovil Foramiti. Tisti dan je obedoval raztreseno. Premišljal je smer in slog pisma, ki ga je sklenil pisati grofu za prijaznost, da mu je poslal usodno listino iz Štefanovih rok. Pravdala sta se. Pa to ju ni motilo, in sta izmenjavala najljubnejša pisma. Grofu je prijala vitežka dvoritelnost naddijakonova in je zares občudoval njegov slog in po zaslugi. Foramiti je oboževal spise Francozinje Madame de Sévigné in jo posnemal...

Štefan Golja se je sestal z Mohorjem in je mislil pri sebi: To si se skopal danes, Štefan. Pri grofu v kropu, pri naddijakonu v snežnici. In je menil trpko in na glas:

»Veš, Mohor! Drago sem te plačal.«

»Kako to?« se je začudil župan.

»Tako, da sem skoro dušo prodal záte.«

»Hentajte! Pa kako? Pet ur so me dalj priklenili, kakor je bilo sojeno. Pa so me še prej izpustili, preden ste govorili z grofom. Saj sem videl, kdaj ste prišli, in sem čakal, da pojdeva skupaj na Knežo.«

Župnik je sunil srdito s pestjo predse in polil vino:

»Kača, kača hudičeva!«

»I, no,« je menil župan mirno in pljunil pod mizo.

* * *

Do Ljubinja je Štefan molčal. Tam je obstal, položil županu desnico na rame in rekel:

»Z mojo gostilno ne pojde več. Zato sem rekel: Luciji jo izročim, ti pa ji daj Petra za moža. Lepo bosta tobrnala in grof se bo obrisal s svojo prepovedjo. Ali ti je prav?«

»Če bo dekle maralo fanta,« je odvrnil mirno župan.

Župnik ni odgovoril. Mislil je zopet svoje misli. Molče sta prešla Tagliatovo krčmo, ko ju

¹ Neki Justinian je dal postaviti, da boji škofovsko sodišče potrebna instanca duhovnikom in redovnikom.

² Kakor nima papež pravice gledati v kraljevski dom, tako tudi ne vladar v cerkev.

³ Roparju cerkvenega si izdal sveto,

¹ Kdor se na svojo vest zanese in se ne zmeni za ljudski glas, je okruten.

je srečal mitničar Zucco, stegnil roko in pokazal obesek:

»Ali ste videli, signor parroco?«

»Saj ima oči,« je menil župan.

»Dobro,« je prikimal Zucco, »jutri ne več. Niti slepci.« Vsadil se je pred Štefana in se ogorčil:

»Gospod župnik! Vaša roka, hej! To mi obljubite: Ne ostanite dolžni! Eno, vsaj eno po glavi, kadar ga srečate, tatu in sleparja.«

»Katerega tatu?« se je začudil Štefan.

»Qui pinxit, domine reverende. Antonio Locatelli mu je ime. Ali naj ponovim, gospod župnik?«

»Ni treba, gospod Carlo,« se je nasmehnil župnik.

»Va bene!« Mitničar je šel svojo pot k Tagliatu, ki ga je sprejel z glasnim pozdravom:

»Dobrodošli, gospod Edmondo.«

»Ne!« je odvrnil mirno mitničar. »Meni je Carlo ime, če pa ni tebi Lucifer, ne vem.« —

Župnik in župan sta šla tiha svojo pot na Knežo.

»Samo premišljate,« je rekel župan. Župnik se je vzdramil:

»Glej, premišljam, zares! Edmondo Zucco je bilo ime Lucijinemu očetu.«

»Kako to veste?« je vprašal začudeno župan.

»Pismo nosim zanj.«

»Pa kje je zdaj?«

»To je, Mohor! Če bi vedel. Mitničar je Zucco, a trdi, da nima žlahte ne bratov. Vso Tolminsko sem že preprašal. Ni ga.« Zamišljen si je segel v suknjo in postal.

»Ali ste kaj izgubili?« je vprašal župan.

»Brevir!« je odvrnil nemirno župnik.

»In pismo v njem!« je dodal čez hip. Po par korakih je obstal in viknil:

»Ne, izgubil nisem. Vzeli so mi ga.«

»Pa kdaj?« se je začudil župan.

»Tisti dan, ko so tebe zaprli, so me skoro ubili,« je odvrnil župnik.

»Hudič!« je ušlo županu, ki se je vendar enkrat začudil...

VI.

Grof Jakob Anton je bil poslal sla iz Gorice v Tolmin, da naj mu pripravijo stanovanje. Ivan Ignacij je odgovoril, da je stanovanje pripravljeno in naj stari grof poišče v Gorici spretnega lepopisca. Rabil ga je za svojo spomenico. Grof Jakob Anton je lepopisca pozabil in odšel ob dveh ponoči iz Gorice, ker je bil še vedno romantičen in je ljubil nočno vožnjo. V svitu prve zarje je vozil od Volč proti Tolminu. Hlapcu, ki ga je spremljal,

je bil vzela vajeti in je gnal okrutno, trd, zarji naproti. Hipoma je pridržal konje in pokazal z bičem hlapcu na kup sena ob cesti. Dvoje nog z raztrganimi golenicami je gledalo iz kupa. Hlapec je potegnil za noge in izvlekel zavaljanega človeka, ki je začel kihati in zehati in si meti zaspane oči. Hlapec ga je sunil grofu pred voz. Grof Tisihudič se je zakrohotal:

»Dio ladro, kolik Uliks!«

Nemarni človek se je hipoma predramil in streznil in se začel priklanjati:

»Presvetli, spal sem. Odkar pa bedim, sem prepokoren sluga in voščim presvetlemu gospodu gospodu dobro jutro, zdravje in moč.«

»Kdo si, božanstveni?« je vprašal grof veselo.

»Verum, Tersites, miserrimus in orbe, Vaša milost. Ne sejem, ne žanjem. Bog skrbi zame, kakor za lilije v polju.«

»Prekrasna lilija v polju,« se je zasmel grof.

»Najnevrednejši in najubožnejši sluga velike čedajske cerkve,« se je predstavljal klatež Locatelli, »pošten in poznan. Moje ime je reverendus Allegro.«

Grof se je zasmel, da sta se konja plašila.

»Ugajaš mi, reverende Allegro. Večjega šaljivca še nisem srečal.«

»Resnico sem povedal, presvetli, kakor gotovo sem še tešč,« se je udaril klatež skesano na prsi in pogledal ginjeno proti nebu.

»Ti mašo bereš?« se je začudil grof.

»Moja goreča želja bi bila,« je vzdihnil klatež. »Non permittunt, ordines non habeo.¹ Imam šole, alumnatus fui,² latinski pišem, italijanski in nemški. Govorim kranjski in morlaški. Dignus, dignissimusque fui.³«

»Kako živiš, dignissime Allegro?«

»Molim, študiram, zdravim gliste in garje in režem živino. Kmetičam zibljem otroke in zagovarjam uroke, pišem pravde, slikam cerkve in kapelice in pesnim.«

»Ti si velik, domine Allegro,« se je smejal do solz grof.

»S seboj nosim izpričevala svoje umetnosti, presvetli,« je odvrnil klatež in izvlekel nekaj zamazanih listov in jih razgrnil. »Opazujte, presvetli. To je martirij svete Neže in to je sveti Maver, opat. Ni kopija. Po prapismih sem ga risal. Presvetli, petdeset lir, platno in barve! In jaz Vas vzobličim od nog do temena, sijajno, verno.«

¹ Ni dovoljeno. Nimam redov.

² Bil sem bogoslovec.

³ Vreden, najvrednejši sem bil.

Grof je motril klateževe risbe in vprašal:

»Ali je to tvoje pismo?«

»Scripsi quod scripsi,«¹ je odvrnil smešno slovesno klatež.

Grof je potegnil za vajeti in vzkliknil:

»Reverende Allegro, ugajaš mi. Službo ti vem. Teci za vozom!«

Tako je postal Antonio Locatelli lepopisec tolminskega grofa in gospoda in se začel rediti in razvijati v sijajnega tovariša staremu grofu Tisi-hudiču...

* * *

Takrat so zorele črešnje na Kneži in župnikova Lucija jih je bila vesela in jih je dočakala pozneje ko sicer, ker je bil župnik v svoje pravde zamišljen pozabil vsakoletne obljube, da jih bo jedla tri mesece in tri dni, od prvih beneških do zadnjih na Kranjskem pod Ratitovcem...

Sedela je na vrtu ob kameniti mizi ob košarici sveže nabranega sadu in je sanjala sama vase in se poigravala med sadjem s prsti. S trudno slastjo je vsesala zdajpazdaj svoje lepe ustnice v krhko sveže meso, izbrusila peško in zajela zopet iz košarice. In ko je zajela, je redila sad ob sadu na mizo in je vzrastlo na mizi pred njo ime, ki ga je nosila vrezanega v droben prstan in ga natikala tajno in kadar je legla zvečer v svoji tihi sobi v čudne, bridkosladke sanje. In je rdelo pred njo na mizi ime ljubljenega moža.

»Camilo!«

Planila je plaho kvišku in zabrisala ime, ki ga je bila dopisala. Ko pa je videla, da je sama, je klonila vase, vsa prevzeta svojih sanj in spominov vse od prve ure, ko je spoznala mladega komisarjevega nečaka in uradnika, pa do minute, ko ji je bil nataknil zaročni prstan. Spoznala ga je bila velikonočni torek na sejmu pri Sv. Luciji pred dvema letoma. Takrat so bolele Bogatajevo Tončko oči in se je bila obljubila sveti Luciji in Lucija jo je spremila. Med mašo si je snela Tončka obvezo in je zajokala, da je zdrava. Pa ji je bilo prišlo le slabo od ganotja in jo je morala Lucija peljati iz gneče. Tončka ji je polzela iz rok. Takrat je stopil od kdovekje in ji pomogel in sta spravila bolno deklico pred cerkev in ji zopet zavezala oči, ker so jo ščemele od solnca in barev. Ob njej sta govorila in pokleknila drug ob drugem, ko je pozvonilo k povzdigovanju... Od takrat je postala Tončka Luciji še ljubša in je ozdravela in so se ji smejale lepše od prej otroško vesele oči.

»Le taji, Lucija, saj sem skozi obvezo videla, da je lep. To bi bila vidva gosposki par! Ne, nič bi ne bila lep par. Kaj bi rekel Peter, ubogi fant!«

In se je zgodilo, da je odvrnila Lucija:

»Tončka, morda bi Peter tebe vzel.«

Sredi smeha sta zaplakali in se objeli...

»Camilo, moj lepi!«

Lucija je dvignila oči in je stal župnik Štefan pred njo in je vprašal:

»Tolminka mala, kaj je najboljše?«

Ni odgovorila v svoji zmedi in je povabila trepalnice, da so padle, sladek mrak na belo lice. Štefan je menil:

»Nič nisi več otrok, Lucija!«

Ustnice so ji drhte, trepetale so ji roke. Župnik je vprašal mehkeje:

»Vsaj malo, kajne, Lucija, že misliš na možitev?«

Plaho se je zganila:

»Stric — zakaj?«

Dvignila je proseče svoje oči in vstala. On je govoril:

»Zato sem te vprašal, ker te imam rad, Lucija, in ti želim srečo na zemlji in v nebesih. Pa te vidim, da si vsa žalostna in boleha in ne veš, kako. Jaz pa vem, kako je to in da so zdaj taka-le tvoja leta in tudi vem, da bo ta potrto minila, in sram te ni treba biti in če ti Neža zakon graja, ne poslušaj je, ki je stara poštena devica in prisvojena in govori, da ne sodi ne v cerkev, ne v hlev. Za to sem jaz tu, tvoja mati in tvoj oče, ki ju sirota ne poznaš. In rad te imam.«

Solze so navrele dekletu v oči. Tudi župnik se je raznežil:

»Da, rad te imam, Lucija, in Boga hvalim, da te mi je dal za šolo in bi brez tebe posurovel v prepiru in jezi, ves gluha za pesem in smeh. Pa si ti, Lucija, moj smeh in moja vesela pesem.«

Nežno jo je prijel za roko in ji gledal v obraz in vprašal:

»Če ga maraš, seveda, če ga maraš Petra — reci no! Dam ti ga —«

Ustnice so ji drhte sunkoma kakor v joku. Njena duša je iskala, da bi govorila in je onemela v bolestnem trepetu, ki je sličil otroškemu ihtenju in neizgovorjeni prošnji dorastle žene. Takrat je izpregovoril nekdo za njima, tiho, boječe:

»Gospod župnik, Tolminski Vas iščejo.«

»Mene?« je vzkliknil župnik in se obrnil. Neža je stala za njim.

»Kateri Tolminski?« je vprašal in se okrenil z naglim korakom v župnišče. Lucija se je zgrudila utrujena do smrti na klop. Topa je šla Neža za

¹ Pisal sem, kar sem pisal.

župnikom. Ko je bila v veži, ji je stopil brat s pismom v roki nasproti in vzkliknil bridkoveselo:

»No, Neža! Lepega brata imaš, lepega fajmoštra, zares. Le vprašaj Tagliata. On ve. Naša Lucija je moja hči. V Tolminu so mu verjeli. Neža, še ti verjemi, verjemi no, Tagliatu in grofom Tolminskim pa Foramitiju, naddijakonu.«

»Gospod župnik,« je vzdignila Neža proseče roke.

»Seme,« se je zasmel brat. »Pisanja jim ponesem in pomolim pod dolge nosove, pomolim, pomolim...«

Sredi stavka je utihnil in se prijel za glavo. Spomnil se je brevirja, ki ga je izgubil in pisma, ki je bilo v brevirju in je bilo zadnje pismo Lucijine matere očetu njenega otroka. Župnik je stopil v svojo sobo in začel hoditi gori in doli. Potem je zagledal dijaški rapir v kotu, ga zgrabil srdito in suval predse in vzklikal:

»Tat, rokomavh, ubijal si me. Dvesto lir si mi potegnil iz suknje. Brevir mi prinesi nazaj, dvesto lir dobiš po vrhu, tristo, štiristo, tat!«

Ko se je umiril, je sedel in pisal naddijakonu. V nedeljo pred mašo mu je pisal naddijakon: »Verujemo ti! Toda ne pozabi očetovskega opomina: Qui conscientiae suae fidens, negligit famam, crudelis est.«

»Dobro,« je rekel župnik. Po maši se je obrnil pred oltarjem in je rekel:

»Molili ste, zdaj poslušajte, kar vam moram povedati. Gorje mu, kdor obrekuje katerega koli izmed služabnikov cerkve. Kakor ajd vam bodi in ropar. Mene je obrekoval krčmar Tagliat in me bo še. Kakor ajd —«

»Laže,« je vzkliknil nekdo ob vratih. Golja je zbledel. Ob vratih je nastala gneča. Moški so planili na predrzneža. Bili so trije biriči in so vlekli za nože. Takrat so našli domačini polena. Biriči so iskali proste poti in eden je sunil po cerkveniku Petru in ga ranil na roki. Za hip so obstali kmetje, biriči so se umikali. V naslednjem hipu je letelo krepelce in zadelo biriča, da je zaklel. Ljudje so pobirali kamenje. Biriči so siknili z noži in zbežali proti Podmelcu. Nekaj fantov je skočilo za njimi.

»Nazaj,« je zaklical hripavo župnik in so obstali. Stal je med njimi gologlav, v svečeniškem ornatu, visok.

»Možje in žene,« je rekel, »zapomnite si to uro, ko se je našel človek, ki je v cerkvi ugovarjal duhovniku božjemu, in se je našel drugi, ki je na cerkvenem pragu prelival kri, in se je našel, ki ju je z vinom najel, da sta storila, kar sta storila. To

uro si zapomnite, ko si je ta človek sam podpisal sodbo in pogubljenje. Zdaj pa pojdite domov in ne napadajte. A pazite, da vam ne podpalijo bajt. Župan in dvanajstija pa bodo skrbeli, da bo red in da izve gosposka, kaj se na Kneži godi.«

Župan je zbral dvanajstijo, da bi se pogovorili, kaj bi rekli pred grofom in kako. Trmoglav Tone Božič iz Klavž je trdil, da mu župan krivično deli grofovske opravke in je nagajal, češ: Sam si je skuhal fajmošter spor in prepir s Tagliatom in biriči. Sam naj toži in se pravda, če ga je volja in če je mož za to.

»Sram te bodi,« je odvrnil Mohor, »kakor baba si čenčav.«

»Res je, norčava sta, ti in fajmošter,« je odvrnil Božič.

Mohor je mirno pljunil in menil:

»Zajca imamo v dvanajstiji.«

Božič se je vzdignil in rekel:

»Tlako si mi meril v torek. Zdaj veš, kaj je moja pot.«

»V sredo si prost,« je odvrnil župan.

»V sredo bom kopal samemu sebi,« je zaključil Božič in šel.

Župan je sedel in rekel mirno:

»Sitnost je šla.« —

Župnik Štefan je tisti večer domislil, sedel k mizi in začel pisati. Poročal je naddijakonu o dogodku v cerkvi. To je dopisal. Potem je urezal novo pero, da bi pisal cesarju bridko tožbo čez grofa in gosposko, čez galjote in Tagliata. Pa ni dopisal. Skozi odprto okno mu je priletel kamen v sobo. Pobral ga je in je bral na papirju, ki je bil vanj kamen zavit:

»Cave canem insanum!¹ Ne hodi sam in ponoči skozi Podmelec in vrata zapiraj, ker te zalezujejo lopovi, katere je plačal. Obesek sem snel. Veruj mi.«

»Glej, dušo pijano,« je vzkliknil župnik, »kdo bi bil verjel, da je Zucco pošten. Je le prav, da sem mu rešil pijano življenje!«

Drugo noč je pisal župnik. Noč je bila svetla, polna vonjive trpkosti. V lipah pred župniščem je šumelo, šumelo je korito na vasi, šumela je nizko pod vasjo Bača med bičevjem in lapuhom. Zdaj-pazdaj so jeknili trudni koraki na cesti. V pozni uri so prihajali ljudje s tlake, dve, tri ure daleč iz visokih planinskih senožeti. Čudna ginjenost je ležala v župnikovi duši in je pisal krčevito, trdo. Srce se mu je trgalo na papir. Večkrat je čustvoval župnik v tihih nočeh življenje svojih faranov,

¹ Čuvaj se steklega psa.

samovoljno nasilje gosposkih ljudi, težke razmere, v katerih živi sam in živijo tlačani z ženami in otroki. Ob drugih prilikah je čutil pri takem pre-mišljanju negotovo boleost: topo nemoč, nemo ob-nemoglost. »Tako so padle gore, premakni Jalov-nik, Štefan, če moreš, obrni Bačo! Povej kozlu, da so planine, povej volu, da ima roge. Povej jim, da so ljudje in da je pravica za vse ljudi, če ne mislijo.«

V tej uri, ko je pisal župnik cesarju, se je bila topa nezadovoljnost v njem izlila v jasno misel: Vsemu je treba časa, da dozori. Ne prisiliš lonca, da bi vrel, kako bi dušo, da bi spoznala? Ali si spoznal ti, Štefan? Deset let bo že, kar se otepaš z grofi, pa si se komaj pred dvema dnevoma do-mislil, da je cesar, da je pravičen gospod in da bo bral tvojo tožbo in ti bo pomagal. Pišeš in veš: dobro je, odslej bo drugače, tako kot dozdej ne bo več.

»Ne bo več,« je ponovil glasno in pisal:

»Dovolj kruha je na Tolminskem, presvetli gospod cesar, samo pravično naj se deli. Če je tlaka, naj bo, pa naj bo po pisanih pravicah in ne po pameti biričev. In če je desetina, naj bo po vesti in premoženju! Pa je zdaj tako pri nas, da je samo eden vse in je samo zanj pravica in smo vsi drugi kakor ovce, ki jih strižejo in ne napasejo, in sem jaz duhovnik božji in njihov dušni pastir, samo oven v očeh črednikovih, ki mu je dana oblast. Pa ga ni črednika s toliko oblastjo, da bi smel tepsti čredo brez vzroka in preganjati ovna, ki jo vodi po svoji pameti, kakor mu je dal Bog. Ni ga go-spoda, ki bi smel biti krivičen podložnim. Meni in mojim pa je bil, je in bo, če mi cesarska visokost ne priskoči v pomoč. Zato sem sklenil in bom po-vedal in bom naštel po vrsti vse krivice, ki so mi jih storili tolminska gosposka v prvem, v drugem in v tretjem, in bom obrazložil in s pričami in pri-sego, če treba, podprl, kar bom napisal.«

Sredi molka je brlizgnilo v noči od sosednje mitničarjeve hiše. Župnik je dvignil glavo in po-sluhnil. Potem je nadaljeval:

»V prvem: Tožim grofa in gospoda Tolmin-skega, da mi je nepostavno prepovedal sklepati letne cerkvene račune. V drugem: Tožim, da je škodoželjno prepovedal svojim podložnikom piti moje vino. V tretjem: Tožim, da mi je nagajal pri zidanju farne cerkve, cerkvenčeve hiše in mojega lastnega doma na Kneži in je strahoval mene in moje ljudi, župana in ključarje, ključarje z grožnjo, župana z ječo in denarno kaznijo in je mene, bol-nega in ranjenega z vinom preslepil, da sem pod-pisal, kar je proti moji pameti in vesti. In še tožim,

da ne najdem posluha pred njegovimi sodniki. Ni jih, da bi iskali in kaznovali njega, ki me je na cesti moril in oropal, ni jih, da bi ustražovali zlobnega človeka, ki me sramoti javno in nasilno, obrekuje in psuje. Ni jih. Pač pa so in kričijo name, kadar si sam pomagam: Ecce, ecce, nevaren človek, upornik, ki ščuje proti gosposki in cesarskim.«

Zopet je brlizgnilo v noči. Nemiren se je zganil župnik, vstal in stopil k oknu. Videl je zvezde. Gostosevci so bili visoko. Vedel je, da je pozno, in se je domislil, da je minil večer in mu ni voščila Lucija. Rahlo je šel iz sobe in je posluhnil pred njenimi vrati.

»Spi kakor otroci,« je mrmral in se vrnil in je pisal dalje. Pa ni pisal dolgo in je vstal in šel in potrkal:

»Lucija.«

Ni se oglasila.

»Lucija, lahko noč!«

Ni odzdravila. Vrnil se je in je bral, kar je bil napisal, in je bil zadovoljen. Potem je zaključil pi-sanje in molil. Potem je legel in mislil na goriškega denarničarja Gorčarja, sivega znanca:

»Njemu ponesem tožbo, on ve, kako je treba poslati na Dunaj.« Bil je razgret od pisanja in se mu ni dremalo. In je vzel knjigo in je bral iz pisem svetega Pavla:

»Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bovis cura est Deo? An propter nos utique hoc dicit? Nam propter nos scripta sunt.«¹

Čudno nemirno je vstalo v njem hrepenenje po Lucijini besedi in je bral, ne da bi vedel, kaj bere:

»Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem... Et factus sum Judaeis tamquam Judaeus... iis, qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege... omnibus omnia factus sum... Omnia autem facio propter Evangelium: ut particeps eius efficiar... unus accipit bravium... Sic currite ut comprehendatis. Sic curro... sic pugno, non quasi aërem verberans: sed castigo corpus meum et in servitute redigo...«²

¹ Pisano je namreč v Mojzesovi postavi: Ne zavezu-j volu gobca, kadar mane. Ali Bog za vole skrbi? Ali zavoljo nas to govori. Res, zavoljo nas je to pisano.

² Zakaj, ko sem od vseh prost bil, sem se vseh sužnjega storil, da bi jih več pridobil. Judom sem postal kakor Jud... njim, ki so pod postavo, kakor da bi bil pod postavo, dasi-ravno nisem pod postavo... vsem sem vse postal... Vse to pa delam zaradi Evangelija, da bi ga deležen postal... eden dobi stavo... Tako tekajte, da jo dosežete... Tako tekam, tako se bojujem, ne kakor da bi po vetru mahal: temveč tarem svoje telo in ga v sužnost devam...

Župniku se je zazdelo, da čuje rahel šum vrat in tiho stopinjo zunaj na stopnicah. Vstal je naglo in šel z lučjo iz sobe in je zopet potrkal na Lucijina vrata. Rahlo je kriknila. On je rekel:

»Ne boj se, otrok. Tvoj stric je. Lahko noč.«
»Lahko noč,« je zašepetala.

Župnik je legel potolažen in upihnil luč, Zunaj na cesti je udarilo konjsko kopito.

»Ta je pozen,« je mrmral župnik in se domislil Foramitija. »To je dobro, da me ni videl, ko sem trkal, rekel bi, da sem okruten.«

Že pol dremaje je šepetal:

»Qui negligit famam, crudelis, crude—«¹

Zjutraj je našel v svoji kleti odprt sod in pol vedra vina na tleh. V vinu je ležala čepica, kakoršno so nosili biriški ljudje. Zato je najel par mož, da bi čuvali po noči krog hiše. On sam je krenil po Grapi proti Gorici...

Stari pravnik Franc Gorčar se ni mogel nasmeljati Štefanovi pritožbi, spisal mu je novo in računil osemnajst lir. Štefan je plačal tri goldinarje avstrijskega denarja in se poslovil. Soparna je ležala cesta od Solkana do Plavi. Župnik si je osveževal davne spomine. Po tej poti je hodil v davnih dneh vélikega upora s svojim očetom. Našel je kamen, kjer sta bila obstala, da bi se ločila, in je obljubil očetu, da bo mašnik, in mu je oče proročeval, da se bo tudi on puntal. Bridko ganotje je objelo Štefanu dušo. Odkril se je in molil:

»Mir tvoji duši, moj oče, in njim, ki so prestali bridko martro in storili težko smrt.«

Trudno so cvrčali škržati v nizkem grmovju. Temen oblak je visel na severu nad Tolminskim kotlom.

»Moker bom,« se je vzdramil župnik in začel hoditi hitreje.

V Ušniku ga je res zajela nevihta. Prevedril je pod skalo. Nebo se je ubrisalo. Belo je bilo zapadlo tolminske Peči. Na Čiginju je videl Štefan, da je bila toča. V Volčah je našel pol vasi pred župniščem. Ženske so vreščale, moški so kleli. Bled je stal Matko ob oknu in jih krotil. Ko je zagledal Štefana, je vzkliknil:

»Štefan, pomagaj mi, ubiti me hočejo!«

Štefan je stopil med ljudi in je vprašal:

»Ali ste nori?«

Ženske so šumele, možje so postali zmernejši. Strastnoživ pohabljen pritlikavec je vpil:

»Malič, nam je točo naredil.«

Štefan je pokazal na Matkov vrt:

»Čigav je vrt?«

»Njegov!«

»Pa pravite, da je točo naredil! Ali jo bo sebi najobilneje nasul?« Zrastel je z glasom: »Šemasti ste! Domov pojdite, da vas Bog, ki je švrknil, ne udari zares!«

Pohabljenec se je usadil pred župnika:

»Odgnal je ni, pravim, Seveda, kdo bo gledal na vreme, če ima mlado babo v hiši.«

»Zdaj slišiš sam, Štefan,« je vzkliknil Matko, »zdaj jih slišiš, kako govore.«

Štefanu je udarila rdečica v čelo, ostro in okrutno se mu je urezalo ob ustnice:

»Tepec pokvečeni!«

»Vem, kar sem videl,« je ugovarjal pritlikavec.

»Si videl?« je zategnil Štefan porogljivo in po volčansko. »Ti bom takoj povedal, kaj si videl.«

»Že vem, da ste njegove vrste!«

»Ne veš še,« je vzkipek Štefan in udaril zajedavcu v obraz in ga vrgel vznak po tleh. Nato je vrgel žene narazen in zaklical:

»In zdaj mi odpri, Janez Fridericus!«

Deset minut pozneje je bilo mirno pred župniščem. Matko in Štefan sta si napila. Matko je bil od srca hvaležen Štefanu. Štefan je ostal resen in je menil:

»Iz hiše bi jo dal in imel bi mir.«

»Veruj mi, da sem nedolžen,« je vzdihnil Matko.

»Nepreviden si in trmast,« je menil Štefan in se kmalu poslovil, ne da bi pregloboko čustvoval z Matkom. Ni človeka ni srečal, ko je stopil na cesto. Ko pa je krenil mimo zadnje hiše, je stopil izza vogala pritlikavec in zagrozil polglasno za njim:

»Čakaj, saj vem, kdo ni tvoj prijatelj in te ne bo branil.«

Štefan je šel po cesti navzgor v Tolmin, ko ga je dotekel jezdec na spenjenem konju in razjahal. Štefan se je ozrl. Mlad, premočen gosposki človek se mu je odkril in pozdravil:

»Dober večer, gospod župnik.«

Štefan je snel široki klobuk in se začudil:

»Nič ne vem, ali se pozna?«

»Dobro Vas poznam,« je odvrnil jezdec, »videla sva se že večkrat. Camilo Formentini mi je ime, moj stric je komisar Vihtelič.«

»Zares!« je vzkliknil župnik. »Vaš stric? Poznam gospoda! To se reče, samo dobro sem slišal o njem. Prav res, videl sem tudi Vas, na Kneži...«

»Da,« je odyrnil Formentini, »stric je bolehen, nadomestujem ga. Opazili ste gotovo, da se ustavljam pri knežanskem mitničarju.«

¹ Kdor dobro ime zanemarja, je okruten.

»Nisem vedel.«

Umolknila sta. Bila sta vrhu klanca. Formentini je pridržal konja. V njegovih kretnjah je bila neka vihrava živahnost.

»Izvolite z menoj, gospod župnik,« je rekel, »predstavil Vas bom stricu. Je sicer čudak, toda ljubezniv.«

»Kakor Vi!« je odvrnil veselo in odkritosrčno župnik, toda povabilo je odklonil.

»Imam opravke, zelo nujne opravke in bom pozen.«

»Pa drugič, gospod župnik.«

Lahko se je vzpel na konja, zamahnil s čepico in pognal okrog vogla.

»Tak si bil ti v njegovih letih, Štefan,« je mislil župnik veselo. »Glej, in si star postal in ne bi pričakoval, da pojdeš po Tolminu in boš našel človeka, ki ga boš vesel.«

Veder je pozvonil pri naddijakonu, da bi mu izročil spomenico glede dogodka z biričem v cerkvi zadnjo nedeljo. Kako pa se je začudil, ko je privihral Foramiti sam v vežo in ga sprejel strogo:

»Kaj delaš, gospod, na Kneži? Ali si zares pogubil svojo dušo?« S strogo kretnjo je pokazal na bližnja vrata. Omočen jih je odprl Štefan in vstopil. Naddijakon za njim.

»Kako je ime tvoji varovanki?« je vprašal naddijakon.

»Lucija,« je odvrnil župnik. Srce mu je začelo plati čudne groze.

»Koliko je stara?«

»Dvajset let.«

»Kako živiš ž njo?«

»Kakor oče z lastno hčerjo.«

»Na njena vrata hodiš trkat ponoči.«

Štefanu je udarila rdečica v blede lice.

»Nedolžen sem!« je zastokal.

»Pričo imam, ki te je videla! Taka je tvoja nedolžnost?« Izvlekel je pismo in bral:

»Moj birič, ki se je skrnil v župnišču na Kneži, je videl župnika, da je trkal —«

»Lopov!« je vzkipek Štefan. »Še mu ni dovolj, še me ponižuje!« Tresel se je od strasti. Hlastno je poročal o vsem, kar se je bilo zgodilo zadnje čase na Kneži. Izvlekel je svojo spomenico, povedal, da je bil v Gorici in da je nesel pritožbo na grofa. Potem je govoril o Luciji, o svoji skrbi do nje, o nameravani njeni možitvi...

»Dobro,« ga je ustavil naddijakon, »verujem ti. Toda okruten si bil, crudelis fuisti! Zato ti zapovem: Iz hiše daj dekle. Takoj jo môži!«

Štefan je sklonil glavo in rekel:

»Prečastiti, storil bom po povelju.«

Spomnil se je bil svoje trdosti z Matkom in solze spoznanja so mu vrele v grlo.

Vso pot do Kneže je govoril s čudno ginjenostjo ime svoje mile varovanke in premišljal, kako ji bo razodel, da se morata ločiti. Tik pred domačimi vrati je domislil:

»Napisal ji bom, da bo brala. In potem posvatujemo, Lucija, posvatujemo.«

Nevoljen si je moral otreti solze...

(Dalje.)

Vrnitev.

France Bevk.

Modro in sinje nebo, obrobljeno od črnih gora, na najvišji gori sneg. Potok je bil moten, vrbe so dremotno visele nad valovi in nad belim prodom. Hiše v rebri kot beli praznični otroci z velikimi očmi. Tak mir in občutje kot med procesijo ob Telovem: le petelinje petje se razlegne v molk.

Z nahrbtnikom je stopal skozi log in mislil:

»Eno leto me ni bilo in še eno in še mesece po vrhu. Bog ve, če je moj obraz še moj obraz? Če se je žena postarala ali pomladila? Če so otroci zdravi, njeni — moji, če niso davna pisma lagala v tolažbo meni in nji?

Na vrtu bo. Nad gredo vpogibajoča se. V lepi bluzi. In fantek pri njej in deklica pri njej, obadva s smehom in ljubeznijo: mama, mama, mama. Ali znata reči: ata?

Ko se bo ozrla, bo stegnila roko: »Ni te bilo dolgo.«

»Dolgo,« rečem.

Še je mlada. Zrla me bo. Potem šele me bo poljubila. Otroka tudi.

»Skoraj je drugačen tvoj obraz!«

»Skoraj,« rečem. Držim jo in ne vem več česa.«

Zavrgel je to glasno misel in pospešil hojo.

»Na balkonu bo. Svoj čas je bila vedno na balkonu, da me je videla, kadar sem se vračal čez eno ali dve uri. Pa je zletela čez stopnjice, ujela glavo in jo poljubila, vzela brašnjo, tekla v sobo ž njo in zopet meni nasproti, ljubka srna.

Kako se bo sedaj zvršilo to? Mislim: že dve leti zre skoz okno in z balkona.

Kdo to ve? In danes pridem. Pozabila bo
bridkost pričakovanja, trikrat stekla v sobe in se
spet vrnila.

„Enak si. Še ljubši si mi, kot si mi bil.“

„Ti si bolj lepa; dražja si mi.“

„Otroka, pridita! Poljubita in sezita v roko.
Ata je. Kolačev ima.“

In otroka: ata, ata, ata!...»

Drugo glasno misel je zavrnel. Že je videl belo
hišo v rebri. S pogledom, uprtim vanjo, je skoraj
bežal, še glasneje mislil:

»V sobi bo. Jaz po stopnjicah gori, ustavil se
bom in potrkal. Hipec tiho. Najprej se pokaže glava
izza duri, potlej bluza in nato cela postava do no-
žice v čevljih:

„Kdo je?“

Hipec molka. Moj pogled se smeje in dobrika.
„Le oči sem še spoznala. Te so tvoje.“

Poljubila me bo na oči.

„Groza me je spremenila. Zdaj bom zopet vaš!
„Tonček, Jerica!...“

Tiho bom stopil v sobo, morda oba spita.«

Še eno misel je zamislil, najbolj prisrčno, naj-
bolj neizrazno. Pred hišo je izginil klanec. Senca
drevja je pršila po stenah.

Pred hišo prazen vrt — kdo bi ga kopal v
težkih dneh? Na balkonu mrtvi šopi posušenih
cvetic — kdo bi jih zalival v teh bridkostih? Okna
so zaprta in tesno zagrnjena. Kdo bi rad krvavih
solčnih barv? Vrata hiše so zaprta — —

Trkal je. Po hiši je odmevalo, kot da je prazna
že nad leto dni in nihče mu ni odprl.

Snidenje.

Daj mi otroka — nočem roke:

Te ročice, oči in obraz
so priča, kako si junakinja bila,
kako si ljubila ta težki čas.

Zaigral sem tristo dni
in zakladov nebroj. Ti dala si sina.
Odpusti sramoto! Ustnice daj —
Kako sva ti hvaležna, jaz in domovina!

France Bevk.

Mrtev mladenič.

Na tračnicah mrtev leži,
okrvavljenih las in obraza,
rok razprostrtih strmi:
o sen, čudo čudna ekstaza!

Mame ni, očeta ni — on jih ne kliče.
Z nasmehom je umrl za zrak
in solnce svoje zemlje in pal vznak.
Tako smo zrli vse velike mrličke.

Zagrabili smo za orožja ročaj...
V duši tesno. Bil nam je drag. Oh!
in velik. Njegov smehljaj
je šel na nas kot panski strah.

France Bevk.

Mir.

Fr. Omerza.

Hčerka.

115 Oče, o oče, je glas li resničen,
ki smo ga slišale v hišici naši,
češ da boš pustil nas, sam pa med ptiči
dvignil se h krokarjem s pišem boš vetra?
Kaj je resnice na tem? Povej mi, če ljubiš me,
oče!

Gornik.

Hčerke, saj vidite sáme! A vzrok je, ker
vsèkdar boli me,
120 kadar me prosite kruha in kličete
»Oče predraži,«
ni pa drobtine nikjer, še vinarja
najti ni v hiši.
Ako z uspehom se vrnem domov, še v istem
trenutku
štruco veliko bom dal in polno vam pest kot
prigrízek.

Hčerka.

125 In kašen vodil most te bo čez táko pot?
Po poti namreč ti te ladja ne pelja.

Gornik.

Kaj ladja! Saj krilato nosi me žrebe.

Hčerka.

Kakó ti, očka moj, na misel je prišlo,
da hrošča vpregel si, da z njim k bogovom
gréš?

Gornik.

130 Ajsopos je povedal v svojih bajkah nam,
da prišel je k bogovom med krilatci sam.

Hčerka.

Kar praviš, oče moj, je neverjetno mi,
da prišla je k bogovom ta smrdljiva stvar.

Gornik.

Kot orlov je sovražnik prišel tja nekoč
ter mu iz maščevanja jajca je pobral.¹

Hčerka.

135 Ti moral bi upreči rajši Pegasa,
da tragičen² vsaj zdel bogovom bi se bolj.

Gornik.

Potem bi bilo treba dvakrat več jedi!
Sedaj pa, kar jaz sam pojedel sem poprej,
nakrmil z isto hrano tèga bom lahkó.

Hčerka.

140 Kako pa, če v globoko pade ti morjé?
Bo mogel iz valov se réšiti kot ptič?

¹ Ker je pometal hrošč iz maščevanja iz gnezda jajca orlu, ker mu je požrl mladiče, se je obrnil orel do Zeusa, ki mu je dovolil, da je položil nova jajca v njegovo nadržje. Hrošč, še vedno jezen, prileti k Zeusu, ki skoči za njim, da bi ga ujel, pri tem je pa vrgel jajca na tla.

² V Evripidovi tragediji je jahal Belerofon na Pegasu v nebo ter padel v morje.

Gornik.

Imam krmilo dobro, tèga rabil bom;
kot naksijski¹ mi čoln prišel prav bo hrošč.

Hčerka.

In kakšen te pristan, če padeš, bo sprejel?

Gornik.

145 Saj Hroščev² je pristan v Pireju, mar ne veš?

Hčerka.

Če zdrsneš morda doli, toliko vsaj glej,
da hrom Evripidu³ ne boš podal snovi
in v žaloigri ti uloge dal ne bo.

Gornik.

To meni bo na skrbi. Torej zbogom zdaj!
(Plava vedno više.)

150 Vi drugi, za katere grem to težko pot,
smrdljivih se potreb vzdržite vsaj tri dni!
Če v zraku namreč smrad zaduhal moj bo konj,
bo vrgel mene vznak in duh užival bo.

(Dvigne se še više. Pozorišče se polagoma izpremeni. Med potjo se pogovarja s hroščem.)

155 Predraži moj Pegasos, léti vesel,
z ušesi radostnimi slušaj žvenket,
ki sliši od zlatih se vajetov ust.

(Kratek odmor.)

Kaj delaš, kaj delaš? Kam nózdrvi zdaj
obračaš k smrdljivim kloakam navzdol?

160 Poženi se krèpko, pogumno od tal,
široko razpróstri med letom perut
ter k Zeusu naravnost pohiti na dvor.
Obračaj svoj nos od nesnažnih stranišč
in pusti dišave vsakdanjih jedí!

(Kratek odmor. Pogleda na zemljo.)

165 Kaj delaš, človeče, za plotom ti tam
v pirejskem pristanu, kjer dom je vlačug?
To smrt je za mene! Izgrebi takoj
tam jamo in zémlje nanosi gor kup
ter maternih dúšic nasadi na njem
in z oljem polij! Če zvrnem se vznak
170 in meni pri tem bo zgodilo se kaj,
vsled zadnjice tvoje za mojo bo smrt
tvoj Hios⁴ pet plačal talentov.

(Odmor. Dvigne se više.)

¹ Na Naksu so delali čolne, ki so jih imenovali zaradi podobnosti hrošč e.

² Tako se je imenovalo eno od treh pristanišč v Pireju pri Atenah.

³ Evripides je rad uprizarjal pohabljenje, kot n. pr. Belerofonta, ki je bil zaradi padca hrom.

⁴ Hijci so bili znani kot dandanes Judje po umazanosti. Vrhtega biča pesnik tudi Atence; kar so namreč sami zakrivili, vse to so morali plačati zavezniki.

Gorje mi, kàk bojim se! Ni več šala to.
O pazi vèndar, strójn¹, pazi na menè!
175 Že čutim, da kroĝ popka nekaj se vrti.
Le glej na me, da jesti hrošču dal ne bom!
(Pred njim se prikaže Olimp in stanovanja boĝov.)
Zdaj blizu že boĝov sem, kot se meni zdi;
saj Zevsovo že hišo tu pred sabo zrem.
(Stopi s hrošča, gre k palači in trka na vrata.)
Kdo Zevsov je vratar? Odprite! Slišite?

Hermes

(stopi iz hiše in gleda okrog sebe).

180 Odkod sem čul človeški glas?
(Zagleda čudeč se hrošča.)
Knez Herakles!
In kakšno vidim tu pošast?

Gornik.

To konj je hrošč.
(Hermes zagleda šele zdaj Gornika.)

Hermes.

Predrznež in nesramnež, o smrdljivec ti,
hudoba, cvet hudob, hudob največja ti,
kakó si prišel sèm, hudoba vseh hudob?
185 Povej, kàk zoveš se?

Gornik.

Hudoba vseh hudob.

Hermes.

Kàk rod je tvoj? Odkrij!

Gornik.

Hudoba vseh hudob.

Hermes.

Kdo oče tvoj je?

Gornik.

Moj? Hudoba vseh hudob.

Hermes.

Prisežem ti, da čaka smrt gotovo te,
če pravega imena meni ne poveš!

Gornik.

190 Jaz Gornik sem iz Atmonije, učen kletar,
nikakšen sikofant, in ne trĝujem rad.

Hermes.

Kaj iščeš tu?

Gornik.

Ta kos mesa prinašam ti.

Hermes.

Kàk, mevža, si prišel?

Gornik.

O gladež, vidiš zdaj,
da več se ti ne zdim hudoba vseh hudob?
195 Zdaj pojdi in pokliči Zevsa mi!

Hermes.

Hm, hm!

Bogovom pred oči pa prišel ti ne boš,
ker vsi se izselili včeraj so od tu.

Gornik.

Kam neki?

Hermes.

Nekam.

Gornik.

Toda kam?

Hermes.

Prav daleč proč,
tja gori, kjer neba najvišji je obok.

Gornik.

200 Kakó pa, da ostal ti sam si torej tu?

Hermes.

Da lončke, krožničke in vrčke varujem,
ostalo drobnarijo blaženih boĝov.

Gornik.

Zakaj pa izselili so boĝovi se?

Hermes.

205 Iz jeze nad Helenci. Kjer sami so prej
boĝovi bivali, nastanil se je Boj,
da sme storiti z vami, kar se zljubi mu.
Sami pa so izbrali si najviše dom,
da zrlí več ne bodo klanja vašega
in slišali več vzdihov, prošenj od zemljé.

Gornik.

210 Zakaj so nam storili vendar to? Povej!

Hermes.

Ponujali so mir pogosto vam, a vi
izbrali ste si boj; če majhen le uspeh
Lakonček je imel, ponosno je dejal:
»Pri boĝu, zdaj Atenček kazen plačal bo!«
215 Če dobro pa Atenčku šlo je morda kje
in prišel je iz Sparte sel glede miru,
ste rekli vi takoj: »Zvoditi nas želé,
pri Zevsu, pri Ateni! Ne odnehajmo!
Saj pridejo nazaj, če Pilos bode naš.«

Gornik.

220 To slika je besed, ki slišiš jih pri nas.

Hermes.

Zato ne vem, če boste Miroslavo kdaj
še videli na zemlji.

Gornik.

Kam je zdaj odšla?

Hermes.

V zelo globok prepad zaprl jo je Boj.

Gornik.

V katerega?

¹ To je mož, ki je stal pri stroju, ki je dvigal Gornika v zrak.

Hermes.
 225 Tam doli. Hkrati še poglej,
 kàk velik kup kaménja znosil je na njo,
 da ne dobite je nikdàr.

Gorník.
 Razloži mi,
 kaj vendar hoče z nami, kaj naredil bo!

Hermes.
 Jaz eno vem samó, da včeraj je zvečer
 strašansko velik možnar sèm prinesel si.

Gorník.
 230 Pa kaj počel bo vèndar z možnarjem le-tem?

Hermes.
 Tu notri namerava mesta stolči v prah.
 Jaz grem, ker zdi se mi, da kmalu pride vun,
 tàk grozno v hiši ropota.
 (Odide. Sliši se hrum.)

Gorník.
 O revež jaz!
 235 Brž béži in se skrij! Zazdelo se mi je,
 da možnarja sem zvon zaslišal bojnega.
 (Se skrije. Boj stopi z velikanskim možnarjem iz
 hiše.)

Boj.
 Gorje, ljudje, ljudje, nesrečni vi ljudje,
 kàk bodo klopotali bóli vam zobje!

Gorník.
 Apolon, kakšno žrelo možnar ta ima!
 240 Kàk grozen je že Boj, če vidiš ga samó!
 Je to li ono zlo, ki straši nas, mori,
 zaščiteno in strašno, urnogibčnih nog?

Boj.
 O trikrat, petkrat joj, desetkrat, stokrat joj
 ti, mesto Prasija, kàk danes te zdrobim!
 (Vrže česna¹ v možnar, da ga stolče.)

Gorník.
 245 To nas ne briga nič, kaj Prasija nam mar!
 Lakonce namreč zlo zadelo to je zdaj.

Boj.
 O mesto Megara,² kàk stolkel bom te koj,
 da zmlinčeno in drobno vse kot kaša bo!
 (Vrže čebule v možnar.)

Gorník.
 Oje, oje, oje! Kàk težko, grenko bol
 je vrgel v možnar zdaj! Gorje ti, Megara!

Boj.
 250 In ti, Sicilija,³ kàk čaka te pogin!
 (Vrže v možnar sira.)

¹ Prasija namreč pomeni česen.

² Megarci so držali z Lacedemonci. Trgovali so zlasti s čebulo in česnom.

³ Del otoka je bil na strani Spartancev. Pridelovali so največ sira.

Gorník.
 Oh, kakšno zdaj državo bedno bo zdrobil!

Boj.
 Iz Atike¹ medu bom malo še prilil.
 (Zlije medu v možnar.)

Gorník.
 Drugačen rabi med in z atiškim varčuj,
 ker óbole ta stane štiri! Slišiš li?

Boj.
 255 Služabnik, kje si, Hrum?

Hrum.
 Želiš?

Boj.
 Le čakaj me!
 Kaj leno tu stojiš? Tu imaš zaušnico.

Gorník.
 Ta peče.

Hrum.
 O gorje, jaz revež! O gospod!

Gorník.
 Je mar li v težko pest še česna kaj dodal?

Boj.
 Prinesi brž mi bàt! Boš tekel?

Hrum.
 260 Saj ga ni,
 predraži moj gospod! Prišli smo včeraj sem.

Boj.
 K Atencem torej skoči in prinesi ga!

Hrum.
 Takoj, takoj, že grem; če ne, bom jokal spet.
 (Odhiti.)

Gorník.
 Kaj naj storimo mi, črvički zemeljski?
 265 Poglejte, kàk grozi nevarnost strašna nam!
 Če prišel namreč bo, prinesel s sabo bàt,
 bo mesta z njim sedé razdróbil v solčni prah.
 Pogine naj, o Bakhus, prazen vrne se!
 (Hrum se vrne.)

Boj.
 Kakó je?

Hrum.
 Kaj želiš?

Boj.
 Ga neseš?

Hrum.
 270 Tisto stvar —
 da, bàt — zgubili so Atenci, ni ga več,
 usnjarja,² ki jermene je rezal z Grčije.

¹ Zdaj pride na vrsto tudi Atika in Atene. Himetski med je bil povsod znan kot najboljši. Gornik pravi, da stane 4 obole, t. j. okoli 70 vinarjev.

² T. j. Kleon.

- Gornik.**
- Atena častna ti, kàk storil ta je prav,
da ravno v pravem času ni ga v mestu več,
še preden kašo zlil je česnovno na nas!
- Boj.**
- Po drugega brž hiti v Sparto! Da dobiš!
- Hrum.**
- 275 Gotovo, moj gospod!
(Odhit.)
- Boj.**
- Pa pridi brž nazaj!
- Gornik.**
- Kaj z nami bo, možje? Za veliko gre stvar.
Če v samotraške tajne kdo je posvečen,
zdaj prišel zanj je čas, da molil bi gorkó,
da prej nogé si zvine, preden bàt dobi.
(Hrum se vrne.)
- Hrum.**
- 280 Gorje mi, revež jaz, gorje mi, da, gorje!
- Boj.**
- Kakó je, brž povej! Prinesel nisi nič?
- Hrum.**
- Spartanci izgubili tudi svoj so bàt.¹
- Boj.**
- Kakó, hudobnež grdi?
- Hrum.**
- V deželo Trakijcev
poslali so ga drugim, tam se zgubil je.
- Gornik.**
- 285 O Dioskura, prav storila, prav sta to!
Izboljša se mordà; o smrtniki, pogum!
- Boj.**
- Odnesi to orodje zopet proč od tu,
jaz noter grem in sam naredil bom si kij.
(Odideta v palačo.)
- Gornik.**
- 290 Kot Datis² poželjivi pojem láchko zdaj,
ki pel je sredi dneva pesem to nekoč:
»Vesel sem, vriskam se, radujem se na glas!«
Zdaj prav je, se mi zdi, možje iz Grčije,
ko prosti smo skrbi in hruma bojnega,
da drago Miroslavo iz brezdna izvlečemo,
295 da zopet drug kak bàt oviral nas ne bo.
(Vpije glasno.)
- Umetniki, trgovci, kmetje, delavci,
priseljenci in tujci ter z otokov vi,
tecite hitro sèm, naj pride ljudstvo vse!
(Nadaljuje napol pojoč.)

¹ Poveljnika Brasida v bitki pri Amfipoli leta 422.

² Datis je bil poveljnik Darejev v boju pri Maratonu. Pesnik ga slika kot mehkužneža, ki ni znal grškega jezika; pravi namreč »vriskam se« namesto »vriskam« (χαίρωμαι namesto χαίρω).

300 Krampe brž vzemite v róko
ter vzdigače in vrvi!
Prilika za nas je lepa,
da za srečo zgrabimo.

Zbor

(prihaja in z njim mnogo ljudstva).

Vsak naj sèm vesel koraka,
tukaj je rešitve pot!
Panhelenci, pomagájmo,
ako smo že kdaj komú;
kajti tu ni bojne vrste,
ni prelivanja krvi,
ampak to je dan radósti,
dan sovražen Lamahu.¹
Če je kaj storiti treba,
daj povej kot mojster nam;
kajti danes ti odrekel
svoje pomoči ne bom,
dokler s stroji in vzdigači
ne potegnemo na dan
bóginje od vseh največje,
ljubice prijetnih trt.

Gornik.

Tiho, tiho, le ne vpijte
v preveliki radósti,
da mi Boja ne zbudite
in zažgete nov požar!

Zbor.

Če je to povelje tvoje,
slišim ga z veseljem rad,
ker ne pravi: »Vsak prinesi
s sabo kruha za tri dni!«²

Gornik.

Čuvajte pred njim se torej,
Kerberjem³ peklenskih vrat,
da ne bo nas kot v življenju
z vpitjem in renčanjem spet
tu oviral, da boginje
ne bi potegnili vun.

Zbor.

Ako meni pride v róke,
ni človeka, pravim vam,
ki bi vzeti mi jo mogel.
Nikdar ne. Juhu, juhu!

Gornik.

Uničili, možje, me boste,
ako dalje vpijete;
vun prihrul bo ter z nogámi
to nam vse pohodil bo.

Zbor.

Vse pohodi, vse naj zmede,
vse potolče naj z nogó;

¹ Lamahos je bil bojevit poveljnik Atencev in proti miru.

² K vojakom poklicani državljani so morali prinesiti s seboj hrane za tri dni.

³ T. j. Kleon.

dan veselja to je zame,
nehal vriskati ne bom.
(Začnejo plesati.)

Gornik.

335

Kaj počnete, kaj norite?
Pri bogovih, prosim vas,
ne uničite mi s plesom
dela lepega, moške!

Zbor.

Jaz plesáti vendar nočem,
jaz ne gibljem svojih nog,
taka jih navdaja rádost,
da se same dvigajo.

Gornik.

340

No, sedaj dovolj naj bode,
nehaj, nehaj plésati!

Zbor.

Al ne vidiš, da sem nehal?

Gornik.

Praviš, a ne nehaš še.

Zbor.

Enkrat naj samó še skočim,
pusti me, potem ne več!

Gornik.

Naj bo torej, sámó énkrate,
a potem ne pleši več!

Zbor

(ne neha še plesati).

Saj gotovo ne bi plesal,
ko bi ti koristil s tem.

Gornik.

No, poglej, še vedno plešeš!

Zbor.

Daj dovoli vèndar mi,
da se z desno zavrtim še,
koj ustavim se potem.

Gornik.

Naj bo, to vam še dovolim,
a ne žalite me več!

Zbor.

Toda tudi leve nóge
zanemariti ne smem,
od veselja in radósti
skačem, plešem, se smejim.
Sem li starost s sebe vrgel?
Ne, z ramen sem vrgel ščit.

Gornik.

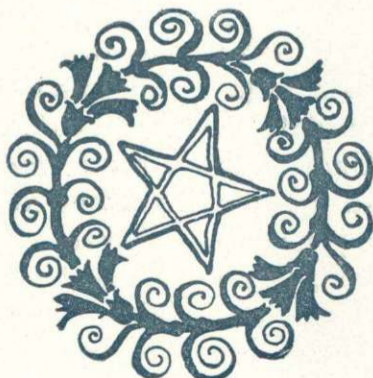
Ne veseli se sedaj že,
ker gotovo ni še nič!
Ko pa mir dosegli bomo,
tákrat veselite se:
vriskaj rádostno in smej se!
Vse sedaj storiti moreš:
ladjaj, ljubi, spi, ostani,
k slavnostnim predstavam hodi,
gósti se in pij za stavo
ter zapravljaj,
kriči juh, juhu, juhu!

Zbor.

O ko to bi se zgodilo,
da bi videl oni dan!
Nosil bi lámko bol,
trdno spal tudi na tleh
kot nekoč Formion.¹
In nikoli kot sodnik več
strog ne bil bi in surov
in nikoli ne bi videl
trdega me kakor prej,
krótek bolj, bolj bi mil,
mnogo bolj mlad bi bil,
ko bi boja prost postal.
Saj dovolj dolgo že
nas moré, čútimo pest,
ko pretêči nam je pot
iz Likeja² spet v Likejon,
v desni kopje, v levi ščit.
Zdaj povej, kaj bi rad,
da ti storim, kar želiš,
ker ti sam si gospod,
kakor dan srečni ta nam veli.

¹ Formion, atenski poveljnik na morju.

² Telovadnica v Atenah.

Književnost.

Zofka Kveder: **Hanka**. Ratne uspomene. Moderna knjižnica. Svezak 50—52. Str. 272. Cijena K 5.40. Izdala Matica Hrvatska. — Hanka je emancipirana Poljakinja, ki trpi v zakonu in vsled razmer, katere je povzročila vojska Poljski. Njen oče je bil iz Varšave, njena mati iz Tatre. Vojska pa je tragično razdvojila njeno družino. »Dva brata i dvije sestre ostadoše prijeko kod očeve porodice, a mene i dva mladja brata povelja je majka poslije očeve smrti sobom u svoju domaju... Jao, a sada su moja braća na jednoj strani, drugi na drugoj!« (Str. 8.) In tudi njen prijatelj Kazimir Staszynski je na oni strani. Zato se Hanka obupano vprašuje: »Komu da zaželi moje jadno srce pobjedu, recite!« (Str. 6.)

Mislil bi, da je roman zgrajen na tem tragičnem konfliktu. Pa ni; ampak temelji na Hankinem družinskem življenju in na hrepenenju po človeku, ki bi razumel njeno idealno dušo. Njen mož je Nemec. »Da sam ga ljubila i štovala, znadete takodjer. Istina, nije sve onako medju nama, kako bi trebalo da bude... Mnogo sam puta o tome razmišljala, zašto je toliko tudjega medju nama; toliko šutnje. Ono, što je najlepše, najdublje, najsvetije u meni, ne mogu, da mu dadem, jer su to njemu trice, djetinske sanjarije, koje ne dolikuju ozbiljnoj ženi. On nije vidio tajne i čiste pjesme moga bića...«

To je Hanka. In s tako žensko mora priti do nekega konflikta. Ona je bitje fantazije, pri kateri »misaoni život prevladava zbilju«; ona ljubi »sanje, lijepo bakanje, pričanje o lijepim nepotrebnim stvarima«; teži »nekamo izvan sebe, iznad sebe«. Mož je ne razume, kajti on »voli samo ono, što je korisno, što ima kakvu svrhu. On ima smisao samo za zbilju, dok sve drugo za njega i ne postoji. I kod mene voli samo ono, što jest, što se vidi i čuje. Njemu je drago, da sam, kako vele, lijepa žena, čestita i radina. Ali ono, što je u meni, u mojoj duši, njega ne zanima.« (Str. 7.) Zato začuti, kako je sama v svoji družini, kako tuja, kajti hčerki sta vzgojeni v tujem duhu in po moževi volji. »Ah, prijatelju, kako sam sama!« vzklika Hanka na str. 10. Kljub temu je ta konflikt medel, in bralcu postaja Hanka s svojo pregostobesedno, neokusno čuvstvenostjo bolj nesimpatična nego njen mož. On jo ljubi, ji vse dovoli, le po svoje jo hoče vzgojiti. Končno se mu Hanka vda. Spozna, da se njeno upanje, »da ću steći onu ljubav, za kojom sam čeznula«, ne bo nikoli izpolnilo. »Ne volim egzaltirane žene,« ji odgovarja mož. Kadarkoli poskusi pogledati v njegovo dušo, prodreti v njegove najskri-

tejšje misli, naleti na hlad, na zid. Zato ne sili več vanj, nič več je ne vznemirja strah, ali jo mož ljubi, ali ne, in kako jo ljubi. Ne zanima je več, kaj mož misli. Družinsko življenje postane enostavno in tiho, Hanka apatična; toda v svoji notranjosti čuti, da to ni ona, da je v njej mnogo umrlo, ugasnilo. Tedaj se spozna s Kazimirom Staszynskim, učenjakom-historikom, in ta jo prebudi. Napravi jo za boljšo, bogatejšo v vsem.

Tako nam Hanka, spominjajoč se nazaj, opiše zgodbo svojega življenja do izbruha svetovne vojske. Bratje gredo v boj, dva na to, dva na ono stran, v boj gre tudi njen prijatelj Staszynski, tudi na ono stran. Poljska je razdeljena na dva dela, brat se bori proti bratu. V Hanki se vzbudi čut, da je Poljakinja, s tako močjo, kot še nikoli prej. Zato postane napetost med njo in možem-Nemcem še večja. Do konflikta pride s sceno z Marino: Hanka izve, da jo je mož varal, da je imel za njenim hrbtom otroka z ženo svojega pisarniškega sluga. Takoj se loči z njim in gre v Prago. Doživi smrt materino, potem strašno tragedijo svojega najmlajšega brata Jana. Po tej tragediji piše Staszynskemu: »Prijatelju moj, čini mi se, da ne ću biti nikada više vesela, da se ne ću moći nikada više nasmijati... postala sam staricom. Moje je lice još mlado, ali je moja duša stara sedamdeset i više godina.« (Str. 237.) Vrne se v Tatre na materin dom in ustanovi tamkaj nekako zavetišče za otroke. Njene misli so trudne in nezmožne, da bi obsegle nesrečo, ki je zadela poljski narod. »Što će biti od nas, kad se stiša orkan, koji već godinu dana potresa temeljima Evrope?« (Str. 238.) Izgubila je vero v ljudi, v človečanstvo, v kulturo, v bodočnost Poljske, v bodočnost Evrope sploh. »Ne vjerujem više u kulturu, ni u napredak ljudi.« (Str. 241.)

Vendar njeno žensko srce ne more biti brez nade; zato piše prijatelju na drugem mestu: »... ne, nije istina, da ne vjerujem u ljude, ni u bolju, svijetliju budućnost čovječanstva! Ne znam, kada će doći ono sretno doba, te će biti zemlja svim ljudima dobra majka, a ljudi će biti braća... Ipak vjerujem, da će biti tako! Sigurno će to doći! Doći će doba, kad ne će biti ratova, kad ljudi ne će hotimice činiti zlo jedan drugome.« (Str. 243.) V Hanki, ki s studom protestira proti ostudnosti vojske, zmağa vera v človeštvo, v bratstvo vseh ljudi. S tem pridobi knjiga na vrednosti. Ni to vojni roman, kakor jih producira vsak dan nemška vojna literatura; Jugoslovani se še, hvala Bogu, nismo potopili v to mlakužo. Knjiga Zofke Kvedrove nam slika, kako se ženska dvigne zoper teptanje kulture, zoper prelivanje krvi; zato knjiga te svoje cene, ki jo zasluži, ne bo izgubila, dasiravno je pisana precej površno, prehitro in ima več napak.

Za koga piše Hanka te svoje intimne zapiske? Ali za prijatelja, ali zase? »Ne znam, ne znam,« odgovarja sama na str. 86. »Ali ovo mi pisanje daje mnogo snage, bodri me, hrabri.« Sama dvomi, da bi pisma kdaj dosegla prijatelja, vé, da ga ne bodo dosegla. In v pismih je mnogo strani, ki bi sodile bolj za članke v Ženski vijesnik, nego pa v roman. Roman je pesnitev, ne razmišljanje o različnih vprašanjih in problemih, kar so ta pisma: razgovori s prijateljem, razmišljanja, seciranje lastne ženske duše, igranje s spomini in lepimi mislimi. Članek za člankom. A potem še obupuje (str. 151): »Prijatelju, pišuci te zapiske, vidim tek, koliko još imade predmeta, kojih se nismo takli u našim razgovorima.« V »Predgovoru« pravi pisateljica: »Ovaj sam roman pisala godine 1915. Pokušala sam, da ocrtam tadašnje raspoloženje iza fronte, osjećaje, bojazni, jade, strah i nemoćno ogorčenje, što je tada mučilo naše duše.« Hanka ni roman, ampak — kakor sem že rekel — skupina člankov in razmišljanj, postavljenih drug poleg drugega, ne da bi se nujno morali razviti drug iz drugega. Veže jih samo ista oseba, ki jih piše. Tako manjka vsem zapiskom notranjega razvoja, ki ga roman zahteva; notranji razvoj bi moral nastati med njo in prijateljem, na katerega so pisma naslovljena; zato je popolnoma napačno, če pravi pisateljica v »Predgovoru«, da nam je hotela naslikati žalostne razmere. Razmere niso predmet pesnitvi, ampak človek in njegov duševni razvoj. Hanka pa svojega prijatelja samo obožava, on ji je ideal moške dovršenosti, zrcalo, v katerem opazuje sliko sveta in svojega moža. Pisma niso nastala iz hrepenenja po prijatelju, saj Hanka sama pravi, da bi njega ne hotela za moža, ampak le iz nekake potrebe, da se razgovori z njim, da mu toži, da razpravlja z njim o problemih. Pisateljici je bila vzor tista znana knjiga: »Briefe, die ihn nicht erreichten«. Toda tamkaj je med junakinjo in njenim prijateljem tesna duševna vez — ljubezen —, ki ju družijo in ki ji preti smrt. Hanka pa je zlomljena zaradi zunanjih dogodkov, najprej zaradi močeve nezvestobe, potem zaradi matrine smrti in slednjič vsled bratove tragedije. Konflikt med njo in njenim možem je umetno poiskan in nedosleden. Nekak deus ex machina. Na str. 7. piše Hanka o svojem možu: »Ja znam, da je on pravedan, muževan, radin, pošten; da ima čeličan karakter, gvozdenu volju i ustrajnost. Nikada ne koleba, uvijek je siguran, nikada ne promijeni svoje riječi... Njegova mi se pravednost, koja odmjeruje svakome po zasluži i nikada ništa ne oprašta, čini nemilosrdnom i bez osjećaja... Moj muž pozna i uvažava samo poštene i pravedne ljude i prezire sve, koji su ikad u čemu pogriješili.« Kako naj se s tem možem sklada scena z Marino? Kje je resničnost? — Resničnost manjka tudi besedam, ki jih govori na str. 25. Hankina starejša hčerka, dvanajstletna deklica. Tako učeno bi govorila komaj naša najbolj izobražena žena, ne otrok.

Pisma so predolga in pregostobesedna — polovico besedi bi pisateljica z lahko dušo mogla črtati — pisana so prečuvstveno, tako da slog odbija in postane zoprno, kakor junakinja s svojo nadčuvstvenostjo sama. Besede, ki prekipevajo od čuvstva, ne zgrabijo. Grozno, zelo naturalistično opisana tragedija Hankinega brata Jana bi učinkovala mnogo bolj, ko bi bila napisana z bolj trdimi besedami in izrazi.

Ivan Dornik.

To in ono.

Iz dveh zagrebških umetniških atelijejev: Marko Rašica, Fran Berneker.

Umetniški paviljon v Zagrebu je vsled vojne umetnosti zaprt. Hrvatski umetniki razstavljajo sedaj pri Ulrichu na Ilici, kjer se umetnine prodajajo prav dobro. V Zagreb je vojna zanesla tudi Dubrovničana Marka Rašico, dobro znanega tudi Slovencem, ker je pred leti bival in razstavljal v Ljubljani, in pa slovenskega kiparja Frana Bernekerja. Rašica je nastavljen sedaj kot profesor na zagrebški obrtni šoli, Bernekerju pa je dala zagrebška obrtna šola gostoljubno prostor, da modelira, oziroma rezbari zase.

Marko Rašica, znan Slovencem kot krajinar in risar modernega sloga, je zašel v nove smeri. Hoče ustvariti dekorativno strujo na podlagi narodnih hrvatskih, predvsem dalmatinskih ornamentov. Motive za slike, risbe in plakete izbira iz narodnih pravljic in bajk. Bizantinizira, kajti dalmatinska narodna umetnost, predvsem dubrovniška, se je razvijala v senci bizantinskih tradicij. Rašica ima poln atelije. Velika oljnata slika »Čudotvorni nož« (razstavljena meseca julija 1917 pri Ulrichu, kjer je žela splošno priznanje zagrebške kritike) ilustrira narodno pravljico o junaku, ki se je zaljubil v princeso. Kralj mu jo obljubi dati za ženo pod pogojem, da mu privede tri konje: rdečega s črno glavo, črnega z belo glavo in čisto belega, povrh pa mu pripravi še toliko zlata, kolikor ga morejo nesti vsi trije konji. Kraljična izroči junaku čudotvorni nož. Če se potegne čudotvorni nož iz nožnice, zablesti na nebu solnce, trije konji pridirjajo sami, rdeče-črni, črno-beli in beli in z nožem se dá odpreti zlati zaklad, ki ga skriva zlato drevo. Moment, ko potegne junak čudotvorni nož, predstavlja Rašičeva slika. Na bregu stoji junak v narodni noši ter vihti čudotvorni nož. Solnce zasije na nebu, konji prhetajo ter se vzpenjajo, junak jih kroti z bičem, zlato drevo žari v zlatu, zadaj leži morje. Drevo je stilizirano po motivih dalmatinskih narodnih pasov, veje so srebrne, listje zlato, robovi rdeči, oziroma modri. Kolorit slike je krepak, rdeč, črn, bel, moder. Drugo veliko platno: »Sv. Frančišek pridiguje pticam« je načrt za gobelin ali za cerkveno okno. Sliko preprega drevo. Ob deblu stoji asketična postava svetnika v rjavi kuti, v drevesni kroni sede ptice. Polje slike je modro, risba zelena, rumena in rdečkasta. Za drevo je uporabljen motiv preslice, ptice so stilizirane po ornamentih iz zjerdana. Slika na platno »Princesa in zaljubljeni zajec«, v katerega se je izpremenil plašni zaljubljenec pred princeso, ima moder in zlat ton. Arabeske: narodni ornament iz pasov in torb (srce, krogi itd.). Lepi karton »Sv. Ciril« je bizantinska slika; belobradati svetnik v temnordečem plašču s črnimi ornamentami (motiv marjetice), z bizantinskim križem v roki in petoglato bizantinsko gloriolo, je apostolska prikazen. Arabeske: motivi iz preprog. Rašica snuje sedaj velik triptihon: »Smrt majke Jugovića«. Prvi del je temen, le v silhuetah; dva gavrana neseta v zgodnjem jutru mrtvo roko najmlajšega sina. Na roki so zlati prstani, po katerih spozna potem majka roko sinovo. Zarja sveti, temna gavrana letita pod nebom. Drugi del: Majka se vrne s Kosova, kamor je šla iskat sinove in kjer je našla devet konj, devet sokolov, devet psov in

devet zlomljenih kopij. Ni se solzila od srca, videla je vse in vzela vse seboj. Upodobljen je trenutek, ko pride majka domu. Sredi prizora stoji majka in sklepa roke resignirano. Nad njo krilijo sokoli v polkrogu, ob straneh se vzpenjajo konji. Za majko se je odprlo nebo, turoben svet lije iz višin (bolest!). Na obzorju vise težki svinčeni oblaki. Pred majko plače devet udovic devedeterih sinov in njih deca. Figure kleče oziroma leže ter so grupirane od spodaj navzgor. Tretji del predstavlja majko na kuli, ko pada mrtva, držeč mrtvo roko sinovo v naročju. Večer je, sivo v sivem. V ozadju letita v daljavo oba gavrana, ki sta prinesla majki roko padlega sina, roko, ki jo je spoznala po zlatih prstanih in ki jo je pomnila snaha iz svatbe. Šele sedaj je zaplakala majka in se zgrudila mrtva. — Rašica zahaja tudi v plastiko. Kleplje iz cina, medi in srebra plakete, ki jih krasi z dragim kamenjem in izpolnjuje s slikarijami. To so popolne dekorativne stvari. V srebru je izvršil bizantinsko »Madono« za zagrebškega nadškofa, Mater božjo, sklonjeno nad božjim Detetom, plaketo, okrašeno z zelenimi in rdečimi dragulji, stvar velike miline. Plaketa iz medi »Hrepenenje« je last zagrebške moderne galerije, kot ornament je uporabljeno srce in križ. »Ilustracija« pesmi Ive Rod je izklepana iz cina v ornamentiki, simbolična podoba fantazije je slikana na cin z oljem.

Rašica, ki je dober in precizen risar in ima smisel tudi za relief, si ni izbral lahkega problema. Do nedavna moderna dekorativna umetnost ni ničesar bolj sovražila kot ornamentiko, delovala je le s ploskvami, kajti celo prošlo stoletje je živela arhitektura in umetna obrt le od posnemanja ornamentov vseh mogočih slogov, ne da bi prodrla v njih bistvo. Vsled tega je postala ornamentika nekaj zunanjega, mehničnega in reakcija zoper njo je bila popolnoma umljiva. V najnovejši dobi pa je ornamentika oživela ter jo je začela tudi moderna smatrati kot umetniški element, ki je sposoben obogatiti ne le na zunaj, nego tudi na znotraj. Narodna umetnost je produkt primitivne kulture, preprostega čuvstvovanja in enostavnih sredstev, ki so moderni tehniki tuja. Kulturen človek se težko zatopi v primitivno narodno ustvarjanje; mehanično ponarejanje pa nikdar ne more imeti umetniških kakovosti, vedno je slabše kot izvornik ter nujno brez notranje vsebine. Moderni umetnik more na podlagi narodnih proizvodov resnično umetniško ustvarjati le samo, če se poglubi v osnovne sestavine narodne umetnosti ter v njih duhu oblikuje nove like in tipe; razumeti mora duha narodne umetniške duše in ustvarjati iz lastne intuicije pod vplivom plemena. Bogastvo hrvatske in zlasti dalmatinske narodne ornamentike je neizčrpno, kar je spoznal Herman Bahr, ko je primerjal dela Dunajčana Kolo Moserja z dalmatinskimi narodnimi okraski. Obleka, rute, preproge, oprava, orodje, palice, pipe itd. hranijo bogat zaklad umetnosti naroda, ki ima silen oblikovalni čut. Pri Rašici se opazi, da je na pravem potu, ker ne prileplja le mehanično narodnih okraskov, kot n. pr. Krizman dostikrat stori. Velika prednost Rašice je, da je perfekten risar ter da ima smisel za razdelitev prostora, kar je pogoj za dekorativno ustvarjanje. Tuintam se mu pozna, da se ni še čisto otresel dunajskega, Klimtovega vpliva. Zdi se, da manjka ponekod senzitivnosti in občutja, ki ga je polna jugoslovanska narodna duša. Rašica ima krepko po-

tezo, ki spominja na konture dalmatinske krajine. V Rašičevih delih pa je že najti dosti izrazitih plemenskih izrazov. Njegove plakete so odlična dela. »Čudotvorni nož« je dekorativna stvar, ki učinkuje z barvami, zlasti pa vpliva zlato drevo z lepo stilizacijo; junak ima tip Meštovičevih skulptur. »Sv. Frančišek« je barveno nežno ubran, stilizacija v oglatih formah je pripravna kot nalašč za okno, dočim so nežne barve starinskega tona bolj pripravne za gobelin. »Sv. Ciril« bi bil lepa cerkvena slika, zlasti če bi bil izvršen v mozaiku, ter bi bil v kras kaki bizantinski cerkvi. Alfabet v narodnem slogu, ki ga sedaj izvršuje Rašica, naj bi se izvršil v barvah za inicijale, kajti Rašica je dober tudi kot grafik. »Smrt majke Jugovića« bo delo brez ornamentov. Umetnik ima izvršene skice, kmalu bo dovršil tudi delo samo. Triptihon bo ne po obliki, nego po notranji vsebini naroden umotvor. Problemi, ki jih rešuje Rašica, so vredni naporov. Če bo on ali kdo drugi ali pa cela generacija dovršila chef d'oeuvre teh stremljenj, zasvetila bo plemenita jugoslovanska umetnost v žaru barv, v srebru in zlatu. Postala bi lahko mednarodna dragulj in oboževala svetsko umetnost z novimi lepotami.

Slovenec Fran Berneker je pri vojaki v Zagrebu. Par let že ne more redno izvrševati svojega zvanja. Od časa, ko je dovršil »Sv. Janeza Nepomuka« v Kranju, ni mogel in ni imel prilike ustvariti kak večji umotvor. Bernekerjeva dela so intimna, liričnega značaja, bolj slikarsko zasnovana kot pa absolutno monumentalno, doneče plastično. Zdi se, da imajo vsled tega na sebi nekaj, kar se zlasti strinja s slovenskim značajem. Bernekerjeve stvari so občutene, polne duše, zamišljene in tihe kot je tih in skromen umetnik sam. V Zagrebu je dovršil Berneker v prostih urah tri portretne kipe zagrebških opernih pevcev Slovencev Križaja, Levarja in Rijavca. Rijavčev portret ima še v atelijeju. To je portret, fino, mojstrsko modeliran, poln karakteristike. Sedaj reže Berneker relief »Sv. Cecilija« iz hruševega lesa po naročilu zagrebškega kanonika mons. Barleta. Sv. Cecilija sedi pri orgljah, na obeh straneh stoje skupine angelov. Relief bo lahko koloriran. Osnutek za Krekov nagrobnik, ki ga je Berneker izvršil v Zagrebu, je v Ljubljani znan. Želeti je, da bi bila Bernekerju zopet dana prilika, da se čisto zatopi v svojo umetnost ter razvije svoj talent, ki je našel doslej povsod ovire, skoro nikakih naročil in nikdar solnca, da bi se razvila njegova umetnost v polnem cvetju.

—i.

Iz zapuščine Krekove.

V zadnjih letih življenja je dr. Krek rad zahajal k prijatelju g. Matiji Slaku, župniku na Brdu pri Lukovici, ki je bil njegov sobni tovariš v četrtem letniku semenišča. V prostem času je dostikrat listal po francoskih in angleških klasikih in si to in ono reč tudi izpisal. Preden se je podal na svoje zadnje potovanje po Dalmaciji v poletju 1917, je tudi bival nekaj dni na Brdu. Bil je že hudo bolan. Kako je mislil na smrt, nam kažejo verzi, ki jih je napisal pri čitanju Gautiera na listek; g. župnik Slak je bil tako prijazen, da nam ga je dal na razpolago. Na listku sta napisani dve pesmici, prva v izvorniku, druga samo v prevodu. Prva se glasi:

L'herbe pousse moins vite aux pierres de la tombe
qu'un autre amour dans l'âme; et la larme qui tombe
n'est pas séchée encore que la bouche sourit
et qu'aux pages du coeur un autre nome s'écrit.

Gautier — Mignon (335).

(Manj hitro vzklije trava med kamenji na grobu kot druga ljubezen v duši; in solza, ki se potoči, se še ni posušila, ko se usta že smejejo in se napiše drugo ime na strani srca.)

Druga pesmica je vzeta, kot poroča g. župnik, iz Gautiera »Comédie de la mort«. Z drobnimi, bežnimi črkami Krekove pisave so napisane sledeče vrstice:

Barčica majhna, morje pa nezmerno!
V nebes nas meče razsrjeni val;
nebes pa divji v vodo nas treska,
jambor je zlomljen... Pokleknimo poleg njega!

Od nas do groba je komaj ped...
Morda že nocoj v bridko postelj
pod hladno odejo iz belih pen
pojdemo spat, v varstvu bliskov.

Rajski cvet, sveta Notre Dame,
tako dobra mornarjem v smrtni nevarnosti,
potolaži veter, utiši val
in pripelji barčico našo v luko.

Dali ti bomo, če nas rešiš,
lepo krilo iz srebrnega popirja,
ovenčano svečo, štiri libre težko,
in tvojemu Jezuščku majhnega svetega Janeza.

I. Dolenc.

Popravek. Prijatelj me je opomnil na nekatere ne-
točnosti v spisu »Po gorah in cestah« (Dom in Svet 1917,
str. 309). Prtovč šteje sedem hiš, ne pet. Vas pod njim
se imenuje Podlonk, prebivalci Podlončani (ne: Pod-
lomk in Podlomčani). Reče se: na Češnjici in ne: v Č.
Na isti strani popravi v 26. vrsti na levi strani »bo« v
»bi« in v 1. vrsti na desni strani »že« v »še«. I. D.

Drobiž.

Novejše napake slovenskega sloga.

III. **Raba predlogov »s (z)« in »od« pri trpnem de-
ležniku.** Često rabijo pisatelji goli roditelj ali pa pred-
log od, kjer bi moral stati predlog s (z), ki znači
sredstvo. Naštejmo nekaj napačnih zgledov! Cankar:
V daljni daljavi se je prikazalo nekaj silnega, od
svetle gloriije obžarjenega (Podobe iz sanj, 27). Obadva
mlada, od jutranjega solnca obžarjena (Lj. zv. 1910,
400). Zdi se mi, da bi bila njegova umetnost večja, od
cestnega praha in kavarnskega dima neoskrunjena
(ravnotam, 230). Kako blagi so ljudje, od solnca ob-
žarjeni in od dobrote božje (Lj. zv. 1911, 573). Golar:
Kakor bi bili zmerom osvetljeni od večerne zarje (Lj.
zv. 1912, 171). Grošelj: Srebrna kroglica žari pred
nama, osvetljena od solnčne luči (Lj. zv. 1910, 225).

Toda solnce, zarja, luč, gloriija... tu ni činitelj
osvetljenja, temveč le sredstvo, zato se ne more reči:
od solnca, zarje, luči osvetljen, temveč s solncem, zarjo,

lučjo... osvetljen. Če pogledaš v Pleteršnika, boš našel
pri besedi osvetliti pravilno zvezo: nit, osvetljena
z rdečo svetlobo. Zato razločuj: tisti, komur
dajo drugi podporo, je od njih (činitelj!) z denarjem
(sredstvo!) podpiran (glej neki tak primer pri L. Pin-
tarju v Lj. zv. 1907, 626). Seveda bi namesto od v tem
primeru rabili rajši predlog po (po njih podpiran),
kakor je prvi začel po svojstvu slovenskega jezika pi-
sati Matevž Ravnikar l. 1816. in se je v pisavi splošno
sprejelo.

V sedanji pisavi se zoper to veliko greši. Poglejmo
nekaj zgledov! Komatar, Zgodovina za 8. šolo,
str. 1.: Ljudje so se naseljevali na strmih gričih, obdanih
od vode, prav: obdanih z vodo. Pravilno rabo
najdeš že pri Prešernu: Bog sedi na svojem stoli, s celo
je častjo obdan, Neb. procesija; ali v Krstu: Tja na otok
z valovami obdani. Poglej še v Pleteršnika: z nasipom
obdati, s hudim obdan. Grošelj, Lj. zv. 1910: Tedaj
je morje, napojeno od (!) vednega dežja, prekoračilo
meje (227). Koralja se še koplje v valovih, razžarjenih
od južnega solnca (283). Ta nepregledno dolgi, od strmih
skal omejeni prepadi (281). Pri Pleteršniku boš našel
sledeče soznačne izraze: z gozdi opasan; pod
besedo trnjiče: Men' je srce žalostno, S trnji-
čem ograjeno, narodna pesem. Pod besedo pe-
linec: S pelincem nasajeno, S trnjičem
ograjeno (srce), narodna pesem. Kaka plastika! Da
se navadimo slovenski misliti, si zapomnimo še sledeči
krepki stavek Levstikov: Zelo redko je z ljudmi
natreseno barje.

Te napake delajo pisatelji časih po franco-
skem zgledu. Na rovaš francoskega jezika je treba
deti napake zlasti pri Iv. Cankarju, Debeljaku in pri
prevajavcu Vl. Levstiku i. dr. V francoščini se rabi
namreč za naš od in s (z) predlog de, n. pr. marqué
de suif, slovenski: pokapan z lojem (ne pa,
kakor je prevel Iz. Cankar, Gruda umira, 35: star sod,
pokapan od loja, prim. tudi Pleteršnik: z voskom po-
kapan); encombré de barriques, slov.: zatlačen s
sodi, kakor je prav prevel Iz. Cankar; combler q. de
bienfaits, slov.: koga z dobrotami obsipati itd.

Še bolj napačen je goli roditelj, n. pr.
Debevec: Tri četrti na sedem je bil ves parterre
zastavljen s amega dijaštva (Vzori in boji, 279).
V pravem pomenu se rabi, n. pr. po Pleteršniku: sobo
s posteljami, pot z vozovi zastaviti, tedaj v prenesenem
pomenu: zastavljen s samim dijaštvom.
— Angleži poročajo, da je bil zrak v Armentieresu pre-
napolnjen nemškega plina (v listu »Slovenec«, pravilno:
prenapolnjen z nemškim plinom). Prosi Boga,
da te napolni sovraštva do greha (sem bral v nekem
novem molitveniku), prav: napolni s sovraštvom.

Nasproti pa pomni, da se rabi predlog od tedaj,
kadar znači vzrok. Zato loči to dvoje: obžarjen, osvet-
ljen... s čim (sredstvo!), toda: žareti, svetiti se... od
česa (vzrok!). Predlog od se rabi poleg trpne oblike
pri neprehajalnih in povratnih glagolih. Zapomnimo si
nekaj krepkih primerov: blešči se mi od zlata, od
solnca; obraz se sveti od veselja, medleti, mreti od
lakote; srce se topi od žalosti, omagujem od žeje, od
vročine; vrata so napeta od mokrote, viti se od bole-
čin, od pepela se lahko kaj vname, od strasti vnet, od
veselja se plakati, po meni je vse zagorelo od strahu;
usihati od žalosti, od togote itd. Razume se, da se more

rabiti poleg od tudi kak drug predlog, n. pr. medleti, koprniti po kom; veje se šibe pod težkim sadjem; zemlja se trese od groze, ali: v grozi; umrjem za lakoto itd. Našteli smo zaradi tega nekaj več zgledov, ker se v novejši pisavi toliko greši zoper to pravilo.

Novejši pisatelji so začeli rabiti namesto predlogov, ki bi morali značiti vzrok, goli rodilnik, kar je povsem krivo. Nekaj zgledov! Kraigher: Duša mu je bila tako prevzeta blaženosti in sreče, da... (Lj. zv. 1917, 396). Če pogledamo v Pleteršnika, bomo našli za ta preneseni izraz sledeči navadni pomen: prevzeti se od soli, von Salz durchdrungen werden; metafora se mora glasiti tedaj: od blaženosti in sreče prevzet. Debevec: Veselja prevzetemu se mi je v prsih utrgala beseda... (Vzori, 78); veselja prevzet kvišku plane (379). Prav za prav je v slovenščini (romanski) pasiv tu nepotreben in bi bilo bolje v aktivni obliki: veselje me prevzame, ali še bolje: od veselja se mu je utrgala beseda. — Enako: prešinjen nežne ljubezni do domače zgodovine (Slovan 1917, 270), ali: vsi časniki so prešinjeni zaupanja na zmagó («Slovenec», 7. maja 1918) itd. Raba trpne oblike je v takih primerih tuja; v slovenščini bi se reklo: zaupanje me navdaja; ogenj, svetloba, mraz, groza... prešine koga ali kaj. Tako pišejo dobri pisatelji, n. pr. Finžgar: Vojak se je ozrl, kot bi se prebudil iz dremavice, in veselje mu je prešinilo lice (Dom in Svet 1918, 3). Cankar: To brezštevilno množico je prešinil trepet (Podobe, 47), Krik neznane bolesti je presunil tišino (48). Kraigher: Misel je spretela dušo; smehljal je blisnil preko lica (Lj. zv. 1917, 343). — Sem spada tudi znani izraz: Potrži neizmerne žalosti naznanjamo vsem prijateljem žalostno vest... Slov. bi bilo bolje: potrži vsled, ali od žalosti; še bolje pa brez deležnika: v neizmerni žalosti naznanjamo, ali kako drugače.

Predlog so začeli opuščati menda iz strahu pred nemščino, ki rabi tu predlog vor, von, n. pr. vor Hunger sterben, von etw. durchdrungen sein. Toda ta strah je prazen, ker se rabi predlog tudi v drugih jezikih, prim. francoski mourir de faim. Pri nas pišejo goli rodilnik skoro vsi mlajši pisatelji razen Iv. Cankarja. Pogledajmo, kako se je ta napaka razpasla!

Milčinski, Tolovaj Mataj: Mar tudi ti čuvaš tako imeniten zaklad, da ob njem pojemaš samega gladeža (18). Pri Pleteršniku bereš pravilno: od lakote pojemati. Tresla se je mraza (44). Graščak se je tresel jeze in je rekel (67). Pleteršnik ima: od mraza, strahu se tresti. Drevo se šibi samih jabolk. Pravilno: se šibi od jabolk, ali: se šibi pod težkim sadjem. Dvorana se je kar bleščala zlata, srebra in žlahtnega kamenja (100; Pleteršnik: blešči se mi od solnca, Die Sonne blendet mich, Stritar: Človeku rado blešči se od zlata). In so se samega veselja jokali in smejali (89). Na str. 82. se je Milčinski sam pravilno izrazil: Od groze in žalosti, od jeze in zavisti je bridko zavekala. — Mnogo greši zoper to tudi Ant. Novačan, n. pr. Naša vas, I. del: Oče grdo gleda in pobeša sramote oči (24; prav: od sramote), Pepica je jokala veselja (39), Gašper pa je samega strahu ušel skozi okno (49). Matere zavisti vzdihujejo (84). Ko so travniki zevali žeje (124; Pleteršnik: zevati od žeje). Mati je zadržtela jeze (153) itd. Pisateljem bi rekli z Novačanom

(str. 31.): »Ti, Janko, popij vso neumnost in vse male in velike tuje misli, ki so zablodile v našo domovino!« — Vl. Levstik: In zdi se, kakor bi vsak (voz) škripal obilja (Lj. zv. 1918, 180). In bi znorela osuplosti (ravnotam, 181). — Finžgar: Mrak se je delal, ko so Stiskarjevi otroci zavriskali veselja (Dom in Svet 1918, 2). Debevec: Da bi se bili kmalu snedli same ljubezni (Vzori, 385, iz ali: od ljubezni). Ali ne kipi Goethejev Prometej samega sovraštva proti Božu? (360.) Pravilno bi bilo: sovraštvo kipi iz Prometeja, ali: v Prometeju kipi sovraštvo.

Pri neprehajalnih glagolih te vrste sem opazil, da se rabijo sem in tja prehajalno, n. pr. Cankar: Poleg kmetice je stalo dekletce, natanko materi podobno... v bistre oči, odsevajoče mladost in veselo moč (Podobe, 108). Kraigher: Oko, odsevajoče srečo in vdanost (Lj. zv. 1917, 8); blesk v očeh, odsevajoč dobroto in usmiljenje (ravnotam, 341). Glagol je neprehajalen, tedaj: sreča odseva (sije) iz oči, ali pa: oči sijejo od sreče; tako se rabi tudi v hrvaščini. — Pregelj: Ustnice so drhtele težko besedo, morda izpoved, morda kes. Ni je izrekla (Dom in Svet 1918, 62). Pri nas kakor tudi v hrvaščini pomeni drhteti = tresti se, hrv. drhtati, drhtjeti od straha, od zime, tedaj bi se moglo rabiti le: Ustnice so drhtele od težke besede.

(Dalje.)

Dr. A. Breznik.

Rdeče vrste.

Naša doba je porazdelila zasluge v predalčke. V zlate, srebrne, bronaste in železne predalčke, po velikosti in važnosti zaslug. Ta, ki ni v enem teh predalčkov, ve, kako ničevo je njegovo življenje. Ta, ki je umrl, ve, kako ničeva je bila njegova smrt. Doba razume važnost in pravičnost svojih dejanj.

Eno je hudo: imeti srce in ne smeti biti človek. Pa to ni najhujše. Največje zlo je, imenovati se človek in biti brez srca.

Najgrandioznejšega, besed, ki so kot zvok na srce in svetloba v oči, bič ne razume. Ljudje, v tem jeziku govoriti nam je dovoljeno.

Mož ženi: Jasno je samo eno, da ti zaupam za vsako ceno. Zaupam, ker si poštena, zaupam, če bi bila vlačuga. Moram ti zaupati, da stojim na nogah, da živim to življenje, da drži moja roka pero, te moja misel obiskuje... Zaupaj sebi! Jaz moram zaupati, moram, moram!...

Pisali so mi, da imam sina, ki mu rasteta moč in zdravje. Vsako samotno noč ponavljam te besede. In vendar se bojim. Moj tovariš je radosten, ko ima sina, ki je hrom na eno nogo.

Angela z mečem v roki sem videl naslikanega, pod njim mrliča. Moja fantazija je naslikala vrağa, fantazija tovariša stooko zver. Bil pa je človek, čisto navaden človek.

Vojak je zaprosil par jabolk. Od pisanega kupa dišečega sadja se je dvignila deklica, izbrala dvoje jabolk

in jih podala vojaku. Sprejel jih je s trepetajočo roko in hvaležnimi očmi.

»Hvala, moja deklica!«

»Vi ste moj brat,« je dejala deklica. Morda se je teh besed naučila v šoli.

»Da,« je jecljal vojak. »Hvala!«

Žena, ki je prebirala jabolka, je dejala: »Deklica ima sočutje do ubogih.«

»Dobrosrčni moramo biti vsi,« je ponovila stavek iz šole. »Vsi so nam bratje.«

Vojak je držal dve jabolki v roki in jecljal še vedno:

»Da, res je. Hvala!«

Jabolki sta bili skrbno izbrani, bili sta gnili. Tudi tega usmiljenja smo se učili v šoli.

Ta, ki odlaša z resnico na tisti čas, ko je dovoljena, ji je zgradil pot za trajno, je njen izdajalec in njen sovražnik. Resnica je vrednota, ki zahteva boja za svoj obstanek!

Besede iz l. 1829.: »Kadarkoli berem Shakespeareja, me prevzame resnična žalost, da ne živi v naših časih. Zdi se, kot da se ne vršijo dogodki na pravi način, ko ni mojstra, da bi jih na pravi način opisal. En značaj, en odnošaj, ki ga veliki umetnik ni obdelal, ker mu je bil nepoznan, je kot knjiga brez naslova, katere vsebino smo morali doživeti šele mi. Zgodi se pogosto, da velike dobe nimajo velikih zgodovinarjev, pesnikov ali umetnikov, ki bi bili sposobni, jih vredno opisati, predstaviti jih v poeziji ali sliki. Velike in »visoke« dogodbe so preponosne, preveč nemirne ali prepolne opravila, da bi sedele navadnemu umetniku mirno. Ti morajo njih poteze ugrabiti le v letu ali čakati, da doba umre in z mrtvega trupla vzeti masko, kateri pa manjka življenja. Umetniku pa, kot je bil Shakespeare, stojijo dobe na mestu, dobro vedoč, da se ima narava zahvaliti le umetnosti za svojo nesmrtnost. Kako bi naslikal Shakespeare naše Shiloke, velike Shiloke s krščanskimi redovnimi traki na judovskih suknjah? Kaj je napravil beneški Shilok? Tritisoch dukatov za en funt krščanskega mesa. Poželjenje je bilo k večjemu drago plačano. Toda naši Shiloki stare in nove zaveze pogubijo za malenkost celo deželo, kot bi bila samo slepa mačica. Beneški Shilok je bil jagnje, otrok, zlata duša in vendar je dejal neki gledališki igravec: »Pošasti kot Shilok ni in Shakespeare je bil obrekovalec! O, ljubi, gledališki igravec! Zgodovina laže, ko imenuje nekatere ljudi kristjane . . . , a Shakespeare ne laže.«

»Med najhujšim ognjem so peli ptiči. Ponoči je nemurno žgolet slavec. V obstreljevanem grmičevju so gnezdili golobi.« Ne čudi se! Ptice so živali.

Vse opore so popustile in človek pada skozi lastno praznoto, skozi puščo lastnega srca in razuma. Vsak hip ga lahko razbije ob trdo ploščo. In vendar je sama neskončna meglena sivina pred očmi. To čuvstvo je najgroznejše čuvstvo.

Minute kapljajo v nepovratnost, obteženo z ničnostjo. Bojim se: otroci poreko: Oče, kaj si delal? Kje je bogastvo dni in let? Trenutke mečem v vodo, moči mečem v vodo, dušo mečem v vodo. Zaprite me, zvezite me, okličite, da sem blazen!

Nekdo je zapisal besedo o naši duševni revščini. Odgovorili smo mu z besedami grškega modrijana: Vemo, da nič ne vemo. Tudi to je bila laž in ošabnost, zakaj odgovor smo bili naročili in plačali.

Vse polno nevarnih igrac imam v rokah, jaz otrok. Tudi pisma imam, ki govore o ljubezni in bedi. To je edino moje bogastvo. Pisma berem pogosto.

Ti me ne poznaš, moj mali? Ko si me pogledal z malim, svetlim ocesom, nisi vedel, kdo sem. Ko sem te pri slovesu poljubil na žametno lice, si spal. Zdaj poznaš že mater, ločiš dan od noči, spoznal boš soseda in teto, očeta pa ne boš mogel spoznati ne po pismu, ne po materini besedi. Oče, to je vse nekaj drugega. To me muči še v sanjah.

Ne vidim te, solnce, ki siješ, ne cvetic, ki cveto, ne slišim petja ptic in ne zvonov in pod kostanje ne smem. Strmim neprestano v eno samo mrtvo točko in merim isti mrtvi korak in poslušam minuto za minuto, kdo kliče moje mrtvo ime, ki so ga uvrstili v abecedni red in ga okrasili s številko.

Vse eno je, kaj je zapisano, kaj je izrečeno, katero obleko nosim in katere kretnje govorim, brez ozira na to, da zdavnaj ni več zveze med telesom in dušo in hodita vsak svojo vrtoglavo samovoljno pot. Zamahni in ubij idejo. Kot bi sekal solnčno luč, ki se ne da presekat.

Svoji materi ne bi mogel pisati. Moja desnica se ni učila ljubezni, vso njeno bogato dediščino je oskrunila. Pero bi me izdalo. Pa moja mati je mrtva.

Pisal si mi, da so vsi drugi tam in da mene manjka. Torej sem v resnici bil in niso samo sanje. In če si se spomnil edini ti, da me ni med drugimi, je to vredno novega življenja. Proč smrt! Pripovedoval vam bom, kake strahove sem videl v teh dneh.

Preko polja, polja . . . Trpeči, žejni in gladni. Bogastvo golih strnišč nas je pozdravljalo, zemlja črnica nas je blagoslavljal. Zvečer smo prišli v vas siromakov. Mož nas je gledal z globokim pogledom, žena je kazala golo koleno, otroci so bili brez srajce, družina je bila brez večerje. Kaj se čudite, ljudje. Kaj strmite? Vaša, v začudenju odprta usta so grozna; izpregovorite!

Kopica besed je, ki so me delale nesrečnega: solnce, svoboda, trinog, suženj . . . Tudi obratno so bile prokletstvo: tema, verige, ljudstvo . . . Teh besed se ogibljem skrbno. Nekoč sem bil zapisal zelo hudo besedo o vladajočem človeštvu. Pokazali so mi zato bedo, trpljenje in smrt. Čudno je samo to, da do danes teh besed še nisem preklical. Življenje me je potrdilo v njih.

Ali gledamo svet s srcem ali z očmi? Kdo ga oblikuje, vid ali čuvstvo? Kadar porečem oči, ali nisem dejal srce in kadar imenujem srce, ni nespodbitno, da nisem mislil oči.

Ob ločitvi se mi je zdelo, da se vse smeje s prikritim smehom, da se vse joče s prikritim jokom, da

je v slednjem trepetu listja duša mojega otroka, ki trepeče za menoj. Morda se mi je samo zdelo tako.

Prejel pa sem pismo in v njem so bile zapisane skoraj iste besede. Vse verjamem. Resnično, da je bilo tako.

France Bevk.

Belokranjski pregovori in reki.

V Adlešičih zapisal I. Š.

Brez moške glave pri hiši je težko življenje.

Človeku ni žal pravega (kar je po pravici), nego krivega (če se krivica godi).

Da je na vučje i pasje (kakor bi hoteli volkovi in psi), bi bile pune drage mesa (ker bi volkovi in psi vso živino poklali, da jim človek ne brani).

Ga varajo, kaj svetniki sv. Ilijo. (Svetniki v nebesih namreč, kakor pravi prazna vera, sv. Eliji nikdar ne povedo, kdaj je njegov god, ker bi sicer preveč streljal, t.j. treskal. Na Elijevo, 20. jul., pravijo, da rado treska.)

Jezik nima kosti (da bi ga ovirale v govorjenju).

Kada dojde kukovača na suho (da še ni nič zelene), onda ne bo zelja (tisto leto ne obrodi zelje).

Kada leži sneg 99 dni, onda poginejo strni.

Kada slive dva meseca cveto (v marcu in aprilu), takrat ne obrodijo (ker navadno pozebejo, ker pre-zgodaj cveto).

Kada daleko grmi, je blizo godina (dež).

Kaj vuk odnese, tega ni.

Kam če suza (solza), nego na óko (kam se če obrniti sorodnik v sili, če ne na sorodnika).

Mrazi se radi perejo (za mrazom rado dežuje).

Neče Bog, nego po právici (Bog pravico ljubi).

Snaga je pol zdravlja i pol zadovoljnega življenja.

So si (sovražni), kaj kosa i brus (osla).

Sram za tram (dene, pravijo, ta, ki ga ni nič sram).

Sušno leto tri močne hrani (v enem sušnem letu se pridela, kakor v treh mokrih).

Težko njemu, ki z babami gospodari i s kravami vozi.

V tretje rado goni (gre rado).

Vsaj še ne orjemo s kozami (vsaj še nismo tako ubogi).

Vsak po sebi svojo sodbo sodi (kakor njemu bolj ugaja).

Vsaka si duša raja želi.

Vzemi na brusu loja! (Kjer nič ni, ni mogoče vzeti.)

Uboštvo kratki moštvo (uboštvo zapelje včasih tudi poštenega človeka do nepoštenega dejanja). — Ta pregovor sicer ni belokranjski, ker ga je povedal goriški begunec, vendar pa ga tu priobčim, ker ga še nisem slišal in tudi nikjer čital, da se ne izgubi.

Antoine Watteau: Igralec na gitaro.